CONTENT

De Babylonische Gevanenschap der kerk

Door: DR. MAARTEN LUTHER
Vertaling van DR. C. N. IMPETA

INHOUD

klik op de text voor her gedeelte dat u wilt lezen

DE BABYLONISCHE GEVANGENSCHAP DER KERK

EEN INLEIDING VAN MAARTEN LUTHER[4]

Maarten Luther, Augustijner brengt zijn vriend Herman Tulich zijn groet.

Of ik nu wil of niet, ik word welhaast gedwongen om dagelijks geleerder te worden daar zóvele en zó voorname Magistri om strijd zich tot mij wenden en mij bewerken. Over de aflaat heb ik twee jaar geleden geschreven, maar zó dat ik er nu buitengewoon veel spijt van heb dat ik het boekje heb uitgegeven. Immers toen ter tijd had ik me nog niet kunnen losmaken van een bepaalde grote bijgelovigheid ten aanzien van de roomse tirannie, zodat ik meende dat de aflaat niet volstrekt te verwerpen was, daar ik duidelijk opmerkte, dat hij met zo grote eenstemmigheid door allen werd goedgekeurd. En het was toch geen wonder, daar ik het toen alléén was die dit rotsblok niet gunstig gezind was. Maar later, ondersteund door de vriendelijkheid van Sylvester en de broeders, die hem krachtig verdedigden, heb ik leren inzien dat deze aflaten niet anders zijn dan zuiver bedriegerijen van roomse vleiers[5], door welke zij èn het geloof in God te gronde richten èn de mensen het geld uit hun zak kloppen. En zelfs wilde ik graag dat ik van de boekverkopers kon gedaan krijgen, en allen die ze gelezen hebben kon overreden, dat ze al mijn boekjes, die over de aflaat handelen, verbrandden en in plaats van alles wat ik er over geschreven heb, alleen deze stelling zich inprentten: *Aflaten zijn nietswaardigheden van roomse vleiers*.

Daarna zijn Eek en Emser met hun saamgezworenen er mee begonnen om mij te onderwijzen inzake het primaat van de paus. En ook hier, opdat ik toch zo geleerde mannen niet ondankbaar moge zijn, erken ik dat hun werken mijn kennis aanmerkelijk verder hebben gebracht. Immers, terwijl ik had ontkend dat het pausdom aan goddelijk recht zijn oorsprong had te danken, had ik er wel van willen weten dat het die dankte aan menselijk recht. Maar nu ik de zó fijn-uitgesponnen spitsvondigheden van deze trosknechten, waarmee zij hun afgod kunstig-knap op zijn plaats zetten (want ik heb in deze zaken niet een verstandelijke aanleg die zich nooit en nergens wil laten leren) heb gehoord en gelezen, nú weet ik en ben ik er zelfs zeker van, dat het pausdom het rijk van Babel is en de heerschappij van Nimrod, de robuste, sterke jager. Daarom, opdat alles voor mijn vrienden heel voorspoedig moge aflopen, verzoek ik ook hier de boekhandelaars, en verzoek ik de lezers, dat zij wat ik over deze zaak heb uitgegeven, zullen verbranden en in plaats daarvan deze stelling aanvaarden:
Het Pausdom bereidt de roomse paus een geweldig-uitgestrekt jachtterrein.

Dit wordt bewezen door de redeneringen en overwegingen van Eck en Emser en van de leraar in de Bijbelse theologie te Leipzig.
Nu wordt mij college gegeven in het ontvangen van het avondmaal in beiderlei gestalte en in sommige andere zaken van hoog belang. Op dit punt is het voor mij zaak dat ik niet ook deze mijn Cratippi[6] zonder vrucht aanhoor. Een zekere Italiaanse kloosterbroeder uit Cremona heeft geschreven een “Terug-roep van Maarten Luther

---

[4] Het woord: gevangenschap, ballingschap, ontleent Luther aan Jes. 5: 13, welke Schriftuitspraak hij ook zelf aanhaalt in het laatst van dit tractaat, bij de verhandeling over de priesterwijding; zie p. 112. [Vert.].
[5] Prof. Dr. L. Lemme tekent hierbij aan: hier en later steeds: flikflooiers, courtisanen. Dikwijls in de zin van: bedriegers.
[6] Cratippus: een Peripateticus te Athene, bij wie Cicero zijn zoon in de leer zond. [Vert.].

naar de heilige Stoel", d.w.z. niet een herroeping - revocatio - van mijn zijde, wat het woord toch eigenlijk betekent, maar een roep waarin hij mij terug-roept (zó nl. beginnen tegenwoordig de Italianen Latijn te schrijven!). En een andere, Duitse, kloosterbroeder uit Leipzig heeft tegen mij geschreven over "de beiderlei gestalte van het sacrament"; gelijk u weet: die lector in de canoniek van de gehele Bijbel, en die (naar ik hoor) nog groter en wonderbaarlijker wonderen zal doen. De Italiaan is zo wijs geweest zijn naam te verzwijgen, wellicht uit vrees dat het hem zó zou vergaan als het Cajetanus en Sylvester vergaan was[7]. Maar de man uit Leipzig, gelijk het een flinke, kloeke Duitser betaamt, heeft, onder hele rijen titels, van zijn naam, zijn leven, zijn heiligheid, zijn kennis, zijn ambt, zijn glorie, zijn eer, bijna ook van de maat van zijn schoenen, hoog opgegeven. Hier zal ik zonder twijfel niet onbeduidende dingen leren, daar aan de Zoon van God Zelf een brief geschreven is, waarin het boekje Hem wordt gewijd; zó vertrouwd zijn deze heiligen met Christus, Die in de hemel op Zijn troon zit. Vandaar dat het mij toeschijnt dat hier drie kwebbelaars spreken, de één in goed Latijn, de ander in nog beter Grieks, de derde in uitstekend Hebreeuws. Wat denk je, Herman, dat ik hier anders doen moet, dan de oren spitsen? De zaak wordt te Leipzig te berde gebracht onder observantie van het heilig kruis[8].

Tot hiertoe heb ik dwaselijk gemeend, dat het heel mooi was indien een *Algemeen Concilie* zou besluiten dat het sacrament onder beide gestalten (brood en wijn) de leken moest worden toebediend. De meer dan geleerde broeder evenwel meent dat dit gevoelen een correctie moet ondergaan. Immers het is z.i. noch een bevel, noch een goede raad, hetzij door Christus, hetzij door de Apostelen gegeven, dat het sacrament onder beide gestalten aan de leken moet worden verstrekt. En daarom, zegt hij, is het overgelaten aan de beoordeling van de kerk, die we moeten gehoorzamen, wat hier gedaan of nagelaten moet wonden. Zó denkt hij erover.

Nu zou u kunnen vragen, wat de man bezielt of tegen wie hij nu eigenlijk schrijft, daar ik immers het gebruik van het sacrament onder één gestalte niet veroordeeld heb en het aan het oordeel van de kerk heb overgelaten, het gebruik onder beiderlei gestalte te verordenen. Juist ten aanzien van datgene waarop hij voor zich zelf poogt aanspraak te maken, zal hij nu mij gaan bestrijden! Ik antwoord u dat deze manier van disputeren allen eigen is, die tegen Luther schrijven: dat ze voor zichzelf aanspraak maken op wat zij bestrijden, of verzinnen wat ze dan willen gaan bestrijden. Zó Sylvester, zó Eck, zó Emser, zó de theologen van Keulen en van Leuven; en ware deze klooster-broeder van deze manier van strijden afgeweken, dan zou hij tegen Luther niet geschreven hebben.

Maar deze man is iets gelukkigers boven de anderen overkomen. Want toen hij zou gaan bewijzen dat het gebruik in beiderlei gestalte noch voorgeschreven, noch aangeraden, maar aan het oordeel van de kerk overgelaten was, haalde hij de Schriften aan om daarmee te bewijzen dat volgens het gebod van Christus slechts één gestalte aan de leken is toegewezen. Zodat, indien dit waar zou zijn, volgens deze nieuwe Schriftuitlegger de éne gestalte niet en tegelijk wèl door Christus zou zijn geboden. U weet hoe deze dialectici uit Leipzig in het bijzonder zich bedienen van dit soort nieuwerwets disputeren. Is het niet zó dat Emser, terwijl hij in zijn eerste boekje

[7] Sylvester, door Luther afgetuigd, was er zelfs te Rome om gehoond. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

[8] De schrijver van het boek, waarop Luther doelt, Alfeld, behoorde tot de strengere richting van de orde van de Franciskanen, die zich de observantie, het waarnemen, van de oorspronkelijke regels van de Orde ten plicht stelde en volgens die: Observanten werden genoemd. En het klooster in Leipzig, waar Alfeld "broeder" was, droeg de naam van: klooster van het heilige Kruis. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

openlijk verklaarde dat hij eerlijk en oprecht over mij wilde spreken, in een tweede boekje, nadat ik hem bewezen had dat hij zich had schuldig gemaakt aan de ergste verdachtmaking en de afschuwelijkste leugens, waarin hij mij weerleggen wil, mij beide volledig toegeeft, dat hij geschreven heeft èn met een zwarte èn met een blanke ziel? Een goede man natuurlijk, gelijk u weet.
Maar hoor verder naar onze zwierige kleinhandelaar in pietepeuterigheden, voor wie het oordeel van de kerk en het gebod van Christus hetzelfde is en evenzo een gebod van Christus en niet een gebod van Christus - hoor met welk een handigheid hij wil beproeven te bewijzen dat slechts één gestalte van het Sacrament volgens het gebod van Christus, dat is, naar het goeddunken van de kerk, de leken gegeven is. Hierop maakt hij opmerkzaam op deze wijze dat hij met kapitale letters er boven schrijft: EEN ONBEDRIEGLIJK FUNDAMENT.
Vervolgens handelt hij over het zesde hoofdstuk van het Evangelie naar Johannes met een wijsheid die ongelooflijk [zonderling] moet heten; het hoofdstuk, waarin Christus spreekt van het brood des hemels en het brood des levens, hetwelk Hijzelf is. Van deze woorden meent de geleerde man niet alleen dat zij betrekking hebben op het sacrament van het altaar, maar hij doet ook dit, dat hij - omdat Christus gezegd had: "Ik ben het levende Brood" en niet: "Ik ben de levende Beker" - hieruit de gevolgtrekking maakt dat slechts één gestalte van het sacrament op deze plaats voor de leken is verordend. Maar als er dan volgt: "Mijn vlees is waarlijk spijs en mijn bloed is waarlijk drank", en evenzo: "Tenzij gij het vlees van de Zoon des mensen eet en Zijn bloed drinkt", dan moest voor het verstand van de kloosterbroeder dit toch onweerlegbaar schijnen te pleiten voor de beiderlei gestalte en te strijden tegen de éne - hoe gelukkig en geleerd ontspringt hij de dans, op déze wijze dat hij beweert dat Christus met deze woorden niets anders heeft gewild dan [te zeggen], dat wie het sacrament onder één gestalte verkrijgt, onder die éne: beide: zijn vlees en zijn bloed, ontvangt. En dit zegt hij nu om als fundament te dienen voor zijn onbedrieglijk gebouw, dat een heilige hemelse beschouwing zó waardig moet heten.
Leer ook u, bid ik u, nu met mij daaruit dat Christus in hoofdstuk 6 van het Evangelie naar Johannes één gestalte verordent, maar zó dat dit voor te schrijven gelijk staat met: het over te laten aan het oordeel en de beslissing van de kerk. En voorts, dat Christus in datzelfde hoofdstuk slechts spreekt van de leken en niet van de priesters. Want hún komt het levende woord uit de hemel niet toe, dat is: één gestalte van het sacrament, maar misschien het dode brood uit de hel. En dan, wat zal er geschieden met de diakenen en sub-diakenen, die noch leken noch priesters zijn? Zij moeten, volgens deze uitnemende schrijver, het sacrament noch onder de éne, noch onder de andere gebruiken. U begrijpt, beste Tulich, welke de nieuwe methode van de Observanten is om met de Schrift om te gaan. Maar ook dit zult u [van hen] leren, dat Christus in Joh. 6 van het sacrament van het Avondmaal spreekt, terwijl Hijzelf leert dat Hij spreekt van het geloof in het Vleesgeworden Woord, als Hij zich alzó uitdrukt: "Dit is het werk Gods, dat gij gelooft in Die, Die Hij gezonden heeft". Maar dit moet men deze professor uit Leipzig in de Bijbelkunde vergeven, dat hij met wélke Schriftplaats ook, wát ook bewijst! Hij is immers een theoloog uit de school van Anaxagoras, veel meer nog: van Aristoteles, voor wie namen en woorden, als men ze verplaatst, hetzelfde èn alles betekenen. Want zó maakt hij, door heel zijn boek heen, getuigenissen van de Schrift van pas, dat hij, als hij wil bewijzen dat Christus in het sacrament aanwezig is, het aandurft om alsdán te beginnen: Een lezing over het Boek "De openbaring" van de apostel Johannes; want zó van pas als dit woord hier gebruikt wordt, zó staat het erbij met al wat hij zegt; toch meent deze verstandige man dat hij met een menigte aangehaalde Schriftuurplaatsen zijn dwaasheid luister kan bijzetten.

Het overige ga ik maar liever voorbij, opdat ik u niet langzaam doodmartel door het leegscheppen van dit wel zéér onwelriekend riool. Aan het slot haalt hij 1 Cor. 11 aan, waar Paulus zegt dat hij van de Heere ontvangen heeft en aan de Corinthiërs overgeleverd: het gebruik van brood en wijn. Hier leert onze kleinhandelaar weer, zoals overal een uitstekend gebruik makend van de Heilige Schrift, dat Paulus het gebruik van beiderlei gestalte heeft toegestaan, maar niet heeft overgeleverd en doorgegeven als bevel. U vraagt, hoe hij dit bewijst? Hij haalt het uit zijn eigen hoofd, evenals ook die mening over Joh. 6. Want het past deze lector niet om bewijzen te leveren voor hetgeen hij zegt, omdat hij behoort tot het genre van die lieden die uit de gezichten die ze ontvangen, alle dingen bewijzen en leren. Wij leren dus ook hier dat de Apostel op deze plaats niet aan de gezamenlijke Corinthiërs heeft geschreven, maar slechts aan de leken; dat hij dus de priesters daar niets heeft toegelaten, maar dat zij van het gehele sacrament beroofd zijn. Vervolgens dat volgens een nieuwe taalleer de uitdrukking: "Ik heb van de Heere ontvangen" geheel gelijk is aan deze andere: "Het is door de Heere voor geoorloofd verklaard". En: "Ik heb u overgeleverd", dat is: "Ik heb u toegestaan". Ik bid u, dat u hiervan zeer ter dege nota neemt. Want, hieruit vloeit voort dat het [in het vervolg] niet alleen de kerk, maar ook hier en daar en overal de één of andere losbol, vrij zal staan - volgens deze Leraar - om van alle geboden, instellingen en verordeningen van Christus en de Apostelen "toelatingen" te maken.

Ik zie dus dat deze man, door een engel van de Satan er toe aangedreven, en zij die met hem onder één hoedje spelen, dit nastreven dat zij door het geding met mij in de wereld een goede naam zullen verkrijgen, alsof zij waardig waren bevonden met Luther slaags te raken. Maar in deze hoop zullen ze worden teleurgesteld en ik zal hen verachten en hun namen nooit ofte nimmer noemen. Ik zal mij tevreden stellen met dit éne antwoord op al hun boeken. Zijn ze waardig door Christus tot een gezond inzicht te worden gebracht, dan bid ik dat Hij dit moge doen door zijn barmhartigheid bewogen. Zijn ze het niet waardig, dan bid ik, dat zij er niet mee zullen ophouden om zulke brieven te schrijven, en dat zij, vijanden van de waarheid die ze zijn, zich niet verdienstelijk maken om andere boeken te lezen. Want het wordt algemeen, en naar waarheid, gezegd: "Dit weet ik zeker, dat, als ik met mest vecht, ik altijd weer, hetzij ik overwin of overwonnen word, er mee bezoedeld word"[9].

Vervolgens, daar ik zie dat zij overvloed hebben van vrije tijd en papier, zal ik er moeite toe doen dat zij tot schrijven overvloedige aanleiding hebben. Immers ik wil voorthollen, opdat, terwijl zij die mij, naar 't hun voorkomt, op zo allerroemvolste wijze overwonnen hebben in het bestrijden van de ene of andere ketterij van mij, ik intussen al weer een nieuwe opbouw. Want ook ik begeer dat zulke uitstekende aanvoerders in de krijg met vele eretitels worden getooid. Derhalve, terwijl zij er over murmureren dat de avondmaalsviering onder beiderlei gestalte door mij geprezen wordt en zij zich met deze zeer belangrijke en hun waardige zaak op de gelukkigste wijze bezig hielden, zal ik verder gaan en nu trachten aan te tonen, dat zij allen goddeloos zijn, die de avondmaalsviering onder beide gestalten de leken ontzeggen. En opdat ik dit te geschikter zal doen, zal ik een inleiding houden over de gevangenschap van de roomse kerk, om te zijner tijd nog weer heel veel te geven, wanneer de Papisten, de allergeleerdsten hunner, over dit boek de overwinning zullen hebben weggedragen.

---

[9] De Latijnse woordspeling gaat, zoals vrijwel altijd bij vertaling, zo ook nu verloren. "Ik weet zeker" en "ik strijd" is in het Latijn hetzelfde woord (scio pro certo, en: certo). En: "overwin of overwonnen wordt" verschilt in het Latijn maar één letter (vinco vel vincor). [Vert.].

En dit doe ik dáárom opdat niet, zo ergens een vroom lezer mij zou zijn tegemoet getreden, hij aanstoot zou nemen aan die door mij besproken woorden, die zijn als mest en drek en terecht er zich over zou beklagen dat hij niets las dat òf zijn verstand van dienst ware en hem wijzer zou maken òf althans hem stof zou bieden tot geleerde gedachten. Want u weet hoezeer mijn vrienden er misnoegd over zijn, dat ik mij inlaat met de gemene streken van die lieden, van welke zij zeggen dat, als men ze leest, de weerlegging ervan zich reeds meer dan voldoende aan ons opdringt, maar dat men van mij zoveel betere dingen verwacht, tegen welke de Satan door hen een barrière tracht op werpen. Ik ben eindelijk vast besloten hun goede raad op te volgen en de bezigheid van te twisten en te schelden aan die horzels over te laten.
Van die Italiaan, de broeder uit Cremona, wil ik niets zeggen, dan dat deze eenvoudige en ongeleerde man mij met enige retorische gemeenplaatsen tracht terug te roepen tot de heilige Stoel, van welke ik mij nog niet bewust ben mij te hebben afgewend. Ook heeft niemand mij dit ooit aangetoond. Hij is immers met voorliefde in de weer met die belachelijke punten waaruit hij argumenteert dat ik mij moet laten leiden door de gedachte aan de gelofte van mijn orde en aan het feit dat het Keizerrijk aan de Duitsers is gekomen. Het heeft er ten volle de schijn van dat hij niet zozeer heeft willen schrijven om mij terug te roepen [tot de pauselijke Stoel], als wel om de lof te zingen van de Fransen en van de Paus te Rome. Men mag hem toestaan dat hij door dit boekje, hoedanig het zij, zijn gehoorzaamheid betuigt. En hij verdient niet om hard behandeld te worden, daar het er alle schijn van heeft dat hij niet door enige boosaardigheid wordt gedreven; hij verdient evenmin op geleerde wijze wederlegd te worden, daar hij uit puur onverstand en pure onwetendheid al wat hij zegt leutert.
Vooreerst moet ik ontkennen dat er zeven sacramenten zijn en overeenkomstig de omstandigheden, waarin we nu verkeren, stellen dat er maar drie zijn: de Doop, de Boete en het Brood; en deze alle zijn ons door de roomse Curie in een ellendige gevangenschap gevoerd en de kerk is van heel haar vrijheid beroofd. Hoewel, indien ik volgens de gewoonte van de Schrift wilde spreken, dan zou ik maar één sacrament overhouden, en drie sacramentele tekenen; te zijner tijd zal ik daar breder over handelen. Nu allereerst over:

I. HET SACRAMENT VAN HET BROOD

Ik wil dan eerst zeggen in hoeverre ik inzake de bediening van dit Sacrament, toen ik er over nadacht, verder gekomen ben. Want, ten tijde dat ik mijn sermoen over de eucharistie uitgaf[10], zat ik nog vastgeworteld in de algemene gewoonte, en bekommerde ik mij nog niet over de vraag of de paus hierbij in zijn recht stond, al dan niet. Maar nu, uitgedaagd en opgezweept, ja zelfs met geweld in dit strijdperk binnengesleept, zal ik vrijuit zeggen, wat ik er nu van denk; de papisten mogen er dan over lachen of er over huilen, zij allen tot de laatste man toe.
Vooreerst moeten we het zesde hoofdstuk van het Evangelie naar Johannes geheel en al terzijde leggen, daar het zelfs met geen woord over het sacrament spreekt. Niet slechts om deze reden, dat het sacrament toen nog niet was ingesteld, maar veel meer nog omdat de gang van Christus' reden en al zijn uitspraken in dit hoofdstuk duidelijk bewijzen dat Hij daar spreekt (gelijk ik al vroeger gezegd heb) over het geloof in Hem als het Vleesgeworden Woord. Immers Hij zegt: “Mijn woorden zijn geest en leven” en daarmee toont Hij aan dat Hij over een geestelijk eten spreekt, waardoor hij, die eet, leeft; terwijl de Joden het er voor hielden, dat Hij van het vleselijk eten sprak en

---

[10] Luther doelt hier op de uitgave van zijn sermoen over “het hoogwaardig Sacrament van het heilige, ware lichaam van Christus”, van 1519. [Noot van prof. Lemme].

daarom daarover met Hem twistten. Maar generlei eten maakt levend dan alleen het eten van het geloof. Want dit is het ware en het geestelijke eten; gelijk Augustinus zegt: “wat maakt u uw maag en uw tanden gereed? Geloof; dan hebt u gegeten!” Want het gebruik van het sacrament als zodanig maakt niet levend, daar immers ook velen onwaardig eten; zodat wat Hij te dezer plaatse gezegd heeft niet kan verstaan worden van het sacrament.
Zonder twijfel zijn er geweest die deze woorden bij hun leer aangaande het sacrament hebben misbruikt, zoals gedaan is in het Geestelijk Recht, in het decreet “Dudum”, en door vele anderen. Maar het is iets anders om de Schrift foutief, en iets anders om dezelfde Schrift zuiver te verstaan; anders zou Christus, toen Hij zei: “Tenzij gij Mijn vlees eet en Mijn bloed drinkt, zult gij het leven niet hebben”, alle kinderen, alle zieken, alle afwezigen of die, uit welke oorzaak ook, verhinderd waren om het sacrament te gebruiken, verdoemen[11], door hoe groot een geloof ze ook zouden uitmunten - indien Hij te dezer plaatse het sacramentele eten gebiedend voorgeschreven had. Zo ook bewijst Augustinus in zijn tweede boek tegen Julianus met beroep op Innocentius[12], dat ook de kinderen, buiten het sacrament om, Christus' vlees eten en Zijn bloed drinken, dat wil zeggen: door hetzelfde geloof deel hebben aan [het leven van] de kerk. Zo moge dan dit gevoelen van kracht zijn dat het zesde hoofdstuk van het Evangelie naar Johannes niets te maken heeft met de zaak van het sacrament. Vandaar dan ook dat ik op een andere plaats[13] geschreven heb dat de Bohemers zich niet met goed vertrouwen op deze plaats kunnen beroepen om te verdedigen dat het Sacrament onder beiderlei gestalte mag worden gebruikt.
Het zijn dus twee plaatsen, die heel duidelijk over deze aangelegenheid handelen: de Evangeliën als ze ons spreken van het Avondmaal dat Christus instelde en Paulus in 1 Cor. 11. Laten we deze beide plaatsen bezien.
Immers Mattheus, Markus en Lukas stemmen hierin overeen dat Christus aan al Zijn discipelen het gehele sacrament heeft gegeven en dat Paulus 't sacrament in beide gestalten overgeleverd heeft is zó zeker dat niemand ooit zo onbeschaamd is geweest om het anders voor te stellen. Voeg hier nu aan toe, dat Mattheus verhaalt, niet dat Christus van het brood gezegd heeft: “Eet allen daarvan”, maar wel van de beker: “Drinkt allen daaruit”. En Markus evenzo zegt niet: “Allen hebben [van het brood] gegeten”, maar wel: “Zij allen hebben uit die beker gedronken”; beide evangelisten dus verbinden de mededeling dat allen het sacrament gebruikten niet aan het brood, maar aan de beker. Het is alsof de Heilige Geest van te voren gezien heeft dat dit meningsverschil (deze scheur, dit “schisma”) in de toekomst zou komen, waarin de éne partij aan bepaalde mensen de gemeenschap aan de beker zou ontzeggen, terwijl Christus heeft gewild dat die voor allen gezamenlijk zou zijn. Met welk een woede zouden zij tegen ons razen, indien zij [in de Heilige Schriften] hadden gevonden dat het woordje “allen” bij het brood was vermeld en niet bij de beker; zij zouden ons geen uitweg, geen gelegenheid om te ontvluchten laten, zij zouden luid schreeuwen, zij zouden ons voor ketters uitmaken, zij zouden ons als schismatici, brekers van de kerk, verdoemen. Maar nu dit woordje vóór ons pleit, vlak tegen hen in, laten zij zich door geen syllogisme, door geen sluitrede vangen; deze mensen van de totale

[11] We moeten niet lezen: “aut quoquo mode impeditos, a sacramentali manducatione damnaret”, zoals Otto Clemen de punctuatie plaatst; maar: “aut quoquo mode impeditos a sacramentali manducatione, damnaret”, zoals bijv. Borcherdt en Merz, blijkens hun vertaling, goed hebben begrepen [Vert.].
[12] Paus Innocentius I, 5e eeuw.
[13] In de “Verklaring van enige artikelen” in het Sermoen van het Sacrament, Jan. 1520. [Noot van prof. Lenome].

wilsvrijheid[14], om ook in de dingen, die van God zijn, veranderingen aan te brengen, opnieuw te veranderen en alles door elkaar te haspelen.
Maar stel u nu eens een ogenblik voor: ik stond aan de tegenovergestelde zijde en ik ondervroeg mijn superieuren, de papisten [en zei tot hen]: “Het gehele sacrament, oftewel, de twee gestalten in het avondmaal des Heeren, is dat nu gegeven alléén aan de priesters of tevens ook aan de leken?” Indien alléén aan de priesters (immers zó willen zij het), dan is het toch in generlei wijze geoorloofd ook maar één van de beide gestalten te geven aan de leken. Want wij mogen niet brutaalweg iets geven aan zulken, wie Christus het bij de instelling van het avondmaal niet gegeven heeft. Anders toch, zo wij ons veroorloven in één instelling van Christus verandering aan te brengen, wel, dan maken wij àlle instellingen van Christus ongeldig en iedereen, wie ook, zal dan durven zeggen zich niet gebonden te gevoelen door enige wet of instelling [van Christus]. Want één individuele [op zichzelf staande] [opheffing] heft in de Schriften geheel en al àl het ingestelde op. Maar indien het sacrament tevens ook de leken is gegeven, dan volgt daar met onafwijsbare consequentie uit, dat het gebruik van beiderlei gestalte aan die leken niet mag worden ontzegd. Indien men dan zulken die het sterk begeren, het nochtans weigert, handelt men goddeloos en tegen begeren, daad, voorbeeld en instelling in.
Ik beken dat ik door deze zienswijze en redenering, die mij onweersprekelijk voorkomt, ben overwonnen en dat ik nergens iets heb gelezen of gehoord of gevonden dat ik er tegen kan inbrengen, omdat hier Christus' woord en voorbeeld zo onwrikbaar vaststaat, daar Hij niet bij wijze van vergunning, maar gebiedend zegt: “Drinkt allen daaruit!” Indien dan allen moeten drinken en men dit niet zó kan verstaan dat het alléén van de priesters zou gelden, is het stellig goddeloos de leken, die er om vragen, ervan àf te houden, zelfs indien een engel uit de hemel het zou doen. Want als men nu zegt dat het aan het oordeel van de kerk overgelaten is om het sacrament uit te delen onder welk van beide gestalten zij dat maar zal willen, dan wordt dat zonder bewijskracht gezegd, zonder een dit woord dekkend gezag naar voren gebracht en het kan met hetzelfde gemak met verachting worden afgewezen als met toestemming aanvaard. Dit heeft ook geen betekenis tegen die tegenstander, die tegen ons opponeert met het woord en de daad van Christus; dan moet hij met een woord van Christus weerlegd worden, maar dát hebben we niet.
Indien nu één van de beide gestalten van het Avondmaal de leken ontzegd mag worden, dan zal men hun óók een deel van de doop en van de boete mogen afnemen, volgens datzelfde oordeel van de kerk, daar het oordeel over deze dingen en de macht om er over te beschikken overal gelijk is. Daarom, juist zoals de gehele doop en de gehele absolutie, de kwijtschelding van de zondeschuld, zó moet men dan ook het gehele sacrament van het brood aan de leken geven, indien zij er naar verlangen en er om vragen. Het verwondert mij nu zeer, dat zij verzekeren dat het de priesters in geen geval vrijstaat in de Mis slechts één van de beide gestalten aan te nemen, te ontvangen; dit zou voor hen een doodzonde zijn; om geen andere reden, (gelijk zij allen eenparig getuigen) dan deze, dat, onder elk van beide gestalten ontvangen, het sacrament eerst het éne, volledige sacrament is, dat immers niet mag worden gedeeld. Maar ik bid hen dat zij mij zullen zeggen, waarom het dan wèl geoorloofd zou zijn het in tweeën te delen voor de leken en alleen hùn niet het éne gave, ongedeelde sacrament te geven? Erkennen zij nu niet door hun eigen getuigenis dat, één van beide: òf het sacrament ook aan de leken gegeven moet worden onder beiderlei gestalte, òf dat, onder één gestalte hun verstrekt, het sacramen hun niet als een volledig wettig sacrament wordt toebediend? Hoe is het mógelijk dat voor de priesters

[14] Liber arbitrium; ja, liberrimum arbitrium, die Rome in het ethische vóórstaat. [Vert].

het sacrament, onder één gestalte hun gegeven, niet, en voor de leken wèl een volledig sacrament zon zijn? Wat geeft men hier dan hoog op van het oordeel van de kerk en het gezag van de Paus? Niet dáárdoor worden de woorden van God en de getuigenissen van de waarheid van kracht beroofd!
Verder volgt hieruit dat, indien de kerk de leken de gestalte van de wijn kan ontnemen, zij dan óók de gestalte van het brood hun kan weigeren; derhalve: dan kan zij het gehele sacrament van het altaar de leken onthouden, en zo de instelling van Christus geheel en al voor hen vernietigen. Maar ik vraag: welke macht heeft zij daartoe ontvangen? Mag de kerk evenwel het brood of beiderlei gestalte niet ontroven, dan mag zij ook de wijn niet roven. Ook kan zij niet handhaven wat hier als tegenwerping tegen zou kunnen worden ingebracht, dit nl. dat er énerlei macht moet zijn, die zowel zeggenschap heeft over één gestalte als over elk van beide. Immers: heeft de kerk over één gestalte als over elk van beide. Immers: heeft de kerk met een willekeurig uit te oefenen zeggenschap over beide gestalten, dan ook niet over één van die beide! Ik zou héél graag willen horen wat de roomse vleiers hierover zouden willen opmerken.

Maar wat van de allergrootste en voor mij beslissende betekenis is: Christus zegt: “Dit is Mijn bloed dat voor u en voor velen vergoten wordt, tot vergeving der zonden”. Hier ziet u op het allerduidelijkst dat Zijn bloed gegeven wordt voor allen, voor wier zonden het is gestort. Wie zou nu echter durven zeggen dat het niet voor de leken is vergoten? Of ziet u niet tot wie Hij spreekt als Hij de beker aanreikt? Geeft Hij die niet aan allen? Zegt Hij niet dat [zijn bloed] voor allen is vergoten? “Voor u,” zegt Hij - laten dit nu priesters zijn; “en voor velen” [voegt Hij er aan toe] - zij kunnen niet [allen] priesters zijn; en toch zegt Hij: “Drinkt allen daaruit.” Ik zou hier ook wel gemakkelijk onzinnigheden kunnen zeggen, en door mijn woorden een spel spelen met en mij vergrijpen aan de woorden van Christus, zoals mijn praatjesmaker[15] doet; maar met de Schriften moeten zij weerlegd worden, die tegen ons op de Schriften steunen. Dit is het wat mij weerhouden heeft de Bohemers te veroordelen, die, hetzij ze er verkeerd voorstonden hetzij goed, toch zeker de woorden en daden van Christus hadden als vóór hen getuigende; wij echter hebben daar niets van, maar alléén dat ijdele menselijke verzinsel: “De kerk heeft het zó verordend”, terwijl echter niet de kerk, maar de tirannen van de kerken, buiten de toestemming van de kerk (dat is: van het volk van God) om, die verordeningen hebben vastgesteld.
Maar ik bid u, wat is de noodzakelijkheid ervan; is er een godsdienstig bezwaar? welk nut werpt het af, om de leken het gebruik onder beide gestalten, dat is: het zichtbare teken, te weigeren, wanneer toch allen hun de inhoud van het sacrament[16] toestaan, zonder het teken? Als zij de zaak, de inhoud, toestaan, het meerdere, waarom staan zij dan het teken, het mindere, niet toe? In elk sacrament immers is het teken, als teken, in onvergelijkbare zin, het mindere; zoveel minder dan de zaak, de inhoud, zelf. Maar wat is er dan op tegen, vraag ik, dat het mindere gegeven wordt wanneer het meerdere gegeven wordt; behalve dat het mij toeschijnt dat dit gebeurd is onder toelating van de vertoornde God, opdat het een oorzaak zou worden van scheuring in de kerk, opdat daardoor zou worden te kennen gegeven dat wij, na de inhoud van het sacrament reeds lang verloren te hebben, om het teken, dat is dus om het mindere, tegen de zaak die ons het grootst en het enige-van-betekenis moest zijn, gaan strijden, op de wijze van zulken, die vóór ceremoniën strijden, maar tegen de liefde. Ja, het schijnt dat dit verschrikkelijke begonnen is te dien tijde dat wij begonnen zijn terwille van de

[15] Alfeld, tegen wie Luther hier opponeert. [Vert.].
[16] De “res sacramenti” schrijft Luther.

rijkdommen van deze wereld te woeden tegen de christelijke liefde, opdat God ons door dit vreselijk teken zou laten zien dat wij de tekenen hoger aansloegen in waarde dan de zaken zelf [die er door worden afgebeeld]. Welke (perverse) verkeerdheid zou, indien men toegaf dat hem die gedoopt zal worden, het geloof dat bij de doop hoort, gegeven wordt, evenwel weigeren hem het teken van dit geloof te geven, dat is dan: het water?

Ten slotte blijft Paulus de onoverwonnene als hij allen de mond snoert, uitroepend in 1 Cor. 11: “Ik heb van de Heere ontvangen, hetgeen ik u ook overgegeven heb”. Hij zegt niet, zoals de kloosterbroeder, uit 't hoofd aanhalend, liegend betuigt: “Ik heb u toegelaten”. 't Is ook niet zo, dat hij om hun strijdlustig hartstochtelijk begeren hun de beiderlei gestalte gegeven heeft. Nee; want, ten eerste, gelijk het tekstverband zelf aanwijst, er was geen strijd geweest over de beiderlei gestalte, maar over de verachting [van het sacrament] bij zulken die in overvloed leefden en de afgunst van hen die gebrek leden, zoals het tekstverband het heel duidelijk zegt: “De één is hongerig, de ander dronken en gij maakt degenen die niet hebben, beschaamd”. Vervolgens: hij spreekt niet van de eerste maal dat hij hun zijn overlevering gaf[17]; want hij zegt niet: “Ik ontvang van de Heere en ik geef u over”, maar: “Ik heb ontvangen en ik heb u overgeleverd”, d.w.z.: in het begin van mijn prediking; lang vóór deze strijd; daarmee te kennen gevende dat hij het gebruik onder beiderlei gestalte hun overgeleverd bad; want het overleveren was: het gebieden; gelijk hij op een andere plaats [voor beide] hetzelfde woord gebruikt. Het betekent derhalve niets, wat de zotteklap van de kloosterbroeder hier bijeenhaalt en opéénstapelt over “toelating”', zonder Schriftbewijs, zonder gegronde reden en zonder oorzaak. Zijn tegenstanders vragen niet daarnaar wat hij voor droomdenkbeelden heeft, maar daarnaar wat de Schrift in deze oordeelt, uit welke hij zelfs geen letter kan aanvoeren ten bewijze dat zijn dromerij betrouwbaar kan heten; terwijl die tegenstanders woorden als bliksemstralen voor hun geloof naar voren brengen.

Welaan dan, rijst hier op, u allen die vleiers van de Paus bent; staat hier op als één man, stelt u flink in het geweer, biedt weerstand aan uw goddeloosheid, aan uw tirannie, aan uw praktijk om de majesteit van het Evangelie te kwetsen, aan uw onrechtmatige daden om uw broeders met smaadreden te overladen; u, die er hoog van opgeeft dat zij ketters zijn, die niet wijs willen zijn in overeenstemming met een puur droomdenkbeeld dat in uw hoofden is opgekomen, tégen de zo klare en zware, bewijskrachtige, uitspraken van de Schriften in. Indien al sommigen ketters en scheurmakers moeten heten, dan zijn dat niet de Bohemers en niet de Grieken - deze immers steunen op het Evangelie - maar dan bent u, roomse christenen, de ketters en goddeloze scheurmakers, daar u op niets dan op uw eigen verzinsels alleen uw gevoelens en verwachtingen bouwt, tegen de zo duidelijke Schriften van God in. Wast u schoon van deze [vuile] dingen, mannen!

Wat is evenwel méér belachelijk en het brein van deze kloosterbroeder méér waardig, dan dat hij heeft kunnen zeggen, dat de Apostel deze dingen aan een afzonderlijke kerk, te weten die van Corinthe, heeft geschreven en ze aan haar heeft toegestaan, maar niet aan de gehele kerk? Waar haalt hij het bewijs voor deze stelling vandaan? Uit zijn gebruikelijke voorraadschuurtje, nl. uit zijn eigen en goddeloze hoofd! Maar, als de gehele kerk deze Brief voor zich accepteert, leest, in alles er naar leeft, waarom dan niet ook wat aangaat dit onderdeel? Indien wij toegeven dat de ene of andere Brief van Paulus, of ook maar één plaats uit een willekeurig gekozen Brief van hem, niet

[17] Paulus bedoelt blijkbaar dat het nú niet de eerste maal was, het was veel vroeger reeds gebeurd. [Vert.].

betrekking heeft op de kerk in haar geheel, dan is héél het gezag van Paulus als Auteur vernietigd. Immers dan zullen de Korinthiërs zeggen dat hetgene Paulus inzake het geloof aan de Romeinen schrijft, hen niet raakt. Wat méér godslasterlijk en dwaas dan deze dwaasheid kan iemand uitdenken? Verre, verre zij het daarvandaan, dat er ook maar een letter in al wat ons van Paulus bewaard is gebleven zou staan, waarnaar niet héél de kerk zich zou moeten voegen en die zij niet zou moeten in ere houden. Zó is dan ook niet het gevoelen van de Vaderen geweest tot op deze gevaarlijke tijden, van welke reeds dezelfde Paulus heeft voorzegd dat er - later - godslasteraars zouden zijn en blinden en mensen zonder waarnemingsvermogen. Van welker getal dan deze broeder er één is; misschien is hij wel de voornaamste!

Maar: als we deze ontoelaatbare dwaasheid nu eens voor een ogenblik een plaatsje gunnen, [dan vragen we toch:] indien Paulus dan dat [waarover wij nadenken] aan een afzonderlijke kerk heeft toegestaan, dan doen de Grieken goed en dan handelen de Bohemers zuiver, ook volgens uw eigen woord; het zijn immers “afzonderlijke kerken”. En daarom is deze omstandigheid dan reeds voldoende om vast te stellen dat zij niet tegen Paulus in 't geweer komen, als hij het tenminste “toestaat”. Verder: Paulus kon niets toestaan tegen Christus' voorschrift in. Daarom, Rome, ik werp u en al uw vleiers deze uitspraken van Christus en Paulus tegen, die pleiten vóór de Grieken en vóór de Bohemers en gij zult geen greintje waarheid aan uw zijde hebben als u zou willen aantonen dat ú macht is gegeven om in deze dingen verandering aan te brengen, veel minder om als ketters te brandmerken anderen, die uw vermoeden van zich werpen. Maar u maakt het u waard van de misdaad van goddeloosheid en tirannie beschuldigd te worden.
Wat deze dingen aangaat lezen we hij Cyprianus[18], die alléén al genoeg in zijn mars heeft om alle Roomsen het hoofd te kunnen bieden, hoe bij in het vijfde boek van zijn werken, in het sermoen “over de gevallenen” opmerkt dat in zijn kerk het de gewoonte was aan vele leken, ook aan kinderen, het sacrament te bedienen onder beide gestalten, ja zelfs het lichaam des Heeren hun in handen te geven, gelijk hij dit met vele voorbeelden toelicht. Onder meer berispt hij sommigen uit het gewone volk met deze woorden: “En omdat hij niet terstond het lichaam des Heeren met vuile handen mag aannemen of met een bezoedelde mond het bloed des Heeren mag drinken - daarover wordt de heiligsehenner op de priesters boos.” U ziet: hier spreekt hij over leken, die hij “heiligschenners” noemt, die het lichaam en het bloed [des Heeren] uit de handen van de priesters wilden ontvangen. Hebt u hier, armzalige vleier, reden om te keffen? Durf eens te zeggen dat ook deze heilige martelaar een begenadigd doctor van de kerk met een apostolische geest begaafd, een ketter is en in een afzonderlijke kerk van het recht, dat de “toelating” hem gaf, heeft gebruik gemaakt!
Op diezelfde plaats [in zijn Boek] vertelt hij een geschiedenis, iets dat gebeurd is in zijn tegenwoordigheid en terwijl hij er dus getuige van was. Open en bloot maakt hij er melding van dat een diaken de beker aan een jong meisje had gegeven, dat zij evenwel terugdeinsde en weigerde te drinken en dat hij haar toen het bloed des Heeren in de mond gegoten had. Iets dergelijks lezen we van de heilige Donatus, wiens beker was gebroken - o de armzalige vleier, hoe “ijskoud” zoekt hij een uitvlucht! “Ik lees wel” - zegt hij - “dat de beker is gebroken, maar ik lees niet dat het bloed gegeven was!”[19] Wat wonder? Wie, in de heilige Schriften lezend, er in leest wat hij wil, zal

[18] Bisschop van Karthago (Afrika), + 258.
[19] In één van de vele “Levensbeschrijvingen van heiligen” staat het er wèl bij: “Toen de heilige Donatus eens voor zijn volk de Mis had bediend en hij zijn volk verkwikt had met het lichaam en bloed van Christus ...” [Noot van prof. Lemme, Vert.].

ook in historische geschriften lezen wat hij er in wil vinden. Maar hiermee zal toch de beschikking van de kerk niet bevestigd worden of zullen ketters worden weerlegd? - Maar, hiervan heb ik nu meer dan genoeg gezegd; want niet om hèm te beantwoorden, die geen antwoord waard moet heten, ben ik dit [betoog] begonnen, maar opdat ik de waarheid van de zaak openbaar zou maken.
Ik maak dus de slotsom op: het sacrament in beiderlei gestalte de leken te weigeren is goddeloos en tyrannisch; staat dan ook niet in de macht zelfs van enige Engel, veel minder is enige Paus of welk concilieook er toe bevoegd. Ik geef daarbij ook niet om het Concilie van Constanz; want als de autoriteit van dit concilie voldoende rechtskracht aan een beslissing zou verlenen, waarom dan niet die van het concilie van Bazel, dat het tegendeel heeft vastgesteld nl. dat het de Bohemers zou geoorloofd zijn om het sacrament in beide gestalten te ontvangen, welke beslissing na brede bespreking daar genomen is, gelijk de nog voorhanden zijnde kronieken en de officiële stukken bewijzen. De vleier in zijn onwetendheid haalt deze aan ten bewijze van de juistheid van zijn droomdenkbeeld. Met zó wijs inzicht behandelt hij alles [waarover hij schrijft]!

Dit is dan nu dus de eerste gevangenschap van dit sacrament- met betrekking tot zijn wezen of, wil men: zijn zuiverheid[20] - welke de tirannie van Rome ons met geweld ontnomen heeft. Het is niet zó, dat zij tegen Christus zondigen, die het sacrament in één van de gestalten gebruiken, want Christus heeft niet gebéden om ook maar één van beide te gebruiken, maar Hij heeft het aan ieders vrije wilsbeslissing overgelaten, daar Hij immers zei: “Zo dikwijls gij dit zult doen, doet het tot mijn gedachtenis”. Maar het is zó dat zij zondigen, die verhinderen dat aan zulken, die door zulk een wilsbeslissing het begeren te gebruiken, het sacrament in beiderlei gestalte gegeven wordt. De schuld ligt niet bij de leken, maar bij de priesters. Het sacrament is niet van de priesters, maar van allen, en de priesters zijn niet heersende heren, maar dienaren, die het sacrament in beiderlei gestalte moeten geven aan wie er om vragen, zo dikwijls als zij er om zullen vragen. Maar voorzover zij dit hun recht de leken hebben ontroofd en met geweld hebben ontzegd, zijn ze tirannen; en de leken ontberen buiten hun schuld hetzij één gestalte, hetzij beide, maar kunnen toch behouden worden door hun geloof en door hun verlangen om het gehele sacrament te ontvangen. Gelijk zij, als zelf [slechts] dienstknechten, de doop en de kwijtschelding van zondeschuld[21] móéten geven aan wie er om vraagt, die er dan immers ook een recht op heeft; en als zij die niet zouden geven, dan heeft hij, die er om vraagt, toch de volle verdienste van zijn geloof, en zullen zij voor Christus als slechte, nietswaardige dienstknechten worden aangeklaagd. Zoals oudtijds heilige Vaders in de woestijn vele jaren lang onder geen van beide gestalten aan enige Sacramentsbediening hebben kunnen deelnemen.
Ik wil dus volstrekt niet dit doordrijven, dat men met geweld het sacrament in beiderlei gestalte moet nemen, alsof we door de dwang van een gebod daartoe zouden worden gedwongen; maar ik onderricht ieders geweten, opdat men de tirannie van Rome [als 't moet] zal dulden, maar men dan goed wete, dat, indien met geweld zijn recht op het sacrament hem ontnomen wordt, dit [alléén] geschiedt door zijn eigen zonde. Maar dit alléén wil ik, dat niemand de roomse tirannie zal goedpraten, alsof zij juist en rechtvaardig zou handelen, als zij één van de gestalten de leken onthoudt; maar dat we haar vervloeken en het niet met haar ééns zijn; en toch haar verdragen, maar dan op geen andere wijs, als waarop wij ons bij de zaak zouden moeten neerleggen indien we bij de Turken in gevangenschap zaten en het ons dan

[20] Latijns integritas.
[21] Latijn: absolutio.

[natuurlijk] niet mogelijk zou zijn onder énige gestalte het sacrament te gebruiken. Dit is het wat ik heb gezegd dat mij heel mooi toeleek: indien door het besluit van een Algemeen Concilie deze gevangenschap werd ontbonden en ons uit handen van de roomse tirannie die Christelijke vrijheid weer werd teruggegeven en aan een ieder zijn wilsbeslissing om het sacrament te vragen en te gebruiken werd overgelaten, zoals die bij doop en boete wordt vrijgelaten. Maar nu dwingt men ons jaar op jaar met dezelfde tirannie het sacrament onder slechts één gestalte te ontvangen en zo is de vrijheid, ons door Christus gegeven, vernietigd; zó heeft onze goddeloze ondankbaarheid het verdiend.

De tweede gevangenschap van hetzelfde sacrament is meer gematigd, wat een er tegen in te brengen gewetensbezwaar betreft, maar verre het gevaarlijkst is het om er ook maar aan te raken, laat staan: te veroordelen. Hier zal ik een aanhanger van Wiclef en onder duizend [verschillende] namen een ketter heten. Wat zou het? Sinds de bisschop van Rome heeft opgehouden een bisschop te zijn en een tyran is geworden, ben ik niet bang voor zijn algemene decreten, omdat ik weet dat hij geen bevoegdheid heeft om nieuwe geloofsartikelen op te stellen en uit te vaardigen en ook een Algemeen Concilie mag dat niet doen. Vóór enige tijd, toen ik de Scholastieke Theologie bestudeerde, gaf dit mij de gelegenheid te denken aan doctor kardinaal van Cambray[22], die in het vierde boek van zijn Sententies zeer scherpzinnig uitéénzet dat het veel meer waarschijnlijk is en minder overtollige wonderen zou onderstellen, zo men betoogde dat op het altaar echt brood en echte wijn en niet alleen maar “accidentia”[23] aanwezig zijn - indien niet de kerk het tegendeel had vastgesteld. Maar toen ik later inzag wat voor een kerk het was, die dit had vastgesteld, nl. de Thomistische, dat is de Aristotelische[24], ben ik stoutmoediger geworden en - terwijl ik eerst in de klem zat[25] - heb ik eindelijk mijn geweten bevredigd door het eerstgenoemd gevoelen te aanvaarden, nl. door te stellen: het is stellig waar brood en ware wijn, in welke Christus' waarachtig vlees en Zijn waarachtig bloed aanwezig is, niet anders en niet minder dan zij [de roomsen] stellen, dat Hij is onder wat zij noemen hun accidentia. En dit heb ik gedaan, omdat ik zag dat de meningen van de Thomisten, hetzij ze door de Paus, hetzij door een Concilie zijn goedgekeurd, “meningen” blijven en niet geloofsartikelen worden, al zou ook een engel uit de hemel iets anders vaststellen. Immers, wat zonder de Schriften wordt beweerd of zonder wat bewezen is openbaring te zijn, mag men “als mening” aanvaarden, maar moet men niet noodzakelijk geloven. Deze mening van Thomas [van Aquino] nu is in die mate “zwevend”, niet gegrond op de Schriften of op redelijk denken, dat het mij toeschijnt dat hij noch zijn filosofie noch zijn dialectiek goed schijnt te kennen. Want geheel anders spreekt Aristoteles van accidentiën en subject, dan de heilige Thomas. Zodat het mij een droeve zaak toeschijnt voor zulk een man, dat hij zijn meningen inzake het geloof niet slechts uit Aristoteles genomen aan de kerk heeft overgeleverd, maar ook heeft getracht die te gronden op de man, die hij niet heeft begrepen. Een heel ongelukkig bouwwerk, rustend op een heel ongelukkig fundament.
Ik laat dus toe, zo iemand het één of het ander wil, elk van beide meningen als de zijne te aanvaarden; hierom alleen is het mij nu te doen: de gewetensbezwaren uit het

---

[22] Dit is de bekende Pierre d'Ailly. [Vert.].
[23] Vorm, smaak, reuk, kleur, zelfs de voedende kracht van brood en wijn, terwijl de ouwel intussen, volgens Rome, krachtens de transsubstantiatie, in het lichaam en bloed van Christus is overgegaan. [Vert.].
[24] In leer afhankelijk van Thomas en déze weer van Aristoteles. [Vert.].
[25] Bekende, maar onvertaalbare, Latijnse woordspeling: stare (of haerére) inter sacrum saxumque: staan of vastzitten tussen het offer en het offermes: aarzelen wat te zeggen of te doen. [Vert.].

midden weg te nemen, dat toch niemand moge vrezen schuldig te staan aan een ketterij, indien hij gelooft dat op het altaar waar brood en echte wijn aanwezig is. Maar hij wete, dat het hem vrijstaat, buiten gevaar voor zijn zaligheid, het één of het ander zich voor te stellen, te menen en te geloven, omdat hier geen geloofs-noodzakelijkheid aanwezig is.

Ik ga nu echter mijn gevoelen nader uiteenzetten.
Vooreerst: ik wil niet luisteren naar noch ook van enig belang achten het doen van hen die luid zullen roepen dat dit is de leer van Wiclif en van Huss en ketterij en indruisend tegen de beslissing van de kerk - omdat zij aleen dit zullen doen, van wie ik op velerlei wijs heb bewezen dat zij ketters zijn in het stuk van de aflaten, van de vrije wil, van de genade van God, de goede werken en de zonden, enz., zodat indien Wiclif éénmaal een ketter was, zij tienmaal ketters zijn en het iets moois is door zulke ketterse en slechte drogredenaars beschuldigd en belasterd te worden, terwijl het de grootste goddeloosheid zou zijn hem te behagen. Daar komt nog bij dat zij hun meningen door niets anders kunnen trachten waar te maken, noch ook een er aan tegengesteld gevoelen om een andere reden kunnen verwerpen, dan door te zeggen: dit is Wiclifiaans, Hussiaans, ketters. Want dit flauwe smoesje zit hun voortdurend op de spits van hun tong, en niets anders; immers, zo u Schriftbewijs vraagt, zeggen zij: “Wij zijn van dit gevoelen en de kerk (dat is: wijzelf) heeft het zo bepaald”; zó durven deze mensen, verworpenen in de zaak van het geloof en ongeloofwaardigen, ons hun fantasiebeelden, gedekt door het gezag van de kerk, als waren het geloofsartikelen, voor te stellen.
Er bestaat echter een sterk argument voor mijn gevoelen: in de eerste en voornaamste plaats dit, dat aan de goddelijke woorden geen geweld mag worden aangedaan, noch door enig mens, noch door een engel, maar, voorzover mogelijk, moeten we die in de allereenvoudigste zin ervan op hun plaats laten staan, en, indien er geen omstandigheid is die daartoe heel duidelijk dwingt, moeten we ze verstaan naar de grammaticale en hun eigen betekenis, opdat er geen gelegenheid zij voor tegen-standers om de gehele Schrift te verijdelen. Volgens dit juiste inzicht en naar deze maatstaf is indertijd Origenes terecht afgewezen, omdat hij omtrent de bomen en al wat van het paradijs geschreven staat, de grammatische zin had verworpen, en het alles allegorisch had opgevat; [dit is afgewezen] omdat hieruit kon worden afgeleid dat de bomen niet door God geschapen waren. Zo ook hier, omdat de Evangelisten duidelijk schrijven dat Christus het brood genomen en gezegend heeft en het Boek: De Handelingen der Apostelen en Paulus het daarna ook brood noemen, moet men daaronder waar brood en echte wijn verstaan, zoals ook een echte beker. Want van die beker zeggen zij zelf niet dat er een wezensverandering bij plaats vindt! Daar het echter niet noodzakelijk is te stellen dat er een transsubstantiatie, een wezensverande-ring, heeft plaats gevonden, door goddelijke macht bewerkstelligd, moeten wij haar houden voor een verzinsel van mensen, omdat zij op geen enkele Schriftplaats en op geen redelijke grond steunt, zoals we zullen zien.
Het is dus een nieuw staaltje van iets in te leggen in de gewone woordzin, om onder “het brood” te verstaan: wat op brood gelijkt, of: de accidentiën, de bijkomstigheden, en onder “wijn”: wat op wijn gelijkt, of: de bijkomstigheden. Waarom zullen we dan niet onder al het andere de schijn van die dingen en 't bijkomstige verstaan? Maar al zou dat nu van al die overige dingen vaststaan, dan zou het nóg ongeoorloofd zijn aan de woorden van God zozeer afbreuk te doen en ze met zó groot onrecht aan hun wezenlijke zin; zó te ontledigen.

Maar ook heeft de kerk meer dan twaalf honderd jaren rechtzinnig geloofd en nergens en nooit maken de Heilige Vaders - het is immers ook een wonderbaarlijk-onnatuurlijk woord en droomdenkbeeld! - van zulk een transsubstantiatie gewag; totdat de voorgewende filosofie van Aristoteles ruw begon te werk te gaan in de kerk; in deze laatste driehonderd jaar, gedurende welke ook vele andere dingen in verkeerde zin zijn besloten en verordend, als daar zijn: "dat het goddelijke wezen noch gegenereerd werd noch genereerde", of: "dat de ziel een wezenlijke vorm[26] van het menselijk lichaam is", en dergelijke; beweringen die in het geheel niet staande zijn te houden door bewijzen genomen uit de rede of uit enig oorzakelijk verband, zoals zelfs de kardinaal van Cambray zelf erkent.
Misschien zullen zij zeggen dat het gevaar van er afgoderij mee te bedrijven, ertoe drong om niet van waar brood en echte wijn te spreken. Dit is echter zeer belachelijk. Want leken zouden nooit een zo ragfijne, subtiele, filosofie over het wezen en de bijkomstigheden[27] hebben begrepen en zelfs als ze er in onderricht werden, hadden ze die toch niet kunnen vatten en dat gevaar zou even groot zijn indien we van accidentiën spreken, die zij zien, als [wanneer we spreken] van een substantie, die ze niet zien. Indien ze immers de accidentiën niet aanbidden, maar de daar verborgen Christus, waarom zullen zij het brood aanbidden, dat zij niet zien?
Waarom echter zou Christus Zijn lichaam niet kunnen doen ingesloten zijn binnen de substantie van het brood, even goed als binnen de accidenties? Zie hier: vuur en ijzer, twee substanties; zij worden zó onderéén vermengd in het gloeiend ijzer, dat welk deel óók èn ijzer èn vuur is. Waarom zou niet des te meer het verheerlijkt lichaam van Christus juist zó in elk deel van de substantie van het brood kunnen zijn?
Wat zullen zij doen? Christus is - zo gelooft men - uit de schoot van zijn moeder geboren, welke schoot daarbij ongeschonden bleef[28]. Zij zouden ook hierbij kunnen zeggen dat dit vlees van de maagd intussen vernietigd was geworden[29], of, zoals gewoonlijk op meer gepaste wijze gezegd wordt, getranssubstantieerd, zodat Christus, in haar accidentiën ingewikkeld, tenslotte door deze accidentiën ter wereld kwam. Hetzelfde zou te zeggen zijn van de "gesloten deur en de "gesloten poort" van het graf, door welke, terwijl zij ongeschonden bleven, Hij inkwam en uitging. Maar hieruit is ontstaan het Babel van die filosofie inzake de voortdurende hoeveelheid onderscheiden van de substantie, totdat het zóver gekomen is, dat zij zelf niet meer weten wat de accidenties zijn en wat de substantie is. Want, wie heeft ooit met zekerheid aangetoond dat warmte, kleur, koude, licht, gewicht, vormen, accidentiën zijn? Eindelijk hebben zij zich genoodzaakt gezien te verzinnen dat voor die accidentiën op het altaar een nieuw wezen door God is geschapen; vanwege de uitspraak van Aristoteles die zegt: "het zijn van een accidens is: in iets anders te zijn". En talloze zulke monsterachtigheden, van welke alle zij ontslagen zouden zijn, indien ze maar heel eenvoudig toegaven dat het brood een waar brood is. En ik verheug mij er ten zeerste in dat althans bij het gewone volk het eenvoudige geloof dat het sacrament zó is [als ik het zie], is gebleven. Want daar het 't niet begrijpt, maakt het er ook geen strijdvraag van, of de accidentiën er zijn zonder de substantie, maar met een eenvoudig geloof neemt het aan dat Christus' lichaam en bloed daar worden

[26] Forma substantialis, schrijft Luther.
[27] De substantia et accidentibus.
[28] Utero illaeso.
[29] Fuisse annihilatam.

ingesloten, en het laat die lediggangers de moeitevolle bezigheid over, om er over te disputeren wat het is, dat dit lichaam en bloed des Heeren in zich bevat[30].
Maar wellicht zullen zij zeggen: “Wij leerden van Aristoteles dat subject en praedicaat [onderwerp en gezegde] van een bevestigend oordeel op hetzelfde moeten slaan”; of - om de woorden van het beest-zelf uit het VIe boek der metafysica neer te schrijven: - “Voor een bevestigend oordeel wordt het verbonden-zijn van de uitersten vereist.” Onder dit “verbonden zijn van de uitersten” verstaan zij: het betrekking hebben op hetzelfde. Vandaar dat, wanneer ik zeg: “Dit is mijn' lichaam”, het subject [het onderwerp, nl. “dit”] niet betrekking kan hebben op “brood”, maar op “het lichaam van Christus”[31].

Wat zullen we hierover zeggen? Wanneer maken wij Aristoteles en menselijke leervoorstellingen tot beoordelaars van zulke verheven en goddelijke zaken? Waarom - met verwerping van zulke wijsneuzigheid - blijven wij niet eenvoudig staan bij de woorden van Christus, bereid om onze onwetendheid te belijden met betrekking tot wat daar geschiedt en er mee tevreden [het er voor te houden] dat door de kracht van de [instellings-] woorden het ware lichaam van Christus daar aanwezig is? Of is het soms noodzakelijk ons de wijze waarop het goddelijk werk geschiedt, geheel en al te begrijpen?
Maar, wat zullen zij met betrekking tot Aristoteles zeggen? Hij schreef aan alle categorieën van de accidenties een dragend subject toe, ook al was zijns inziens de substantie het eerste dragende subject. Zodat dus volgens hem “dit witte”, “dit grote”, “dit wat-dan-ook” subjecten zijn, van welke iets gezegd wordt. Zijn deze dingen nu waar, dan vraag ik: indien dáárom de transsubstantiatie geleerd moet worden, opdat niet van het brood naar waarheid zal worden verzekerd dat het “het lichaam van Christus” is, waarom leert Rome dan niet óók een transaccidentatio, opdat ook niet van het accidens (het bijkomstige) gezegd zal worden, dat het “het lichaam van Christus” is? Immers: hetzelfde gevaar blijft bestaan, indien iemand onder het subject verstaat: “dit witte” of “dit ronde”[32] [en dan zegt]: “[het] is mijn lichaam” en om dezelfde reden, waarom men van een transsubstantiatie wil spreken[33], moet men dan ook van een trans-accidentatio spreken, vanwege dat in de plaats stellen van het één ten aanzien van het ander.
Indien u nu echter, boven het begrip uit, het accidens uitzondert, zodat u niet wilt aanvaarden dat het subject er mee vereenzelvigd wordt, als u zegt: “Dit is mijn lichaam” - waarom klimt u dan niet met hetzelfde gemak[34] op tot de substantie van het brood, zodat u ook van. dit brood niet wilt aanvaarden dat het subject er mee vereenzelvigd wordt, opdat “dit mijn lichaam” niet minder in de substantie dan in het

---

[30] Dato ociosis illis negotio, de eo, quod continet, disputandi. Het komt mij voor dat het, om het zinsverband, hier noodzakelijk is, het woordje “quod” als subject te nemen. [vert.].
[31] In grote dank ontving ik van een hooggeachte en hooggeleerde deskundige, op mijn verzoek deze vertaling van de zeer moeilijke zes-regelige alinea: “Maar wellicht zeggen zij: wij hebben van Aristoteles geleerd dat subject en predicaat van een bevestigende volzin met elkaar moeten overeenstemmen — of, om de eigen woorden van dat beest uit het zesde boek van zijn Metafysica aan te halen: Voor een bevestigend zinsverband is het nodig dat beide delen met elkaar in overeenstemming zijn. En dat legt men dan zo uit, dat beide delen aan elkaar gelijk moeten zijn. Als ik dus zeg: “Dit is mijn lichaam”, zou het subject “dit” niet voor het brood kunnen staan, maar alléén voor “het lichaam van Christus”. [Vert.].
[32] Men weet: Rome verstrekt het “brood” in de vorm van een (min of meer ronde) ouwel. [Vert.].
[33] Waardoor dus éérst “het brood” in het waarachtig lichaam van Christus is óvergegaan, zodat men het dan ook naar waarheid “het lichaam van Christus” kan nóémen. [Vert.].
[34] Of: “gaat u niet met hetzelfde gemak (in de bespreking van deze dingen) over tot ...” [Vert.].

accidens zij[35]; voornamelijk, daar het een werk is van almachtige kracht, die even zo sterk en op gelijke wijze in de substantie als in een accidens kan werkzaam zijn?

Maar, opdat we niet al te veel met filosoferen ons bezig houden: Schijnt het niet dat Christus deze wijsneuzigheid op treffende wijze is tegemoetgetreden, inzover Hij niet van de wijn gezegd heeft: "Dat is Mijn bloed", maar: "dit is Mijn bloed"; en nog veel duidelijker toen Hij het woord "beker" gebruikte en zei: "Dit is de beker van het Nieuwe Testament, in Mijn bloed"? Lijkt het er niet heel veel op dat Hij ons heeft willen houden bij het eenvoudige geloof, alleen opdat wij zullen geloven dat Zijn bloed in de beker is? Ik voorzeker, indien ik het niet kan bevatten, op welke wijze brood het lichaam van Christus zou zijn, geef nochtans mijn verstand gevangen in de gehoorzaamheid van Christus; ik ga op Zijn woorden zeer eenvoudig af en geloof vast, dat niet alleen het lichaam van Christus in het brood is, maar ook dat het brood het lichaam van Christus is. Immers daartoe zullen mij zijn woorden steunen, als er geschreven staat: "Hij nam het brood, dankte, brak het en zei: Neemt, eet, dit (dat is: dit brood dat Hij genomen en gebroken had) is mijn lichaam". Zo vraagt ook Paulus: "Het brood, dat wij breken, is dat niet een gemeenschap met het lichaam van Christus?" Hij zegt niet: "het is in het brood", maar: "het brood zelf is een gemeenschap met het lichaam van Christus". Wat zou het, indien de filosofie dit niet begrijpt? De Heilige Geest is méér dan Aristoteles. Begrijpt zij soms de transsubstantiatie, die zij leren? Zijzelfn erkennen dat die leer de hele filosofie omverwerpt.. In zover nu echter in het Grieks en in het Latijn het voornaamwoord "dit" op "het lichaam" wordt toegepast, wordt hier [in deze beide talen] de gelijkheid van het geslacht in acht genomen"[36]; maar in het Hebreeuws, dat geen onzijdig geslacht kent, heeft het betrekking op "brood", zodat men kan zeggen: "Dit [brood] is mijn. Lichaam"; gelijk ook het spraakgebruik en het gewone mensenverstand[37] bevestigt, dat nl. het subject heenwijst naar, betrekking heeft op het brood en niet op het lichaam, als Hij zegt: "Dit is mijn lichaam": "das ist meyn leyp", dat is: "dat brood daar is mijn lichaam".
Daarom: zó als het met deze zaak gesteld is in Christus, zó is het óók in het sacrament. Immers tot lichamelijke inwoning van de godheid is niet nodig dat de menselijke natuur een wezensverandering ondergaat, zodat de Godheid begrepen zou zijn onder de accidentia van de menselijke natuur. Maar terwijl elk van die twee naturen volkomen gaaf en dezelfde blijft, wordt toch naar waarheid gezegd: "Deze mens is God, deze God is mens". En al begrijpt de filosofie dit nu niet,, het geloof begrijpt het wel. En groter is het gezag van Gods Woord, dan het bevattingsvermogen van ons verstand[38]. Zó is het in het sacrament, opdat er een waar lichaam en waar bloed zij, niet nodig dat er met brood en wijn een wezensverandering plaats vindt, zodat Christus onder de accidentia begrepen zou zijn. Maar, terwijl beide dezelfde blijven, wordt naar waarheid gezegd: "Dit brood is mijn lichaam, deze wijn is Mijn bloed", en omgekeerd.
Zó moge ik het voorlopig verstaan, tot eer van de heilige woorden van God, aan welke ik niet wil dat door menselijke redenerinkjes geweld zal worden aangedaan en dat ze verdraaid zullen worden tot andere betekenissen dan die ze blijkbaar hebben; maar ik sta toe dat anderen een andere mening huldigen, die in een pauselijke zendbrief met

[35] Borcherdt en Merz vertalen "non minus ... quam" door "weder in der Substanz noch in dem Aczidens sei ..."; door welke vertaling de zin stellig wint aan duidelijkheid. [Vert.].
[36] Het lichaam: onzijdig; daarom het onzijdig voornaamwoord: dit. [Vert.].
[37] Sensus communis.
[38] De woordspeling gaat bij vertaling verloren: Verbi Dei autoritas . . . nostri ingenii capacitas.

het aanvangswoord Firmiter is vastgelegd[39]; als zij maar niet dwingend voorschrijven dat (gelijk ik gezegd heb) hun meningen, als waren het geloofsartikelen, door ons moeten worden aanvaard.

De derde gevangenschap van hetzelfde sacrament is dat verre het meest goddeloze misbruik, waardoor het ze, ver is gekomen dat bijna niets in de kerk heden ten dage méér aanvaard en méér tot geloofsovertuiging is geworden dan dat de Mis een goed werk en een offer is. En dit misbruik heeft vervolgens ons overspoeld met een oneindig aantal andere misbruiken, totdat, nadat het geloof aan het sacrament geheel was teloor gegaan, men van het goddelijk sacrament weekmarkten, kroegbezoek en winstgevende handelszaken heeft gemaakt. Hieruit werden weer deelgenootschappen, voorbeden, verdiensten, jaarlijkse feesten, gedenkdagen geboren; en dat soort zaken werden in de kerk verkocht, ingekocht, verhandeld en geregeld en daaruit wordt het gehele levensonderhoud gewonnen van de priesters en de monniken.
Een moeilijke zaak grijp ik hier aan en die het misschien onmogelijk is omver te werpen, omdat zij geconsolideerd is door de machtige gewoonte van eeuwen her en aller goedkeuring heeft verkregen; en daardoor is zij zó ingeworteld en ingeburgerd, dat het nodig zou zijn om het grootste deel van de boeken, die heden in tel zijn en bijna de gehele gedaante van de kerk op te heffen en te veranderen, en een totaal ander soort ceremoniën in te voeren of liever: weer te herstellen. Maar mijn Christus leeft en zorgvuldiger moet men het Woord van God in acht nemen dan de denkbeelden van alle mensen en engelen samen. Ik voor mij, ik wil mijn dienst waarnemen zó, dat ik de zaak, waar het om gaat, in het licht hoop te stellen en “om niet”, gelijk ik haar gratis heb ontvangen, wil ik de waarheid aan anderen meedelen, zonder haat of nijd. Overigens hebbe een ieder zijn wijze van zalig worden; maar voor het oordeel van Christus, dat over mij gaan zal, wil ik er trouw moeite toe doen dat niemand de schuld van zijn ongelovigheid en gebrek aan waarheidskennis op mij zou kunnen afwentelen.

Ten eerste, opdat wij tot een ware en vrije kennis van dit sacrament op een veilige weg en op gelukkige wijze mogen komen, moeten wij er vóór alles voor zorgen dat wij eerst alles terzijde stellen, wat bij de oorspronkelijke en eenvoudige instelling van dit sacrament door menselijke hartstocht en onstuimigheid is toegevoegd, als daar zijn: klederen, versierselen, gezangen, gebeden, orgels, lampen en heel die praal van zichtbare dingen, om oog en hart te verpanden alléén aan de zuivere instelling-zelf van Christus, en op niets anders de blik richten dan op het woord van Christus Zelf, met hetwelk Hij het sacrament heeft ingesteld en volmaakt en ons bevolen heeft. Want in dat woord en verder in niets anders is de kracht, de aard en heel het wezen van de Mis gelegen. Al die andere dingen zijn menselijke bemoeisels, die bij het woord van Christus bijkomen maar zonder welke de Mis heel best kan bediend worden en bestaan.
De woorden nu, waarmee Christus dit sacrament heeft ingesteld, zijn deze:
“En terwijl zij aten, nam Jezus een brood, sprak de zegen uit en gaf het aan Zijn discipelen en zeide: Neemt, eet, dit is mijn lichaam, dat voor u overgegeven wordt. En Hij nam een beker, sprak de dankzegging uit en gaf hun die en zeide: Drinkt allen daaruit. Deze beker is het nieuwe verbond in Mijn bloed dat voor u en velen uitgegoten wordt tot vergeving der zonden. Doet dit tot Mijn gedachtenis”.
De Apostel in 1 Cor. 11 geeft deze woorden door en legt ze breder uit. En op deze woorden moeten wij steunen en er op bouwen als op een vaste rots, indien we niet door elke wind van leer willen om en om gevoerd worden, gelijk we tot nog toe heen

[39] Firmiter: Vast [staat of sta, Vert.].

en weer in 't rond geslingerd zijn door de goddeloze leerstellingen van mensen die de waarheid tegenstaan. Want in deze woorden is niets onaangeroerd gelaten, dat tot de gaafheid, het rechte gebruik en de vrucht van dit sacrament behoort; en er is niets in neergelegd dat voor ons overtollig en niet noodzakelijk zou zijn om het te weten. Want wie met een terzijdelaten van deze woorden over de Mis òf nadenkt òf leert, zal afschuwelijke goddeloosheden doceren, gelijk dat is geschied door hen die een opus operatum, een werk waarvan het voldoende is dat het gewerkt wordt, en een offer ervan, hebben gemaakt.
Het moge dus vóór alle dingen onbedrieglijk vaststaan dat de Mis, of: het sacrament van het altaar, het testament van Christus is, dat Hij, stervende, ons naliet, om het uit te delen aan allen die in Hem geloven. Want zei betuigen Zijn woorden het: “deze beker is het nieuwe verbond (testament) in mijn bloed”. Moge, zeg ik, deze waarheid vaststaan, als een onwrikbaar fundament, waarop wij alles wat gezegd moet worden, zullen bouwen. Want dit zult u zien, dat wij ondersteboven zullen werpen alle goddeloosheden van mensen, waarmee Zij dit allerzoetste sacrament hebben aangevallen. De waarachtige Christus zegt dus naar waarheid: Dit is het nieuwe verbond in Zijn bloed, voor ons vergoten. Niet voor niets scherp ik u deze dingen in; het is waarlijk geen kleine zaak, maar één die diep in 't hart moet worden weggelegd.

Laten we ons dus afvragen wat een testament is en dan zullen wij tegelijk weten wat de Mis is, hoe die moet worden gebruikt, hoe die kan worden misbruikt en welke vruchten zij draagt. Een testament is zonder twijfel de belofte van een stervende, waarin hij de erfenis beschrijft en zijn erfgenamen benoemt. Een testament derhalve onderstelt (involveert) ten eerste de dood van de erflater, vervolgens de belofte van een erfenis en de benoeming, de aanwijzing, van erfgenamen. Zó immers ook handelt Paulus in Rom. 4 en Gal. 3 en 4 en Hebr. 9, op verschillende plaatsen uitvoerig over een testament. En dat staat ook in die aangehaalde woorden van Christus duidelijk te lezen: Christus vermaakt - bij wijze van testament - Zijn dood, als Hij zegt: “Dit is Mijn lichaam dat overgegeven wordt; dit is Mijn bloed, dat wordt uitgestort”. De erfenis omschrijft Hij en wijst Hij aan, zeggende: “tot vergeving der zonden”. En de erfgenamen benoemt Hij, met deze woorden: “voor u en voor velen, dat is: die de belofte van de erflater aannemen en er in geloven”. Het geloof immers maakt hier tot erfgenamen, zoals wij zullen zien.
U ziet dus dat de Mis (zoals we haar gewoon zijn te noemen) een belofte van zondevergeving is, door God ons gedaan en zúlk een belofte, die door de dood van de Zoon van God is vastgemaakt. Want belofte en testament verschillen in niets anders, dan inzover het testament tevens involveert de dood van de erflater. En deze erflater is dezelfde als degene die de beloften doet, terwijl Hij sterven gaat; en Hij die de belofte doet is (om mij zó uit te drukken) een erflater die gaat leven!
Dit testament van Christus is voorafgeschaduwd in al de beloften van God, van het begin van de wereld af gedaan. Ja zelfs, meer nog: alle beloften van de oudheid waren, inzover zij geldige waarde hadden, alléén van kracht in die nieuwe, destijds nog toekomstige, belofte van Christus en waren daarvan afhankelijk. Zó komt het dat die bekende woorden: toezegging, verbond, testament van de Heere in de Schriften zó gebruikelijk zijn, zó dikwijls voorkomen. Daardoor werd aangeduid dat God eenmaal sterven zou. Want, gelijk we in Hebr. 10 lezen: waar een testament is, daar is het noodzakelijk dat de dood van de erflater tussenbeide komt. God nu hoeft een testament gemaakt, daarom was het noodzakelijk voor Hem te sterven. Maar Hij kon niet sterven, tenzij hij een mens was. Daarom staat in dezelfde woorden van het

testament, zo kort mogelijk samengevat, èn de vleeswording èn de dood van Christus opgetekend.
Volgens deze dingen wordt nu uit de aard van de zaak reeds openbaar welke het juiste gebruik van de Mis is en hoe men haar kan misbruiken; hoe zij op waardige en hoe zij op onwaardige wijze wordt bediend. Indien zij immers een belofte is, zoals ik gezegd heb, dan komt men tot haar niet door de verdienste van enig werk, niet in eigen krachten, niet op grond van enige verdiensten, maar alléén door het geloof. Immers dáár waar het woord is van de belovende God, daar is nodig: het geloof van de mens, die deze belofte aanneemt; zodat het duidelijk is dat het begin van ons behoud het geloof is, dat rust op het woord van de belovende God, die buiten al onze inspanning om, door gratuite en onverdiende barmhartigheid bewogen, ons vóórkomt en het woord van Zijn belofte ons aanbiedt. Want "Hij heeft zijn woord gezonden en hen alzó genezen". Maar Hij heeft niet ons werk aangenomen en in die weg ons genezing geschonken. Het woord van God is het eerste van alle dingen, en daarop volgt dan het geloof, en op het geloof de liefde. En dan vervolgens doet de liefde elk goed werk, omdat zij niet iets slechts doet; zij is immers veelmeer "de vervulling der wet". En niet langs enige andere weg kan de mens met God samenkomen of iets doen dan door het geloof. Dit betekent dat niet de mens door enige van zijn werken, welke ook, maar dat God door Zijn belofte de Auteur is van ons behoud, de Bewerker van onze zaligheid. Zodat alles afhangt van, gedragen en bewaard wordt door het woord van Zijn kracht, waardoor Hij ons heeft voortgebracht om in zekere zin eerstelingen te zijn onder Zijn schepselen.
Zo heeft Hij Adam na zijn val, om hem er uit op te richten, deze belofte gegeven, toen Hij zei tot de slang: "Ik zal vijandschap zetten tussen u en deze vrouw, tussen uw zaad en haar zaad; zij (Ipsa) zal u de kop vermorzelen en gij zult u vastbijten in zijn hiel". In het woord van deze belofte is Adam met de zijnen als in Gods schoot overgebracht en door het geloof in de waarheid ervan bewaard, terwijl hij geduldig wachtte op de vrouw, die de kop van de slang zou vermorzelen, gelijk God had beloofd. En in dit geloof en in deze verwachting is hij ook gestorven, niet wetend wanneer zij zou komen en wie zij zou zijn, maar zonder dat hij twijfelde dat zij komen zou. Want zulk een belofte, omdat zij een stuk waarheid van God is, redt ook in het dodenrijk hen die geloven en haar verwachten. Na deze is een andere belofte gevolgd die aan Noach is geschied, tot aan Abraham toe en als teken van Gods verbond is hem gegeven de regenboog en door het geloof aan deze belofte heeft hij en hebben zijn nakomelingen een genadige God gevonden.
Na dezen heeft Hij aan Abraham beloofd dat in zijn zaad alle volken zouden gezegend worden. Dit nu is "Abrahams schoot", waarin zijn nakomelingen opgenomen zijn. Daarop heeft Hij aan Mozes en aan de kinderen Israëls, voornamelijk aan David, de duidelijkste belofte omtrent Christus gegeven, door Wie Hij eindelijk heeft geopenbaard, welke belofte de Ouden was gegeven.

Zo was de weg gebaand tot de allervolmaaktste belofte van alle, die van het Nieuwe Testament, waarin met zoveel woorden het leven en de zaligheid om niet worden toegezegd, die gegeven worden aan allen die de belofte geloven. En door een belangrijk kenmerk onderscheidt Hij dit Testament van het Oude, als Hij het noemt: het Nieuwe Testament. Immers het Oude Testament, door Mozes gegeven was een belofte, niet van de zondevergeving of van eeuwige goederen, maar: van tijdelijke, nl. het land Kanaän, waardoor niemand zó, geestelijk, vernieuwd werd dat hij de hemelse erfenis zou deelachtig worden; daarom moest ook een onvernuftig dier als afschaduwing van Christus gedood worden, in welks bloed dat Testament bevestigd

werd, opdat het zou zijn: zó het bloed, zó het Testament; gelijk het offer, zó ook de belofte. Maar hier zegt Hij: “het Nieuwe Testament in Mijn bloed”, - niet het bloed van een vreemde, maar - “in Mijn eigen bloed”; waardoor, door de Geest, tot vergeving van zonden, tot een in bezit nemen van de erfenis, de genade wordt beloofd. Derhalve is de Mis, naar haar wezen, feitelijk niets anders dan de voornoemde woorden van Christus: “Neemt, eet ...” enz., alsof Hij wilde zeggen: “Zie, u zondige en veroordelenswaardige mens, uit zuivere en om niet geschonken liefde, waarmee Ik u liefheb, volgens de wil van de Vader der barmhartigheid, beloof Ik u met deze woorden, vóór al uw verdienste en begeerte, de vergeving van al uw zonden en het eeuwige leven. En opdat u van [de waarachtigheid van] deze Mijn onherroepelijke belofte toch maar volkomen zeker zult zijn, zal Ik Mijn lichaam geven en Mijn bloed [laten] vergieten, om door die dood zelf deze belofte te bevestigen en beide u tot teken van en gedachtenis aan diezelfde belofte na te laten. Zo dikwijls u die bij herhaling zult gebruiken, moet u aan Mij gedenken en mijn liefde jegens u en mijn mildheid verkondigen en prijzen en Mij daarvoor danken”.
Uit deze dingen merkt u op dat tot het op waardige wijze de Mis vieren, niets anders vereist is dan het geloof waarmee u in goed vertrouwen op deze belofte steunt, Christus in Zijn woorden acht waarachtig te zijn en niet twijfelt dááraan dat deze geweldig grote goederen geschonken zijn. Op dit geloof zal dan terstond als vanzelf de zoetste toegenegenheid van het hart volgen, waardoor de geest van de mens (dat is: de liefde, door de Heilige Geest, in geloofséénheid met Christus, hem geschonken) in de ruimte gezet en op Hem geworpen wordt, zodat hij naar Christus heengetrokken wordt als naar een zó mild en goedertieren Erflater en hij een door en door veranderd en vernieuwd mens wordt. Want wie zou niet innig wenen, ja zelfs van vreugde in Christus bijna buiten zichzelf zijn, als hij met een geloof dat niet twijfelt mag verzekerd zijn dat deze onschatbaar-rijke belofte van Christus hèm geldt? Hoe zal hij zulk een Weldoener niet weder-liefhebben, die aan een onwaardig mens en die geheel andere dingen verdiend heeft, zulk een rijkdom en deze eeuwige erfenis in voorkomende liefde aanbiedt, toezegt en schenkt?
Daarom is het onze geheel enige ellende dat wij zoveel Missen in de wereld hebben, maar niemand van ons of weinigen deze beloften en de erin voorgestelde rijkdom kennen, beschouwen en ons toeëigenen, terwijl toch in der waarheid in de Mis het ons om geen andere of grotere zaak moet gaan, ja, waarop alleen we ál onze belangstelling samentrekken, dan dat we déze woorden, deze beloften van Christus, die inderdaad de Mis zelf zijn, ons voor ogen zullen stellen en zullen overdenken en “herkauwen”, telkens weer genieten, opdat we daardoor ons geloof in die woorden oefenen, voeden, vermeerderen en sterken, door dit dagelijks gedenken. Dit is het toch wat Hij bevolen heeft, toen Hij zei: “Doet dat tot Mijn gedachtenis”. En juist ditzelfde moet de prediker zich ten doel stellen, nl. dat hij deze belofte het volk met getrouwheid inprent en aanbeveelt en aannemelijk maakt om toch maar hun geloof aan haar steeds weer op te wekken en uit te lokken. Maar nu, welk deel [van de kerkleden] weet dat de Mis de belofte van Christus is? (opdat ik maar zwijge van die goddeloze fabeltjes-vertellers die menselijke leringen in de plaats van een zo grote belofte onderwijzen). En indien ze al de woorden van Christus onderwijzen, dan doen ze het toch nog niet onder de naam van: belofte, of: testament; en op die wijze geven zij door deze hun leer nog geen onderwijs dat strekt tot verkrijging van het geloof.

Welaan dan, waarover wij ons beklag doen, ten aanzien van deze ballingschap, dat is: dat men tegenwoordig met alle ijver er voor op zijn hoede is dat niet één leek die woorden van Christus hoort, alsof ze te heilig zijn, dan dat ze ook aan het gewone

volk behoren te worden doorgegeven. Want zó onzinnig zijn we en wij, priesters, matigen ons aan om de woorden van de consecratie (gelijk men ze noemt) voor ons alleen heimelijk uit te spreken, als raakten ze verborgenheden; zó evenwel, dat ze zelfs óns niet ten nutte komen omdat zelfs wij-zelf die woorden niet als beloften en als een testament aanmerken en verstaan, om het geloof er mee te voeden, maar, ik weet niet door welke bijgelovigheid en goddeloze mening, vereren we ze liever dan dat we ze geloven! Wat anders werkt de Satan, door deze onze ellende, onder ons uit, dan dat er niets van wat de Mis voor ons betekenen wil in de kerk overblijft; terwijl hij er intussen toch voor zorgt dat zelfs alle uithoeken van de wereld vol van Missen zijn, dat wil zeggen: vol van misbruik maken en aanfluiting van het testament van God; vol van de zwaarste zonden van afgoderij, opdat de wereld gestadig meer en meer er mee zou beladen worden tot vermeerdering van zwaarder oordeel. Immers: welke zonde van afgoderij kan ernstiger zonde zijn, dan dat men de beloften van God, door een geheel verkeerde mening er over te hebben, misbruikt en men aan het geloof eraan of voorbijgaat of zelfs het vernietigt?
Immers (gelijk ik betoogd heb): God heeft Zich nooit anders tot de mensen in betrekking gesteld, of doet dat nog, dan door het woord van de belofte. En omgekeerd is het zó, dat wij ons nooit anders met God in betrekking kunnen stellen, dan in de weg van het geloof aan het woord van Zijn belofte. Om werken geeft Hij niets[40] en Hij heeft die ook niet nodig. Met werken zijn we veelmeer bezig als we ons jegens mensen en met mensen samen en met onszelf inlaten. Maar dit heeft Hij nodig, dat wij Hem voor waarachtig houden in Zijn beloften, en Hem als de zodanige met geduldige verwachting in Zijn eer hooghouden en Hem met geloof en hoop en liefde dienen. Daardoor geschiedt het dat Hij Zijn eer in ons behoudt, omdat wij, niet daar wij lopen, maar omdat Hij de medelijden tonende, belovende en gevende God is, alle goederen ontvangen en bezitten. Zie, dit is de ware dienst en verering van God, die we in de Mis Hem moeten bewijzen. Wanneer echter de woorden van de belofte niet dóórgegeven worden, welke geloofsoefening kan men dan hebben? Maar wie kan hopen en liefhebben zonder geloof? En welke verering en dienst van God kan er zijn zonder geloof en hoop en liefde? Daarom is het aan geen twijfel onderhevig dat tegenwoordig de gezamenlijke priesters en monniken, samen met de bisschoppen en al hun oversten, afgodendienaars zijn en die leven in een staat van allergrootst gevaar, vanwege deze onkunde omtrent en misbruik en tot een aanfluiting maken van de Mis of het Sacrament of de belofte.
Immers een ieder kan gemakkelijk begrijpen dat deze twee gelijk-op noodzakelijk zijn: de belofte en het geloof. Zonder belofte toch kan men niets geloven; daar echter waar het geloof ontbreekt is de belofte van geen nut, omdat zij door het geloof wordt bevestigd en gevuld. En omdat dit zo is kan een ieder evenzo gemakkelijk begrijpen dat men tot de Mis, omdat zij niets anders is dan belofte, kan toegaan, om haar herhaaldelijk te gebruiken, alléén door dit geloof. Want ontbreekt dit geloof, dan zijn al die dingen: korte gebeden, voorbereidingen[41], werken, tekenen, gebaren, meer lokmiddelen tot goddeloosheid dan handelingen die vrome zin openbaren, daar het immers gewoonlijk zó er mee voorstaat dat zij het er voor houden dat, als deze dingen maar in orde zijn gebracht, zij langs wettige weg tot de altaren toegaan, terwijl zij in der waarheid te gener tijd en krachtens generlei arbeid er meer ongeschikt toe waren, vanwege het ongeloof dat ze met zich mee naar het altaar dragen. Hoevele offerpriesters ziet u niet op allerlei plaatsen en dag in dag uit, als ze of niet met het bij

---

[40] Met recht tekent Lemme hierbij aan dat Luther in deze gehele uiteenzetting van de Mis zich te weer stelt tegen het roomse gevoelen dat de Mis een goed werk zou zijn. [Vert.].
[41] In roomse zin: vasten en dgl. [Vert.].

de gelegenheid passend gewaad gekleed of met ongewassen handen of indien ze bij het bidden even stotterden, ook maar de kleinste fout begingen, zich schuldig zouden achten aan een zware misdaad, de armzaligen! Maar, dat ze de Mis zelf, dat is: de goddelijke belofte, niet op de rechte waarde hebben geschat noch geloofd, dáárvan klaagt hun geweten hen niet in de allergeringste mate aan! O die onwaardige. religie, in onze eeuw, wel de meest goddeloze en ondankbaarste van alle!

Een waardige voorbereiding tot en een op gewettigde wijze gebruiken van de Mis is derhalve niet mogelijk of aanwezig als die niet bestaat juist in het gelóóf; dát geloof waarmee men aan de Mis gelooft als zijnde de goddelijke belofte. Daarom, wie tot het altaar wil toegaan of het sacrament ontvangen, die hoede zich dáárvoor dat hij niet leeg voor het aangezicht van de Heere verschijne[42]. Die hand zal echter ledig zijn, indien hij het geloof aan de Mis of aan dit Nieuwe Testament niet bezit. Welke ernstiger zonde dan die van dit ongeloof zou hij echter kunnen begaan tegen de goddelijke waarheid? Immers door deze zijn ongelovigheid beschuldigt hij haar, zoveel in hem is, van leugenachtigheid en van een ijdel beloven. De veiligste en zekerste weg zult u dus bewandelen, wanneer u tot de Mis niet met een andere gezindheid toetreedt, dan indien u wilde komen om een andere belofte van God, welke ook, aan te horen; dat wil zeggen: dat u mag bereid zijn niet veel te werken en aan God toe te brengen, maar alles te geloven en aan te nemen, wat u daar wordt beloofd of als het beloofde wordt verkondigd door de dienst van de priester. Indien u niet zou aangaan met zulk een gezindheid, hoedt u dat u niet aankomt, want zonder twijfel zou u dan aankomen. zó dat u een oordeel over u bracht.
Vandaar dat ik met recht gezegd heb dat de gehele kracht van de Mis bestaat in de woorden van Christus, door welke Hij verzekert dat de vergeving van zonden wordt gegeven aan allen, die geloven dat voor hen Zijn lichaam is gegeven en Zijn bloed gestort; en dat, daarom, degenen die de Mis komen aanhoren niets meer nodig is dan dat zij die woorden zelf ijverig en met een volkomen geloof overdenken. Doen zij dit niet, dan is het alles tevergeefs wat zij dan wèl doen. Dit is zeker waar: God is bijna altijd gewoon, bij elk van Zijn beloften die Hij ons doet, het één of ander teken te voegen, óf als een gedenkteken óf als een herinneringsteken van Zijn belofte, waardoor deze met des te groter trouw wordt in acht genomen en met des te meer vrucht tot dit in acht nemen ervan zou opwekken. Zo gaf Hij bij de belofte, die Hij aan Noach deed, dat Hij de aarde niet door een tweede zondvloed zou verderven, Zijn boog in de wolken, waarmee Hij betuigde dat Hij zou gedenken aan Zijn verbond. En aan Abraham, na de belofte van de erfenis van zijn zaad, gaf Hij de besnijdenis tot een zegel van de gerechtigheid van het geloof. Zo gaf Hij aan Gideon het teken van het droge en bedauwde vlies, om te bevestigen Zijn belofte omtrent de Midianieten die hij overwinnen zou. Zo ontving Achaz door de dienst van Jesaja een teken, dat hij de koning van Syrië en die van Samaria zou overwinnen, opdat Hij daardoor het geloof aan Zijn belofte in zijn hart zou versterken. Vele van dergelijke tekenen van de beloften van God vinden we in de Schriften.
Zó nu heeft Hij ook in de Mis, deze voornaamste van alle beloften, als gedenkteken van zulk een belofte, aan haar toegedaan Zijn eigen lichaam en Zijn eigen bloed, in brood en wijn, en heeft daarbij gezegd: “Doet dit tot Mijn gedachtenis”. Zo ook voegt Hij bij de woorden van de belofte het teken van de onderdompeling in het water. Daaruit bemerken wij dat in iedere belofte van God, welke ook, twee dingen ons worden voor ogen gesteld: woord en teken, opdat wij het zullen verstaan: het woord is het testament, het teken echter het sacrament, gelijk in de Mis het woord van Christus

[42] Ex. 23: 15 en gelijkluidende teksten. [Vert.].

het testament is, en brood en wijn het sacrament zijn. En gelijk nu meer kracht in het woord is gelegen dan in het teken, zo ligt ook meer kracht in het testament dan in het sacrament. Daarom kan een mens het woord of het testament hebben en daarvan gebruik maken, zonder het teken of sacrament. "Geloof", zei Augustinus, "en u hebt gegeten". Maar wat anders zullen we geloven dan het woord van Hem Die wilde beloven? Zo kan ik dan dagelijks, ja ieder uur, de Mis hebben, aangezien ik, zo dikwijls ik maar wil, de woorden van Christus mijzelf kan in de herinnering terugroepen en mijn geloof aan de woorden kan voeden en versterken. Waarlijk, dit is geestelijk eten en drinken.

Hier ziet u wat en hoeveel de theologen van de Sententiën[43] in dit stuk hebben gepresteerd: wat de hoofdzaak aangaat, nl. testament en woord van belofte - dit behandelt niemand van hen en op die wijze hebben zij het geloof en heel de kracht van de mis ons in vergetelheid gebracht. Vervolgens, het tweede deel ervan, nl. het teken of sacrament - dat bespreken zij alléén, maar nu zó dat zij ook in dit stuk niet het geloof in hun onderwijs op de voorgrond brachten, maar hun eigen voorbereidingen en de "opera operata"[44] de deelgenootschappen en de vruchten, totdat ze in de diepte afdaalden en gingen leuteren over de transsubstantiatie en talloze andere bovennatuurlijke beuzelachtigheden en zij het afweten en het ware gebruik zowel van het testament als van het sacrament mét het geloof als zodanig terzijde stellen en deden verloren gaan en er de oorzaak van waren dat het volk van God, zoals de Profeet daarvan spreekt, gedurende talloze dagen zijn God vergat.
U evenwel, láát anderen vele vruchten van het de-mis-aanhoren opsommen, maar richt u uw volle aandacht dáárop dat u met de Profeet[45] zegt en gelooft dat u hier van Godswege tegen allen die u drukken, een tafel bereid is voor uw aangezicht, waaraan uw geloof geweid, gevoed en "vetgemest" wordt. Immers uw geloof wordt niet geweid of gevoed dan door het woord van de goddelijke belofte. Want de mens zal bij brood alléén niet leven, maar bij alle Woord Gods dat de mond Gods uitgaat. Daarom moet u in de Mis vóór alles met de grootste weetgierigheid acht geven op het woord van de belofte, als op een overvloedig gastmaal, weide van allerlei aard en uw heiligste verkwikking, opdat u dit boven alle andere dingen van waarde acht, 't meest dáárop vertrouwt en ten sterkste daarop steunt zelfs dwars door de dood en alle zonden heen. Doet u dit, dan zult u niet alleen die druppeltjes en kleine deeltjes vrucht van de Mis, waarvan sommigen bijgelovig fabelen, maar de hoofdbron van het leven zelf de uwe mogen noemen, dat is: het geloof aan het woord, waaruit alle goed vloeit, zoals het te lezen staat in Joh. 4: "Die in Mij gelooft, stromen van levend water zullen uit zijn binnenste vloeien", en wederom: "Wie zal drinken van het water, dat Ik hem geven zal - dit water zal in hem worden tot een fontein van water, dat springt ten eeuwigen leven".
Nu zijn er twee dingen, die ons plegen te bestoken, opdat we toch maar de vruchten van de Mis niet zullen deelachtig worden. Het eerste is: dat wij zondaars zijn en door al te grote geringheid zulke zaken onwaardig. Het tweede: dat, al zouden wij ze ons ook waardig maken, de grootheid van die zaken een zódanige is dat onze heel klein van zichzelf denkende natuur ze niet zou durven begeren of er op hopen. Immers: vergeving van zonden en het eeuwige leven, wie verbaast zich er niet meer over dan

[43] De Sententiën van Petrus Lombardus, de "magister sententiarum", + 1164, lagen nadat hij ze schreef, tot de dagen van de Reformatie toe, ten grondslag aan alle roomse dogmatische verhandelingen. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[44] Het werk als werk, verdienste hebbende in zichzelf. [Vert.].
[45] Ps. 23.

dat hij die voor zichzelf zou durven verlangen, als hij naar waarde schat en afweegt de grootheid van de goederen die daaruit voortvloeien: nl. God als Vader te hebben, Zijn kind te zijn, erfgenaam van alle goederen die God schenkt.
Tegen deze tweevoudige kleinmoedigheid, moet u het woord van Christus in 't geloof aangrijpen, en veel sterker op Hem zien dan deze overwegingen van uw zwakheid aankweken. Want "groot zijn de werken van de Heere, na te speuren door allen die er behagen in hebben"; Hij die machtig is te geven boven al ons bidden en denken. Indien zij immers onze waardigheid, ons bevattingsvermogen, ja heel ons begrip niet ver zouden te boven gaan, zouden zij niet goddelijk zijn. Zo bemoedigt Christus ons ook als Hij zegt: "Vrees niet, klein kuddeke, het heeft immers uw Vader behaagd u het Koninkrijk te geven". Immers juist deze onbegrijpelijke. overvloed van God, door Christus over ons en in ons uitgegoten, maakt dat wij Hem wederom boven alles vurig liefhebben, met de grootste overgave aan Hem ons toevertrouwen, alles [dat ons van Hem zou aftrekken] verachten, bereid zijn om alle dingen voor Hem te lijden. Daaruit is het te verklaren dat, met recht en reden, dit sacrament wel is genoemd: een bron van liefde.
Neem in dit stuk u een voorbeeld uit het menselijk leven. Indien een zeer rijk heer aan de één of andere bedelaar, of zelfs een onwaardige en slechte dienstknecht, duizend goudstukken zou vermaken, zou hij die stellig in 't geloof dat ze hem nu toekwamen opeisen en aannemen, zonder rekening te houden met zijn onwaardigheid of met de rijkdom van de testamentaire beschikking. En indien iemand zich tegen hem zou keren en hem zijn onwaardigheid zou tegenwerpen en zou wijzen op de grote waarde van de erflating, wat denkt u dat hij zou antwoorden? Hij zou zeggen: "wat gaat het u aan? Wat ik aanneem, neem ik niet aan op grond van mijn verdienste noch krachtens enig recht dat ik er op zou hebben; ik wéét mij een onwaardige en die aanstonds veel meer ontvang dan ik verdien, ja zelfs: die het tegendeel verdiend had; maar wat ik vraag te ontvangen, vraag ik naar het recht dat het testament mij er op geeft en krachtens de goedheid van een ander; indien het voor hem niet iets onwaardigs was dat hij mij, de zozeer onwaardige, zulk een schat legateerde, waarom zal ik dan, vanwege mijn onwaardigheid, het met geringschatting weigeren om die aan te nemen? Ja integendeel, om deze oorzaak zal ik te meer de genadig geschonken gave van een mij vreemde met blijdschap aanvaarden, te méér, naarmate ik die meer onwaardig ben. Met deze zelfde gedachten moet ook eens ieders geweten zich wapenen, tegen alle bezwaren en knagingen in; niet een geloof dat niet twijfelt moeten we ons aan deze belofte van Christus vastklemmen en met alle kracht die in ons is, ons er voor wachten dat niemand tot het altaar zou naderen met vertrouwen op de biecht, op zijn gebed, op de voorbereiding ertoe, maar [er op uit zijn], met een wanhopen aan de kracht van die alle (alléén toe te gaan) in een prachtig-verheven vertrouwen op de belovende Christus. Want, gelijk nu voldoende is in 't licht gesteld: het woord van Zijn belofte moet hier alléén heersen in een zuiver geloven, hetwelk enig en alleen de genoegzame voorbereiding is [om toe te gaan].

Hieruit zien wij als gevolg van hoe grote toorn van God het is geschied dat goddeloze leraars ons de woorden van dit testament verborgen hebben en daardoor het geloof zelf hebben vernietigd, zoveel aan hen stond. Het is nu gemakkelijk te zien, wat noodzakelijkerwijs op deze vernietiging van het geloof moest volgen, nl. het meest goddeloze bijgeloof inzake de kracht van de werken. Immers waar het geloof te gronde gaat en het woord van het geloof verstomt, daar rijzen spoedig de werken op in hun plaats en de overleveringen dat de werken nodig zijn. En door deze zijn wij als het ware uit ons land weggevoerd in een Babylonische ballingschap, terwijl daarbij

gevangen werd genomen en geroofd al datgene wat ons was een zo begerenswaard bezit. Zo is het ook gegaan met de Mis, die door de leer van goddeloze mensen is veranderd in een goed werk, dat zij zelf noemen een opus operatum [dat reeds goed is vanwege het enkele feit dat dit werk gewerkt wordt], waardoor zij verwachten en beweren alles bij God te kunnen doen. Vandaar ging men voort tot een uiterste dwaasheid, nl. dat zij, omdat zij liegende beweerden dat de Mis uit kracht van "het gewerkte werk" geldende waarde had, er aan hebben toegevoegd dat zij, al zou zij een goddeloze priester die haar opdroeg, schaden, nochtans de overige mensen [aan of voor wie zij werd bediend] niet minder nuttig zou zijn. En op deze zandgrond hebben zij hun toepassingen, deelgenootschappen en broederschappen, jaarfeestdagen en dergelijke talloze zaken van voordeel en winst gebouwd[46].

Tegen deze boosheden die krachtig zijn en vele en diep-ingeworteld, zult u nauwelijks kunnen standhouden en weerstand bieden, indien u niet met aanhoudende zorg er acht op geeft, wat de Mis eigenlijk is en u heel goed herinnert wat er tot dusver over is gezegd. U hoorde immers, dat de Mis niets anders is dan een goddelijke belofte en het testament van Christus, in het sacrament van Zijn lichaam en Zijn bloed aanbevolen en ons toebetrouwd. Is dit waar, dan begrijpt u dat dit sacrament op geen enkele wijze zelf een werk kan zijn en dat er niets in gebeurt en dat er door niemand met enige ijver in gehandeld wordt, dan alléén door het geloof; het geloof nu is niet een werk, maar de meester en het leven van de werken. Immers wie is ooit zo onzinnig dat hij een ontvangen belofte of een geschonken testament een "goed werk" zou noemen dat hij die het ontvangt krachtens dit ontvangen zijn erflater ten goede doet? Wie is zulk een erfgenaam die meent dat hij zijn vader, de erflater, een weldaad bewijst, wanneer hij de testamentaire verklaring, tezamen met het vermaakte erfdeel aanvaardt? Welke is derhalve onze goddeloze lichtzinnigheid [te menen] dat we kunnen toetreden [tot het altaar] om het goddelijk testament te ontvangen, maar dan met het doel om zódoende een goed werk te verrichten? Is niet zulk een onkunde omtrent [de ware aard] van het sacrament en het in gevangenschap gevoerd zijn van zúlk een sacrament niet meer dan beschreienswaard? Terwijl we voor ontvangen gaven dankbaar moeten zijn, komen wij trots om te geven wat we moeten ontvangen, zodat wij, in ongehoorde verkeerdheid, de ontfermende liefde van de Gever bespotten, daar we Hem geven als een werk, wat we ontvangen als gave, opdat de erflater niet meer een schenker van Zijn goede gaven, maar een ontvanger van de onze zou zijn? Ach, welk een goddeloosheid!
Maar wie is ooit zo krankzinnig geweest om het er voor te houden dat de doop een goed werk zou zijn? Of dat de dopeling geloofde dat hij een werk deed, hetwelk hij voor zichzelf en voor anderen God aanbood om er Hem aan te doen deelhebben? Indien dus in het éne sacrament en testament generlei goed werk is dat we kunnen meedelen aan anderen, dan zal er ook geen zijn in de Mis, daar ook zij niet anders is dan een testament en sacrament. Vandaar dat het een klaarblijkelijke en goddeloze dwaling is om de Mis voor zonden, tot verzoening van zonden, voor afgestorvenen of welke noden ook van zichzelf of van anderen, ten offer aan te bieden of hun ten goede aan te wenden. U verstaat zeer gemakkelijk dat dit een klaarblijkelijke waarheid is, als u met kracht er aan vasthoudt dat de Mis een goddelijke belofte is, die niemand kan tot oordeel zijn, niemand ten goede kan worden aangewend, niemand kan be-

---

[46] Uit de leer dat de Mis als volbracht werk een offer en een goed werk zou zijn volgde de bewering dat de uitwerking van de Mis iedereen ten goede kon komen. Deze "toepassing" door het bijzonder dit zich ten doel stellen door de priester bij het lezen van de Mis werd voor geld verkocht. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

gunstigen, en waarvan niemand deelgenoot kan worden gemaakt, tenzij hij zelf gelooft met een eigen geloof. Immers wie kan een belofte van God, die van ieder mens afzonderlijk geloof eist, voor een ander aannemen of hem ten goede van toepassing doen zijn? Kan ik ooit aan een ander de belofte van God geven, ook terwijl hij niet gelooft? Of zou ik voor een ander kunnen geloven? Of kan ik maken, dat een ander gelooft? Maar dit zou toch moeten geschieden, indien ik de Mis anderen kon doen ten goede komen en hem de vrucht ervan mededelen, daar in de Mis niet anders aanwezig zijn dan deze twee: de goddelijke belofte en het menselijk geloof dat aanneemt wat die belofte toezegt. En als die andere mening de ware is, dan kan ik ook voor anderen het Evangelie horen en geloven, dan kan ik voor een ander worden gedoopt, dan kan ik voor een ander kwijtschelding van zonden erlangen, dan kan ik ook voor een ander deelnemen aan het sacrament van het altaar, dan kan ik ook - om de rij van hun sacramenten, die doorlopend, op te sommen - voor een ander een vrouw trouwen, voor een ander priester worden, voor een ander het vormsel of de sacramenten van de stervenden ontvangen.

Eindelijk, waarom heeft Abraham niet voor alle Joden geloofd? Waarom wordt van de Joden, ieder afzonderlijk, het geloof geëist aan dezelfde belofte, die Abraham is toevertrouwd? Moge dus de onoverwinnelijke waarheid vaststaan: dáár, waar de goddelijke belofte is, daar staat ieder voor zichzelf, daar wordt zijn geloof geëist, daar zal ieder voor zichzelf verantwoording moeten afleggen en zijn eigen last moeten dragen, zoals we in het slot van het Evangelie naar Marcus lezen: “Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, die zal zalig worden, wie echter niet geloofd zal hebben, zal veroordeeld worden”. Zo ook wat de Mis aangaat, een ieder zal haar slechts voor zichzelf nuttig kunnen doen zijn, door zijn eigen geloof en voor niemand kan hij op enigerlei wijs aan het sacrament deelnemen; zoals een priester aan niemand voor een ander het sacrament kan toedienen, maar hij ieder afzonderlijk hetzelfde sacrament uitreikt. Immers de priesters zijn tot het wijden en uitdelen onze dienstknechten, door welke wij niet een goed werk aanbieden, of actief aan het communiceren deelnemen, maar via hun dienst nemen wij de beloften en het teken ervan aan en wij communiceren passief, wat ook bij de leken tot dit ogenblik toe zó gebleven is. Want van deze zegt men niet dat zij iets goeds doen, maar dat ze het ontvangen. Maar de priesters zijn van de goede weg afgeweken tot hun goddeloosheden en zij hebben zich een goed werk gemaakt uit het sacrament en testament van God, om dat mee te delen en als offer aan te brengen, terwijl het had betaamd dat het als een goed werd aanvaard.
Maar u zult zeggen: Wat? Werpt u zó niet omver het gebruik en het gevoelen van alle kerken en kloosters, door welke zij door zoveel eeuwen heen al sterker zijn geworden, daar toch op de Mis de jaarlijkse feestdagen, de voorbeden, de toepassing op anderen, de mededelingen enz., dat betekent: de vetste opbrengsten werden gegrond?
Ik antwoord daarop: Dit is het nu juist, wat mij er toe heeft aangedreven om van de gevangenschap van de Kerk te schrijven. Want alzó is het eerwaardige testament van God gekluisterd in de slavernij van de meest goddeloze gewinzucht, door de meningen en overleveringen van goddeloze mensen, die Gods Woord terzijde hebben gesteld en de overleggingen van hun hart ons hebben voor ogen gesteld en de wereld hebben verleid tot het bewandelen van verkeerde wegen. Wat raakt mij de macht en de menigte van hen die dwalen? Sterker dan zij allen is de waarheid. Indien u Christus tot een leugenaar kunt maken, die leert dat de Mis een testament en een sacrament is, dan ben ik bereid te geloven dat zij gelijk hebben. Vervolgens, zo u kunt waarmaken dat hij een goed werk doet, die de weldaad van het sacrament ontvangt, of juist met

dat oogmerk het sacrament van de belofte gebruikt, dan zal ik met genoegen mijn mening als onjuist veroordelen. Daar u echter dit geen van beide kunt, waarom aarzelt u de grote hoop, die zich tot het kwade toewendt, met verachting aan de kant te zetten, God de eer te geven en zijn waarheid te belijden? Nl. deze dat heden ten dage alle priesters in dwaling leven, de Mis als een werk beschouwen waarmee zij de noden en behoeften hetzij van zichzelf, hetzij van anderen, hetzij van de doden, hetzij van de levenden, te hulp komen. ik zeg dingen die u ongehoord schijnen en waarover men zich moet verbazen. Maar als u de Mis er op aanziet, wat zij eigenlijk is, dan zult u erkennen dat ik de waarheid heb gesproken. Dit heeft nu die te grote zekerheid teweeggebracht, waardoor wij de tegen ons voortschrijdende toorn van God niet hebben opgemerkt.
Dit echter geef ik heel gaarne toe, dat de gebeden welke zij, die tot het ontvangen van de Mis ergens zijn samengekomen, tot God opzenden, goede werken zijn of ook weldaden, waarmee we elkander wederkerig begiftigen, die we op elkaar van toepassing doen zijn en waarvan we elkander deelgenoot maken en die we beurtelings voor elkaar tot God brengen; zoals Jacobus het ons leert dat we wederkerig voor elkander zullen bidden dat we zalig mogen worden. Ook Paulus, 1 Tim. 2, verordent dat er zullen zijn: smekingen, voorbeden en dankzeggingen voor alle mensen, voor koningen en alle hooggeplaatsten. Maar dit zijn niet Missen, maar werken bij de Mis behorende, indien althans de gebeden met hart en mond [tot God opgezonden] werken mogen of moeten heten, omdat ze geschieden uit een geloof dat in het sacrament is aangegrepen of er door is vermeerderd. Immers de Mis of de belofte van God wordt niet vol gemaakt door te bidden, maar alléén door te geloven. In het gelóóf toch bidden wij en doen wij het goede werk, welk óók. Maar wie van de priesters draagt in die zin de Mis op dat hij meent en bedoelt alléén zijn gebeden God aan te bieden, te offeren? Allen verbeelden zich dat ze Christus-Zelf God de Vader offeren, als een volkomen voldoenende offerande en dat zij een goed werk doen voor allen, wie zij zich voorstellen van nut te zijn, omdat zij vertrouwen op het “gewerkte werk”, welk vertrouwen zij niet op het gebed vestigen. Zo hebben zij, terwijl de dwaling langzamerhand groeide, dat wat de gebeden toekomt op het sacrament overgebracht en 't daaraan toegekend. En wat zij als een weldaad moeten ontvangen, dat brengen zij God als offer.

Daarom moet men met nauwkeurigheid onderscheid maken tussen het testament en sacrament zelf én de gebeden, die we tegelijkertijd tot God opzenden. En dit niet alleen, maar men moet ook goed weten dat deze gebeden in het geheel niets waard zijn, noch voor de bidder-zelf noch hen voor wie zij gebeden worden, indien niet éérst het testament door het geloof is in ontvangst genomen, opdat 't het geloof zal zijn, dat bidt; het geloof, dat ook alléén verhoord wordt, zoals Jac. 1 ons leert. Zózeer is het gebed geheel iets anders dan de Mis. Het gebed kan ik rekken, zolang ik wil; de Mis ontvangt niemand dan alléén wanneer hij voor zichzelf gelooft en in de mate waarin hij gelooft; en zij kan noch aan God noch aan de mensen gegeven worden, maar God alleen geeft haar door de dienst van de priester aan de mensen, die haar aannemen door het geloof alléén, zonder enige werken of verdiensten. Immers niemand mag het toch wagen om een zódanige dwaasheid te verkondigen, dat hij zou beweren een goed werk te doen, wanneer hij als arme en behoeftige kwam om een weldaad uit de hand van een rijke aan te nemen. Maar de Mis - zoals ik heb uiteengezet - is een weldaad van de goddelijke belofte, door de hand van de priesters alle mensen aangeboden.

Het is derhalve zeker, dat de Mis niet een werk is dat anderen kan worden meegedeeld, maar een voorwerp (een object, gelijk men het noemt) van geloof, om eens ieders eigen persoonlijk geloof te voeden en te sterken.
Maar nu moet er nog een tweede steen des aanstoots worden weggenomen, die nog veel groter is en nog veel meer door uiterlijke schijn misleidend. En die steen is deze dat men wijd en zijd gelooft dat de Mis een offerande is, die men God aanbrengt. Met deze mening schijnen ook de woorden van de Canon[47] overeen te stemmen, als het daar heet: "deze geschenken, deze giften, deze heilige offeranden"; en later: "deze aanbieding". Evenzeer wordt in duidelijke bewoordingen begeerd dat "het offer moge, als welaangenaam, aangenomen worden, zoals het offer van Abel" enz. Vandaar dat Christus "het offer van het altaar" wordt genoemd. Hierbij komen uitspraken van de Heilige Vaders, zoveel voorbeelden en zulk een gewoonte-gebruik doorlopend over heel de wereld heen in acht genomen.

Tegenover alle deze dingen, moeten we, omdat ze zo hardnekkig hebben wortel geschoten, steeds weer opnieuw stellen de woorden en het voorbeeld van Christus. Immers indien we er niet aan vasthouden dat de Mis de belofte van Christus is, of Zijn testament, gelijk zijn woorden daarmee in overeenstemming zijn en dit geluid luid doen weerklinken, dan verliezen we het gehele Evangelie en al onze troost. Laten we toch niet toelaten dat iemand in enig opzicht zou trachten over deze woorden de overhand te verkrijgen, zelfs indien een engel uit de hemel iets anders zou leren. Want die woorden bevatten niets dat heenwijst naar enig werk of offer. Derhalve getuigt ook Christus' voorbeeld voor ons. Immers Christus heeft in het laatste Avondmaal toen Hij dit sacrament instelde en het testament stichtte, Zichzelf niet aangeboden, geofferd, aan God Zijn Vader of het als een goed werk God aangebracht, maar aan de tafel aanzittend heeft Hij de afzonderlijke personen hetzelfde testament voorgelegd en het teken aangeboden. Nu is de Mis des te christelijker, naarmate zij de eerste Mis van alle, die Christus aan Zijn tafel instelde, meer nabij komt en er meer gelijk aan is. Maar de Mis van Christus was allereenvoudigst, zonder enige praal van gewaden, gebaren, gezangen en andere ceremoniën. En indien het nu toch nodig was geweest haar aan te bieden als een offerande, dan zou Christus haar niet in volmaaktheid hebben ingesteld.
Nu is het niet zo dat we de gehele kerk van kwade trouw moeten aanklagen; de kerk, die met vele andere riten en ceremoniën de Mis heeft gesierd en uitgebreid; maar dit begeren wij, dat toch niemand, door de uiterlijke gedaante van de ceremoniën op een dwaalspoor gebracht en in de veelheid van praalvertoningen verstrikt, de eenvoudigheid van de Mis uit het oog zou verliezen en zo inderdaad voor een zekere "wezensverandering" zou zorg dragen[48], immers indien hij het eenvoudige wezen van de Mis teloor zou laten gaan en zich zou vastbijten in de menigvuldige bijkomstigheden van de praal en pracht. Want, wat er buiten het Woord en het voorbeeld van Christus bijgekomen is, dat is een bijkomstigheid bij de Mis, en over die alle moeten we geen ander oordeel vellen dan we doen over de Monstransen, zoals men ze noemt, en de

[47] Lemme zegt in een noot: "De Mis-Canon in engere zin bevat voorbeden, offergebeden en het consecratieformulier". En dan citeert hij: "Het wordt in de roomse kerk als een geheime tweespraak van de priester met God zacht uitgesproken. Het heet canon, omdat het a.h.w. het vaste, onveranderlijke richtsnoer vormt, volgens hetwelk het onbloedige offer van het Nieuwe Testament op enerlei gelijkvormige wijze in de kerk wordt gecelebreerd". [Vert.].
[48] Let op deze fijne humor: deze op een dwaalspoor gebrachte mens zou de Mis op heilloze wijze van karakter doen veranderen! [Vert.].

Pallia van het altaar waarin de hostie zelf wordt bewaard[49]. Daarom, gelijk het een tegenstrijdigheid is: het uitdelen van een testament of een belofte aannemen èn een offer offeren, zo is het ook een innerlijke tegenstrijdigheid dat de Mis een offer zou zijn, omdat ze haar (de Mis) ontvangen, het offer echter geven. En men kan nu eenmaal onmogelijk hetzelfde tegelijkertijd ontvangen en offeren, gelijk het onmogelijk is dat iets door Dezelfde tegelijk gegeven en ontvangen, aangenomen wordt. Evenzo weinig als het gebed en de verkregen zaak hetzelfde kunnen zijn, gelijk het ook niet hetzelfde is om te bidden en datgene waarom we bidden te ontvangen.

Wat zullen we dan zeggen met betrekking tot de Canon en de gezaghebbende uitspraken van de Vaderen?
Ik antwoord, vooreerst: wanneer men niets heeft om ervan te zeggen, dan is het veiliger en meer zeker om de waarheid van die alle te ontkennen, dan toe te geven dat de Mis een werk of een offer zou zijn en de waarheid van de woorden van Christus te ontkennen en het geloof tegelijk met de Mis te gronde te richten. Nochtans, om die uitspraken toch ook nog in ere te houden, laten we zeggen dat de Apostel in 1 Cor. 11 ons leert dat Christus' gelovigen, tot het vieren van de Mis saamgekomen, gewoon waren spijs en drank met zich mee te brengen, die ze collecten noemden, die zouden uitgedeeld worden aan allen die er behoefte aan hadden, naar het voorbeeld van de Apostelen, ons verhaald in Hand. 4, uit welke gaven genomen werd dat wat als brood en wijn gewijd werd voor de sacraments-bediening.
En omdat nu alle deze dingen geheiligd werden door het woord en het gebed, volgens de Hebreeuwse ritus, die meebracht dat zij omhooggeheven werden, zoals Mozes het beschrijft; zijn de woorden en de ritus van het omhoogheffen of aanbieden gebleven ook nadat het gebruik om mee te brengen en aan te dragen de dingen waaruit men zou nemen om aan te bieden en omhoog te heffen reeds lang was afgeschaft. Zo beveelt Hiskia, Jes. 37, Jesaja om zijn gebed voor de overgeblevenen omhoog te heffen voor Gods aangezicht. En in Ps. 134 lezen we: “Heft uw handen omhoog tot het Heiligdom”. Evenzo, Ps. 63: “Tot U zal ik mijn handen omhoogver-heffen”. En in 1 Tim. 2: “Opheffend heilige handen in alle plaatsen”. Daarom moeten de woorden offer en het offeren niet in betrekking worden gebracht tot het sacrament en het testament, maar op de collecten zelf; vandaar dat ook het woord “collecten” is overgebleven, om er de gebeden mee aan te duiden die in de Mis worden opgezegd.

Ditzelfde heeft nu ook tengevolge dat de priester terstond na ***de consecratie*** van brood en beker die omhoogheft, waardoor hij niet te kennen geeft dat hij God iets aanbiedt of offert, daar hij bij die gelegenheid met geen enkel woord gewag maakt van de hostie of het offer. Maar ook dit is óf een overblijfsel van de Hebreeuwse ritus, krachtens welke de dingen die met dankzegging ontvangen en nu God weer terug werden gegeven, omhoog geheven werden, of het was een vermaan, tot ons gericht

[49] De monstrans [eig.: aantonen] is van edel metaal vervaardigd, goud, zilver, soms koper. Hij wordt gebruikt ons de H. Hostie aan de gelovigen te tonen tot aanbidding. Hij deed zijn intrede voornamelijk in de Middeleeuwen, toen de devotie tot de H. Hostie sterk naar voren kwam. De oude vorm was die van een gothisch kerkje; tegenwoordig ziet men ook andere, bijv. ronde, modellen.
Het pallium is een witte wollen band met zes kruisjes versierd, die de Paus en de Aartsbisschoppen dragen als teken van hun waardigheid en van hun herderlijke macht bij het uitoefenen van liturgische functies. Het wordt over het kazuifel gedragen en om de hals heen gedrapeerd. Dit distinctivum (onderscheidingsteken) komt waarschijnlijk uit de Oosterse liturgieën. Op afbeeldingen van oude muurschilderingen, mozaïeken en dgl. vindt men de bisschoppen dikwijls met dit pallium bekleed. De vertaling: altaardoek, die we in een enkele Duitse uitgave vinden, is dus onjuist, al ontken ik niet dat Luthers woordenkeus tot deze vertaling enige aanleiding geeft. [Vert.].

waardoor wij werden opgeroepen om aan dit testament te geloven; (dit testament) dat de priester daar met de woorden van Christus heeft naar voren gebracht en tentoongesteld, opdat hij tegelijk ook het teken ervan zou laten zien, en opdat het aanbrengen van het brood in het bijzonder zou corresponderen met dit aanwijzend woord “Dit is Mijn lichaam", en ons, die er om heen staan, in zekere zin zou aanspreken met de taal van dit teken-zelf. Zo ook correspondeert het aanbieden van de beker in het bijzonder met dit aanduidend woord: “deze beker van het Nieuwe Testament...” en wat daar volgt. Immers de priester moet in ons het geloof opwekken, door die rituele gewoonte van het opheffen. En och of het zo ware dat, gelijk hij voor onze ogen openlijk het teken of het sacrament omhoogheft, hij zo ook tegelijk voor onze oren met een heldere en luide stem het woord of het testament verkondigde en dat in ieders landstaal, waardoor het geloof met veel rijker uitwerking zou worden opgewekt. Immers waarom zou het geoorloofd zijn de Mis in het Grieks of in het Latijn en Hebreeuws te bedienen en niet ook in het Duits of in welke andere taal ook?
Daarom is het zo gewenst dat de priesters, in deze verdorven en zeer gevaarlijke tijd, als zij de Mis bedienen, dit in acht nemen: vooreerst dat zij de woorden van de grote en van de kleine Canon met de collecten, die heel duidelijk al te zeer van een offer gewag maken, niet op het sacrament betrekken, maar hetzij op het brood en de wijn die gewijd moeten worden, hetzij op hun gebeden. Want brood en wijn worden tevoren aangebracht om gezegend te worden, opdat zij door het woord en het sacrament zullen worden geheiligd. Nadat het echter gezegend en gewijd is, wordt het niet meer aangebracht, maar wordt het als gave van God ontvangen. En in deze gehele aangelegenheid moet de priester bedenken dat het Evangelie te stellen is boven alle canones en collecten, die. door mensen zijn in elkaar gezet, maar het Evangelie ons niet toelaat te menen dat de Mis een offer is, zoals u dit nu gehoord hebt.
Vervolgens, hij die de Mis tot het einde toe bedient, stelle eerst bij zichzelf vast dat hij niets anders doet dan dat hij en anderen het sacrament ontvangt, door de Mis; dat hij tegelijk daarbij zijn gebeden voor zichzelf en voor anderen God aanbiedt; maar dat hij daarbij er zich voor heeft te hoeden dat hij het er niet voor houdt dat hij de Mis als offer aanbiedt. Wie evenwel alleen voor zichzelf [privatim] een Mis bedient, die stelle bij zichzelf vast dat hij zelf het sacrament ontvangt. Kortom, de private Mis verschilt in niets van een gewone en heeft geen rijker gevolg dan de gewone Mis, waarbij elke aanwezige leek uit de hand van de priester de ouwel ontvangt, met uitzondering van de gebeden en van het feit dat hij [alleen] voor zichzelf de wijding volbrengt en de Mis bedient. In waarheid zijn wij ten aanzien van de Mis allen gelijk, priesters en leken.

Wanneer door anderen verlangd wordt zogenaamde Votief-missen te bedienen[50], hoede zich de priester ervoor dat hij voor zulk een Mis geen beloning aanneemt, of anders in 't geheel geen Votief-mis aanvaardt, maar hij beijvere zich die geheel betrekking te doen hebben op de gebeden, die hij hetzij voor overledenen, hetzij voor nog levenden mag opzenden; en dan denke hij daarbij: “kijk, ik zal gaan en voor mij-zelf alleen het sacrament bedienen, maar onder die bediening zal ik voor dezen of genen bidden”. Zó zal hij dan een beloning ontvangen, ten goede van zijn levensonderhoud en zijn kleding, vanwege zijn gebed; niet voor de Mis, die hij bediende. En dan late hij zich er niet door beïnvloeden, al zou nu heel de wereld van een ander gevoelen zijn en er een andere gewoonte op na houden. U hebt het

[50] Missen, gecelebreerd met een bepaald doel, opdat zij tot voordeel mogen zijn voor levenden of voor gestorvenen. De opbrengst hiervan bracht een goed deel in van het levensonderhoud van de lagere geestelijkheid. [Vert.].

allerzekerst Evangelie, waarop u vertrouwend gemakkelijk de gevoelens en meningen van mensen met verachting zult kunnen terzijde stellen. Maar indien u, naar mij niet horend, er mee doorgaat om de Mis te offeren en niet alleen gebeden, weet dan dat ik u getrouw gewaarschuwd heb en in de dag van het oordeel verontschuldigd zal zijn; uw eigen oordeel zult u dan dragen. Ik heb gezegd datgene waartoe ik gehouden was dat ik het u moest zeggen, als een broeder zijn broeder, tot uw heil; doet u ernaar, het zal u ten voordeel zijn, maar ten oordeel zo u het naast u hebt neergelegd. Maar als sommigen dit als onwaar zouden veroordelen, dan antwoord ik met het bekende woord van Paulus: “Slechte mensen en bedriegers zullen van kwaad tot erger komen; zij verleiden en worden verleid,” 2 Tim. 2.
Daaruit kan een ieder gemakkelijk begrijpen wat Gregorius zegt in een zeer dikwijls aangehaald woord: dat de Mis bediend door een slecht priester voor niet minder waarde is te houden dan die van een goede en dat de Mis die Petrus opdroeg niet beter zou zijn geweest dan die van Judas de verrader, stel dat zij beiden er één bediend hadden. Immers met deze dekmantel bedekken sommigen hun goddeloosheden en daaruit stamt de onderscheiding die zij hebben uitgevonden tussen “het gewerkte werk” en “het werk van die het werkt”, waarvan ze verwachten dat zijzelf rustig slecht kunnen leven en toch aan anderen kunnen. weldoen[51]. Evenwel, Gregorius heeft het goed gezegd, maar zij hebben hem verkeerd begrepen. Immers het is zéér waar dat door de dienst van goddeloze priesters niets minder van het testament en het sacrament gegeven en aangenomen wordt dan uit de handen van sommige zeer heilige. Immers wie twijfelt er aan dat [ook] door goddelozen het Evangelie gepredikt wordt? Welnu, de Mis is een deel van het Evangelie, ja de hoofdsom, de samenvatting van het Evangelie. Immers wat is het geheel van het Evangelie anders dan de goede boodschap van de vergeving van zonden? Maar al wat op te merken valt omtrent de vergeving van zonden op de breedvoerigste en rijkste wijze, is in het kort in het Woord van het Testament begrepen. Vandaar dat ook populaire predikingen niet anders zouden behoeven te zijn, dan uiteenzettingen van de Mis, dat is: het kenbaar maken van de goddelijke belofte van dit Testament. Want dit zou zijn: het geloof prediken en in waarheid de kerk bouwen. Maar zij die tegenwoordig de Mis uitleggen, die spelen en spotten maar zo'n beetje met haar, zich bewegend op het terrein van allegorieën van menselijke ceremoniën.

Dus, gelijk een goddeloos mens kan dopen, d.w.z. het woord van de belofte en het teken van het water over de dopeling brengen, zó kan hij óók de belofte van dit sacrament uitdragen tot en bedienen aan hen die het nuttigen, en tegelijk ook zelf het gebruiken, zoals Judas de verrader, toen hij aanzat aan de tafel van de Heere; het blijft er toch hetzelfde sacrament en testament om, dat in de gelovige zijn werk werkt, in de ongelovige een aan het sacrament vreemde werking uitoefent.
Maar bij het aanbrengen van een offer ligt de zaak geheel anders. Aangezien immers niet de Mis, maar de gebeden God worden aangeboden als offer, is het duidelijk dat de offers van een goddeloze priester generlei waarde hebben. Maar (gelijk diezelfde Gregorius zegt), wanneer een onwaardige tot het doen van gebeden uitgezonden wordt, wordt de geest van de rechter tot ongunstiger oordeel geprikkeld. Deze twee

[51] De onderscheiding tussen het opus operatum en het opus operantis raakt de werking van het sacrament. Werkt, zoals dc scholastiek verzekerde, het sacrament krachtens het simpele feit dat het werk (van de Misbediening) naar orde en regel gewerkt was of spreekt de innerlijke harte-gesteldheid van de ontvanger een woord mee? Het is duidelijk dat, zo. men dit laatste ontkende, deze ontkenning de zedelijke lichtvaardigheid zowel van de ontvanger als van. de bedienende priester in de hand moest werken. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

moeten dus niet met elkaar verward worden: Mis en gebed, sacrament en werk, testament en offer, omdat het eerste van God komt tot ons door de dienst van de priester en om geloof vraagt, het tweede van de zijde van ons geloof door de dienst van de priester gaat tot God en vraagt om verhoring. Het eerste daalt neer, het tweede stijgt op. Het eerste vraagt niet noodzakelijkerwijze een waardig en vroom dienstknecht, het tweede vraagt zulk één wèl - omdat God de zondaars niet hoort en omdat Hij een God is die er van weet om door de dienst van slechte mensen heen wèl te doen en te zegenen, maar het werk van een kwaaddoener niet aanneemt, zoals Hij dit aan Kaïn heeft getoond en gelijk Spr. 15: 5 zegt: “Het offer der goddelozen is de Heere een gruwel” en Paulus in Rom. 14: 23: “al wat niet uit geloof is, is zonde”.
Om nu echter een einde te maken aan dit eerste deel - wat er meer over te zeggen valt zal ik wel naar voren brengen, als soms een bestrijder van mijn gevoelen zou opstaan - wij maken de slotsom op uit al wat gezegd is en stellen vast voor wie de Mis gereed ligt, voor wie zij bedoeld is en wie waardig is er aan deel te nemen. Dat zijn dan nl. alléén zij, die een bedroefd, verslagen, ontrust, ontsteld en onzeker geweten hebben. Want, daar het woord van de goddelijke belofte in dit sacrament vergeving van zonden aanbiedt kan een ieder rustig toetreden, die door de knaging en de prikkel van zijn zonden wordt gepijnigd. Immers dit testament van Christus is een geheel-énige medicijn voor de schuld van verleden, tegenwoordige en toekomstige zonden. Zo u maar met een geloof dat niet twijfelt Hem aanhangt en gelooft dat u geheel gratis dat zal gegeven worden, waarvan de woorden van het sacrament een loflied zingen. Maar wanneer u niet gelooft, dan zult u uw geweten nergens en nooit, door geen werken of een u beijveren tot vrede kunnen brengen. Immers alléén het geloof is: vrede voor het geweten; het ongeloof echter alleen de verontrusting ervan.

II. HET SACRAMENT VAN DE DOOP

Gezegend zij de God en Vader van onze Heere Jezus Christus, die naar de rijkdom van Zijn barmhartigheid althans dit éne sacrament in zijn kerk bewaard heeft, ongedeerd en niet bezoedeld door instellingen van mensen en het vrij heeft gemaakt voor alle volken en alle standen onder de mensen en niet heeft geduld dat ook dit sacrament door zeer afschuwelijke misgeboorten van winzucht en de meest goddeloze wangedrochten van bijgelovigheden werd overweldigd; en dat wel niet dit doel, dat Hij de kleine kinderen, die niet ontvankelijk zijn voor de zonde van hebzucht en bijgeloof, hierdoor heeft willen inwijden [in zijn heilige kerk] en door een zeer eenvoudig geloof aan de waarheid van zijn Woord laten heiligen; de kinderen, wie ook allermeest nu de doop tot voordeel kan zijn. Want, indien aan volwassenen en anderen dit sacrament moest worden toebediend, dan zou het naar alle uiterlijke schijn onmogelijk zijn geweest dat ook zijn kracht en heerlijkheid het had uitgehouden tegen de tirannie van hebzucht en bijgeloof die ons alle goddelijke dingen heeft ter aarde geworpen. Het lijdt geen twijfel of ook hier zou de scherpe blik van ons vlees zijn voorbereidingen en waardigheden uitgevonden hebben, vervolgens zijn verschillende manieren van voorbehoud en zijn beperkingen, en indien er meer dergelijke netten zijn om er geld in te vangen, door welke het water niet goedkoper zou verkocht zijn, dan nu aflaatbrieven worden verkocht.
Maar, nu de Satan de kracht van de doop in kleine kinderen niet heeft kunnen vernietigen, heeft hij toch dit overwicht verkregen, dat hij die bij alle volwassenen heeft vernietigd, zodat er nu bijna niemand is, die ooit aan zijn doop terugdenkt, nog veel minder er in roemt, daar er immers zoveel andere wegen zijn gevonden om vergeving van zonden te verkrijgen en in de hemel te komen. Tot deze meningen heeft de weg gebaand het bekende gevaarlijke woord van de heilige Hiëronymus - hetzij het verkeerd is gezegd, hetzij het verkeerd is begrepen - dat hij de boetedoening noemt: "de tweede plank na de schipbreuk"[52], alsof de doop niet boetedoening zou zijn! Want dàt is er de oorzaak van dat zij die in zonden gevallen waren, in vertwijfeling over de eerste plank of het schip, dat ze verloren achtten, uitsluitend op de tweede begonnen te vertrouwen, en hun vertrouwen gaven aan die tweede, dat is aan de boetedoening. Hieraan danken hun ontstaan die bekende talloze lasten, bestaande in geloften, geestelijke orden, werken, genoegdoeningen, bedevaarten, aflaten en secten en met betrekking tot deze een vloed van boeken, vragen, meningen en menselijke overleveringen, welke heel de wereld niet meer kan bevatten, zodat deze tirannie de kerk van God veel erger plaagt dan zij ooit de [Joodse] synagoge of enig volk onder de hemel geplaagd heeft.
Het was evenwel de taak van de bisschoppen al deze dingen uit de weg te ruimen en dc christenen met alle zorgvuldigheid tot de zuiverheid van de doop terug te roepen, opdat zij mochten verstaan wie zij waren en wat christenen moeten doen. Maar hun eigen taak is het tegenwoordig om de volken zo ver mogelijk van de doop af te voeren en allen in de zondvloed van hun tirannie onder te dompelen en te maken dat Christus' volk (zoals de profeet het noemt) Hem voortdurend vergeet. O al die ongelukzaligen, die heden ten dage beschouwd worden als behorende tot de categorie van de bisschoppen, die niet weten en niets verrichten van wat bisschoppen betaamt, maar ook geheel onwetend zijn ten aanzien van de vraag wat zij moeten weten en doen. In hen komt tot vervulling het woord. uit Jes. 54: "De wachters zijn blind, zij allen

[52] Bedoeld wordt: de uitwendige boetedoening, waarbij biecht en absolutie op de voorgrond traden. [Vert.].

hebben geen kennis, zij zijn herders die niet weten acht te geven, zij wenden zich allen naar hun eigen weg”.
Vooreerst is dus in de Doop in acht te nemen de Goddelijke belofte, die zegt: “wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, die zal zalig worden”. Deze belofte is onvergelijkelijk hoger te achten dan alle praal van werken, geloften, geestelijke orden en wat ook, als zuiver menselijk, is ingevoerd. Want van haar hangt heel ons heil af; want zó moeten we er ons aan houden, dat we geloof in haar onderhouden, in het geheel niet twijfelende dat we behouden zijn nadat we zijn gedoopt. Want, als dit geloof niet aanwezig is of verkregen wordt, baat de doop geenszins, ja zelfs: is hij een sta-in-de-weg en schaadt niet alleen dan wanneer hij wordt aanvaard, maar ook door het gehele latere leven. Een ongelovigheid toch van die aard beticht de goddelijke belofte ervan dat zij leugen is, en dit is de ergste zonde van alle. Indien we deze oefening in het geloof ons eigen maken, zullen wij terstond begrijpen, hoe moeilijk het is om deze goddelijke belofte in het geloof te aanvaarden. Immers voor de menselijke zwakheid, van haar zonden zich bewust, is het aller-moeilijkste om te geloven dat zij behouden is of behouden zal worden, en toch, tenzij zij gelooft, zal zij niet behouden kunnen worden, omdat zij niet gelooft de goddelijke waarheid, welke de behoudenis, de zaligheid, toezegt.
Deze verkondiging had men het volk met grote ijver moeten naprenten; deze belofte had men voortdurend, haar aanprijzend, moeten prediken, steeds had men de doopsbediening moeten herhalen, het geloof zonder ophouden opwekken en voeden. Immers zo als, nu deze goddelijke belofte eenmaal ons geschonken is, haar waarheid tot de dood toe standhoudt, zó moet ook het geloof aan haar nooit onderbroken werden, maar tot de dood toe zich voeden en sterken door het zich voortdurend weer te binnen brengen dat deze belofte in de doop ons is gedaan. Daarom, indien wij van de zonden opstaan [tot een nieuw leven] oftewel: berouw hebben en boete doen, dan doen wij niets anders, dan dat wij tot de kracht en het geloof van de doop, waarvan wij waren afgevallen, terugkeren en tot de belofte, toen gedaan, teruggaan, die wij in een zondige weg hadden verlaten. Want te allen tijde blijft de waarheid van de eenmaal geschiede belofte, die, als wij tot haar terugkeren, bereid staat om ons met een tot ons uitgestrekte hand te ontvangen. En dat willen, als ik mij niet bedrieg, ook zij die, zij het in onduidelijke taal, zeggen dat de Doop het eerste en het fundament is van alle sacramenten, zonder hetwelk ook geen van de andere sacramenten kan worden verkregen.
Daarom zal het in niet geringe mate nuttig zijn, indien een berouwvol zondaar, die tot boete wil komen, vóór alle dingen de herinnering dat hij gedoopt is, aangrijpt en de goddelijke belofte, waaraan hij ontrouw was geworden, met vertrouwen zich weer te binnen brengt, haar weer belijdt voor het gezicht van de Heere, zich verheugt dáarover dat hij tot nog toe zózeer in de bescherming van het heil heeft geleefd, dat hij gedoopt is, en terwijl bij zijn goddeloze ondankbaarheid verfoeit, daarin bestaande dat hij van het geloof en van de waarheid ervan is afgevallen. Want dan zal zijn hart wonderlijk vertroost worden en tot een hopen op ontferming worden bemoedigd als hij er acht op geeft dat de goddelijke belofte hem is gedaan, die onmogelijk kan liegen, die onverlet en onveranderd is gebleven en niet veranderd kan worden door enige zonden; zoals Paulus zegt in 2 Tim. 2: “Indien wij niet geloven, Hij blijft getrouw, want Zichzelf verloochenen kan Hij niet”. Deze waarheid van God, zeg ik, zal hen behouden, zo dat, wanneer al het andere in puin stort, nochtans deze waarheid, als hij ze maar gelooft, hem niet in de steek zal laten. Immers door haar heeft hij iets wat hij de tartende tegenstander tegenwerpt, wat hij de zonden, die het geweten in de grootste verwarring willen brengen, tegenvoert; iets dat opgewassen is tegen de schrik voor de dood en de

angst voor het oordeel; heeft hij, eindelijk, iets dat als troost dient bij alle beproevingen en verzoekingen. Namelijk: deze éne waarheid, die ons zegt: God is waarachtig en betrouwbaar in zijn beloften, waarvan ik het teken en zegel heb ontvangen in de doop; zo God vóór mij is, wie zal tegen mij zijn?[53]
Want indien de kinderen Israëls, indien ze [tot God] wilden terugkeren om boete te doen, het eerst van alle dingen de uittocht uit Egypte zich herinnerden, en, door hieraan te gedenken tot God, Die ze uitgeleid had, terugkeerden en dit zich-herinneren en deze hun verleende redding zelf hun zó dikwijls door Mozes werd ingescherpt en David dit herhaalde - hoeveel te meer betaamt het dan ons dat wij gedenken aan de uittocht uit ons Egypte en door deze herinnering daartoe uitgedreven, terugkeren tot Hem, Die ons heeft uitgeleid door het bad van de wedergeboorte, waaraan te gedenken juist dáártoe ons bevolen is? En dit kan het allerpassendst gebeuren in het sacrament van brood en wijn. Want zó werden eertijds die drie sacramenten: boete, doop, brood tegelijk tot hetzelfde doel gebruikt en het ene sterkte het andere. Zo leest men van een zekere heilige maagd, die, zo dikwijls zij in enige verzoeking kwam, alleen met haar doop tegenstand bood en heel kernachtig zeide: “ik ben een christin”; want dan begreep de vijand dadelijk welk een kracht er was gelegen in haar doop en in haar geloof, dat steunde op de waarachtigheid van de belovende God - en hij vluchtte van haar weg!

Zo ziet u hoe rijk een christen oftewel een gedoopte is die, zelfs al zou hij het willen, zijn behoudenis niet kan verliezen door hoeveel en hoe grote zonden ook, tenzij hij niet langer zon willen geloven. Generlei zonde toch kan hem verdoemen, dan alléén het ongeloof. Alle andere toch, indien het geloof terugkeert tot of staande blijft in de goddelijke belofte de dopeling gedaan, worden in een ogenblik verzwolgen, door datzelfde geloof, ja, door de waarheid van God, die Zichzelf niet kan verloochenen, indien u Hem had beleden en aan Hem als de belovende God met vertrouwen u had vastgeklemd. Berouw echter en belijden van zonden in de biecht en genoegdoening geven en al dergelijke door mensen uitgedachte ijverige pogingen, zullen u plotseling in de steek laten en nog ongelukkiger maken, indien deze goddelijke waarheid bij u in het vergeetboek was gekomen en u uw vertrouwen had gevestigd op die dingen van ú. Immers ijdelheid der ijdelheden en vermoeienis des geestes is al wat nagejaagd wordt buiten het geloof aan de waarheid van God om.
Tevens ziet u dan hoe gevaarlijk, ja onwaar het is om te menen dat de boete “de tweede plank na de schipbreuk” zou zijn en hoe verderfelijk de dwaling moet heten, indien men de overtuiging is toegedaan dat door de zonde de kracht van de doop is vernietigd en dit schip op de rots is lekgeslagen. De kracht van de doop blijft, als één, solide, niet te verbrijzelen schip en het wordt nooit tot een stel planken uitééngeslagen; en in dit [heel gebleven] schip varen allen, die varen naar de poort van het heil, en dit heil is de waarheid van God, Die in de sacramenten ons haar beloften doet. Dit geschiedt stellig wel: dat velen uit het schip onbezonnen, roekeloos in de zee springen en omkomen; het zijn dezen die het geloof aan de belofte verzaken en zich voorover in de zonde storten. Maár: het schip zelf blijft en gaat gaaf verder in zijn vaart. Maar indien hij die er uitsprong door enigerlei genade weer [naar het schip] mag terugzwemmen, wordt hij niet door de ene of andere plank, maar door het schip zelf, ten leven gedragen; dit is dan degene die tot de standvastig-trouwe en blijvende belofte van God door het geloof wordt teruggevoerd. Vandaar dat Petrus in 2 Petr. 1

[53] Deze exegese van 2 Tim. 2: 13 is zonder twijfel onjuist. De K. V. noemt deze troost “vals”; Paulus bedoelt: indien wij niet geloven en ontrouw zijn, dan houdt God ook Zijn dreigingswoord en zal Hij Zijn dreigingen zeker ten uitvoer leggen. [Vert.].

hen díe zondigen ervan beschuldigt dat zij de reiniging van hun vroegere zonden hebben vergeten; terwijl God dan zonder twijfel de ondankbaarheid, daar zij toch de doop ontvangen hebben, en de goddeloosheid van hun ongeloof, straft.

Wat baat het derhalve om zoveel over de doop te schrijven, maar dit geloof aan de belofte niet door levend onderwijs aan te bevelen? Alle sacramenten zijn dáártoe ingesteld dat zij het geloof zullen versterken; maar van dat geloof reppen zij zelfs niet, die, goddeloze mensen als ze zijn, zelfs verzekeren dat een mens niet zeker behoeft te zijn van de vergeving van zonden, of van de genade van de sacramenten; door welke goddeloosheid zij de gehele wereld waanzinnig maken en het sacrament van de doop, waarin de voornaamste roem van ons geweten gelegen is, gevangen nemen [en ons daardoor ontroven], ja zelfs het grondig vernielen. En ondertussen razen zij tegen de armzalige zielen, met hun "verbrijzelingen van het hart", angstige biechten, omstandigheden, genoegdoeningen, werken en talloze dergelijke beuzelachtigheden. Wees dus een verstandig lezer, en vooral een verwerper van de Magister sententiarum [Leraar van stellingen en gevoelens, Petrus Lombardus] het vierde boek, en van allen die in dezelfde trant schrijven als hij, die alléén over inhoud en vorm van de sacramenten schrijven, àls ze nog op z'n best iets ervan schrijven; dat is: het dan hebben over de dode en dodende letter van de sacramenten. Het overige, de geest, het leven, het rechte gebruik, dat is: de waarheid van de goddelijke belofte en ons geloof - dat alles laten ze verder onaangeroerd.
Daarom zie toe, dat de uiterlijke pracht en praal van de werken u niet bedriege noch de bedriegerijen van menselijke overleveringen, opdat u geen onrecht mag doen aan de goddelijke waarheid en aan uw geloof. Met het geloof aan de sacramenten moet u beginnen, zonder enige werken, als u wenst behouden te worden; op dit geloof zullen de werken zelf zeker volgen; alleen maar: houd het geloof toch niet voor een waardeloos ding, want juist dit geloof is van alle werken het voortreffelijkste én het moeilijkste werk, waardoor alléén u behouden zult worden, al zou u ook zelfs noodzakelijkerwijze al de overige werken moeten ontberen. Want het is een werk van God en niet van een mens, zoals Paulus ons dit leert. De andere werkt Hij met ons en door ons, dit alleen in ons en zonder ons.

Hieruit kunnen we duidelijk onderkennen, welk onderscheid er is tussen de menselijke bedienaar van de doop en God, die hem heeft ingesteld. De mens immers doopt en doopt niet; hij doopt, in zover hij het werk volbrengt als hij de dopeling onderdompelt; hij doopt niet, in zover hij bij dat werk niet "werkzaam is op eigen gezag, maar staande in de plaats van God. Derhalve moeten we de doop uit de handen van een mens op geen andere wijze ontvangen dan alsof nu Christus-Zelf, ja God-Zelf met Zijn eigen handen ons doopte. Want de doop, hoewel we die uit de hand van een mens ontvangen, is niet van een mens, maar van Christus en van God. Gelijk ook elk ander schepsel, dat we gebruiken door eens anders hand, alleen van God is. Denk er dus aan dat u bij de doop niet zó onderscheidt, dat u het uitwendige aan de mens toeschrijft maar het inwendige dankt aan God, maar dank beide alléén aan God en neem de persoon van hem die u de doop toebedient als een plaatsvervangend instrument van God, door welk instrument de Heere, Die in de hemel zit, u als met Zijn eigen handen in het water dompelt en op aarde de vergeving van zonden toezegt, door de stem van een mens tot u sprekende, door de mond van Zijn dienstknecht.
Dit zeggen u ook de woorden zelf, als hij zegt: "Ik doop u in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, Amen". Hij zegt niet: "Ik doop u in mijn eigen naam". Alsof hij wilde zeggen: "Dat wat ik doe, doe ik niet op mijn eigen gezag maar in

plaats en in naam van God; opdat u het voor niets anders zult houden dan alsof God Zelf het zichtbaar had gedaan. Auteur en dienstknecht zijn onderscheiden, maar beider werk is hetzelfde, of liever: het is het werk alléén van de Auteur, door mijn dienst". Want ik houd het daarvoor dat "in naam van" betrekking heeft op de persoon van een Auteur; dat het niet alleen betekent: de naam van de Heere er vóór spannen of die naam erbij inroepen, bij het werk, maar: het werk zelf ten einde toe afwerken als een ons vreemd werk, in naam van een ander en in zijn plaats. Op dezelfde wijze als het de bedoeling van Christus is wanneer Hij zegt, Matth. 24: "Velen zullen komen in mijn naam" en van Paulus in Rom. 1: "door Wien wij genade en het apostelschap ontvangen hebben om gehoorzaamheid des geloofs te bewerken voor Zijn naam onder al de heidenen".

Dit gevoelen maak ik zo héél graag tot het mijne, omdat het zo overvol is van vertroosting en een zo krachtig hulpmiddel tot het geloven zich gedoopt te weten niet door een mens, maar door de Drieënige God Zelf, zij het: door de dienst van een mens, die in Zijn naam bij ons het werk verricht. Zien we het zó, dan zal die nutteloze twist ophouden waarmee zij vechten over de vorm van de doop (zoals zij de woorden zelf noemen); als de Grieken zeggen: "een dienstknecht van Christus wordt gedoopt" en de Latijnse: "Ik doop u ...". Op dezelfde wijze weer anderen, onverzettelijk in het leuteren, veroordelen ten strengste dat gezegd wordt: "Ik doop u in de naam van Jezus Christus", naar welke ritus het zeker is dat de Apostelen hebben gedoopt, zoals we in de Handelingen van de Apostelen lezen, en zij willen niet dat in het vervolg een andere ritus geldigheid zal hebben dan deze: "Ik doop u in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest, Amen".
Maar hun strijd is ijdel, want zij bewijzen niets en geven slechts uiting aan wat niet meer dan hun droomdenkbeelden zijn. Op welke wijze de doop ook bediend wordt, als hij maar niet in de naam van een mens, maar in de naam van de Heere bediend wordt, maakt hij waarlijk zalig; ja zelfs ik wil er niet aan twijfelen: indien iemand in de naam van de Heer de doop aanvaardt, zelfs indien een goddeloos bedienaar die doop niet zou gegeven hebben in de naam van de Heere, dan zal hij waarlijk in de naam van de Heere gedoopt zijn. Want niet zozeer in het geloof of het gebruik van hem die toebedient, maar in het geloof en gebruik van hem die aanvaardt, rust de kracht van de doop. Zoals men leest van het voorbeeld van een komediant, die in scherts gedoopt was. Met deze en dergelijke kleingeestigheden, strijdvragen en kwesties hebben zij ons opgescheept die van het geloof niets, maar van de werken en riten alles verwachtten; terwijl wij alles aan het geloof en niets aan de riten, de gebruiken, moeten toeschrijven; het geloof, dat ons in onze geest vrij maakt van al die bezwaren, bezorgdheden en meningen.

Het tweede, dat tot de doop behoort, is het teken of het sacrament, dat is: de indompeling-zelf in het water, waaraan de doop ook zijn naam ontleent.
Want "baptiso" naar het Grieks is gelijk aan "mergo" in het Latijn en de baptisma is de mersio: de indompeling in het water. Want, zoals gezegd is: naast de goddelijke beloften werden ook tekenen gegeven die datgene wat de woorden betekenden, moesten afbeelden; of, zoals men in later tijd zeide: "afbeelden, wat het sacrament in zijn krachtdadigheid betekent". En hoe het hier nu mee staat, zullen we bezien.
Zeer velen hebben gemeend dat er enige verborgen geestelijke kracht school in het woord en in het water, die in de ziel van de ontvanger Gods genade inwerkte. Anderen, dit tegensprekende, houden staande dat er geen enkele kracht in de sacramenten is te vinden, maar dat de genade alleen door God wordt gegeven, die naar

Zijn raad en wil, bij de sacramenten, die Hij heeft ingesteld, Zich werkzaam loont[54]. Allen echter stemmen hiermee in dat de sacramenten werkzame tekenen en zegelen van de genade zijn, tot welke instemming zij zich laten dringen door dit enige argument, dat anders niet is in te zien in welke zin de sacramenten van het Nieuwe Testament van groter waarde zouden zijn dan die van het Oude, indien zij alleen iets aanduidden en afbeeldden [en niet iets werkten]. En door deze gedachte geleid werden zij er toe gedreven om zóveel toe te kennen aan de sacramenten van het Nieuwe Verbond, dat zij meenden te mogen vaststellen dat deze sacramenten van voordeel waren ook ten gunste van hen die in de staat van doodzonde verkeren, en dat geloof en genade niet een vereiste was, maar dat het voldoende mocht heten, niet een hinderpaal in de weg te hebben gelegd, bestaande in: een werkzaam voornemen om opnieuw te gaan zondigen.

Voor deze beweringen nu, omdat ze goddeloos en ongelovig zijn, in strijd met het geloof en met de ware aard van de sacramenten, moet men zich ijverig wachten en men moet ze ontvlieden. Immers het is een dwaling te menen dat de sacramenten van het Nieuwe Verbond verschillen van die van het Oude, wat betreft de uitwerking van wat ze betekenden. Beider betekenis toch was enerlei. Dezelfde God toch, Die ons nu door doop en brood behoudt, heeft Abel de behoudenis geschonken vanwege zijn offer, Noach door de ark, Abraham door de besnijdenis en alle anderen door hún tekenen. In niets derhalve verschilt het sacrament van het Oude van dat van het Nieuwe Verbond, wat de betekenis ervan aangaat; behalve dat men zegt tot het Oude Verbond te behoren al wat God in de dagen van de patriarchen en anderen ten tijde van de Wet heeft gedaan. Want die tekenen, die in de tijden van de patriarchen en de vaderen gegeven zijn, moeten scherp onderscheiden worden van de dingen die Mozes in zijn wetgeving ingesteld heeft, als daar bijv. zijn: de ceremoniële gebruiken van de priesters, gewaden, vaten, spijzen, huizen en dergelijke. Van deze immers zijn niet alleen zeer ver verwijderd de sacramenten van het Nieuwe Verbond, maar ook de tekenen zelf die, overeenkomstig de toenmalige tijdsomstandigheden, God gegeven heeft aan de vaderen die in de bedeling van de Wet leefden, als daar waren: Gideon in het vlies, Manóach in zijn offer, en wat Jesaja aan Achaz, Jes. 7, aangeboden heeft. Immers bij alle deze werd tegelijk iets beloofd, waardoor geloof in God werd geëist.

Hierin derhalve zijn de bijzonderheden van de wetgeving van de nieuwe en oude tekenen onderscheiden, dat aan die bijzonderheden van de wetgeving niet een beloftewoord verbonden is, dat geloof eist zodat ze niet tekenen van de rechtvaardiging zijn, omdat ze niet sacramenten van het geloof zijn, die alleen rechtvaardigen, maar ze zijn sacramenten alléén van het werk. Heel haar kracht en aard was het werk, niet het geloof. Wie dus die dingen deed, die volbracht ze, zelfs als hij er in werkzaam was zonder enig geloof. Maar met de tekenen of sacramenten van ons en onze vaderen is het woord van de belofte verbonden, dat geloof eist, en door geen ander werk kan volbracht worden; daarom zijn zij tekenen of sacramenten van de rechtvaardiging, omdat zij sacramenten zijn van het geloof dat rechtvaardigt en niet van enig werk. Vandaar ook dat heel hun werkkracht het geloof zelf is en niet een werk. Want wie ze gelooft, die volbrengt ze, ook wanneer hij generlei werk doet. Vandaar het bekende gezegde: niet het sacrament, maar het geloof bij het sacrament behorende, rechtvaardigt. Zo heeft ook de besnijdenis Abraham en zijn zaad niet gerechtvaardigd, en nochtans noemt de Apostel haar een zegel van de gerechtigheid van het geloof. Omdat immers het geloof aan de belofte, met welke de besnijdenis was verbonden, rechtvaardigde en datgene vervulde wat de besnijdenis betekende. Het geloof toch was de besnijdenis van de voorhuid van het hart in de geest, die afgebeeld werd door de

[54] Resp. de gevoelens van Thomas van Aquino en Duns Scotus. [Vert.].

besnijdenis van het vlees in de letter. Zo ook rechtvaardigde Abels offer hem in het geheel niet, maar: zijn geloof, waarmee hij zich God geheel tot Zijn dienst wijdde, hetwelk het uitwendige offer [dat hij bracht] afbeeldde.
Juist zó rechtvaardigt de doop niemand, noch ook is hij iemand tot voordeel, maar het geloof aan het woord van de belofte, waaraan de doop toegevoegd wordt; immers dit geloof rechtvaardigt en brengt tot vervulling datgene waarvan de doop het teken is. Het geloof toch is de onderdompeling van de oude mens en het omhoog duiken van de nieuwe mens. Daarom is het onmogelijk dat de nieuwe sacramenten verschillen van de oude sacramenten. Want zij hebben in gelijke zin goddelijke beloften en dezelfde geest van het geloof, hoewel zij van de bijzondere dingen [der wetgeving] zoveel verschillen dat vergelijking onmogelijk is, vanwege het woord van de belofte, dat het enige en meest doorslaggevende middel is om de rechte onderscheiding te treffen. Zo kunnen ook nu in deze tijd de pracht van de gewaden, de plaatsen, de spijzen en talloze ceremoniën zonder twijfel treffelijke dingen afbeelden, die in de Geest tot vervulling moeten worden gebracht; en tóch, omdat geen woord van goddelijke belofte erbij aanwezig is, kunnen ze op generlei wijze met de tekenen van doop en brood vergeleken worden, en ook rechtvaardigen zij niet of zijn, in welke zin ook, tot voordeel, daar het tot vervulling brengen ervan is: het gebruik dat ervan gemaakt wordt of het werk dat er mee gedaan wordt, maar zonder geloof; immers terwijl zij geschieden of gedaan worden, komen zij reeds tot hun vervulling. Gelijk dan ook de Apostel in Col. 2 ervan zegt: “dat alles zijn dingen die door het gebruik teloor gaan, zoals het gaat met voorschriften en kringen van mensen ... enz.” Maar sacramenten worden niet tot vervulling gebracht terwijl ze plaats vinden, maar terwijl zij worden geloofd.

Zo kan het ook niet waar zijn dat “een werkzame kracht ter rechtvaardiging in de sacramenten inwoont” of dat zij “werkzame tekenen van de genade” zijn. Want al die dingen worden alleen gezegd ten koste - met opoffering van - het geloof, uit onwetendheid ten aanzien van de goddelijke belofte; behalve dan, dat men ze in déze zin krachtdadig zou kunnen noemen, dat, indien een geloof hetwelk geen twijfelingen kent, aanwezig is, zij heel zeker en met het krachtigst gevolg de genade met zich meebrengen. Maar dat men niet in déze zin hun krachtdadige werkzaamheid toeschrijft, wordt hierdoor bewezen dat zij beweren: de sacramenten zijn van nut ook de goddelozen en ongelovigen, als ze maar geen hinderpaal in de weg leggen, alsof juist deze ongelovigheid zelf niet de halsstarrigste en vijandigste hinderpaal was van alle, die we op de weg van de genade kunnen leggen! Zozeer hebben zij het aangedurfd van het sacrament een gebod en van het geloof een werk te maken. Want, als het sacrament mij de genade geeft omdat ik het aanvaard, dan verkrijg ik toch zeker die genade ten gevolge, van mijn werk en niet uit het geloof en dan neem ik de belofte in het sacrament niet aan maar alleen het door God ingestelde en bevolen teken. Zo ziet u duidelijk dat de sacramenten in het geheel niet begrepen zijn door de theologen van de sententies, omdat ze bij de sacramenten in het geheel geen rekening hebben gehouden met het geloof of met de belofte, maar zich slechts vastklemden aan het teken en het gebruik daarvan en terwijl zij ons wegsleurden uit het geloof naar het werk, uit het woord naar het teken-als-zodanig. En daarmee - ik heb het reeds gezegd - hebben zij de sacramenten niet slechts gevankelijk weggevoerd en dus ons ervan beroofd, maar hebben zij die, voorzover het in hun macht was, grondig vernietigd.
Wij willen derhalve de ogen openen en meer het woord dan het teken, meer het geloof dan het werk of het gebruik leren beschouwen, in de wetenschap dat overal waar de goddelijke belofte is gegeven, het geloof wordt gevraagd en dat deze beiden zó

noodzakelijk zijn dat onmogelijk één van beide, zonder het andere, van kracht kan zijn. Want niemand kan geloven, als er geen belofte is en de belofte verkrijgt geen vastigheid, tenzij zij wordt geloofd; maar staan zij beiden niet elkaar in wisselwerking, dan geven zij aan de sacramenten de ware en de zekerste krachtdadigheid. Daarom: de krachtdadige werking van het sacrament buiten de belofte en het geloof te zoeken, is: een zich tevergeefs inspannen en de veroordeling vinden. Zo zegt Christus: “wie gelooft en zich laat dopen zal behouden worden, maar wie niet gelooft zal veroordeeld worden”, Marc. 16. Hierdoor toont Hij aan dat het geloof in het sacrament zózeer iets noodzakelijks is, dat het ook zonder sacrament kan behouden; vandaar dat Hij er niet aan heeft willen toevoegen: “wie niet zal geloofd hebben en niet gedoopt zal zijn”.
De doop heeft dus tweeërlei betekenis: dood en opstanding, dat is: een volledige en volbrachte rechtvaardiging. Immers, dat de bedienaar een kind in het water indompelt, dit betekent: de dood; dat hij het er echter daarna weer uitneemt, dit betekent het leven. Zo legt Paulus het uit in Rom. 6: “Wij zijn dan met Christus begraven door de doop in de dood, opdat, gelijk Christus uit de doden opgewekt is door de majesteit des Vaders, zo ook wij, in nieuwheid des levens zouden wandelen”. Deze dood en opstanding noemen. wij “een nieuw schepsel”, “de wedergeboorte”, “de geestelijke geboorte”, die we niet maar allegorisch moeten verstaan van de dood van de zonde en het leven van de genade, zoals velen dit plegen te doen, maar van de ware dood en opstanding. Want de doop is niet een verzonnen teken. En niet geheel en ál sterft de zonde of staat de genade op [tot een nieuw leven], óók “het lichaam der zonde”, dat we in dit leven met ons omdragen, afgebroken wordt, zoals de Apostel terzelfder plaatse zegt. Want zolang wij in het vlees zijn, drijven ons voort en worden zelf gedreven de lusten van het vlees. Daarom, van het ogenblik dat wij beginnen te geloven, beginnen wij tegelijkertijd aan deze wereld te sterven en God te leven in toekomstig leven, opdat het geloof waarlijk moge zijn: dood en opstanding; d.w.z.: die geestelijke doop waarin wij ingedompeld worden en waaruit wij omhoogstijgen.

Derhalve, wat betreft dat aan de doop wordt toegeschreven de afwassing van de zonden, zo geschiedt dat weliswaar naar waarheid. Maar déze betekenis aan de doop te hechten is een te lauwe en zwakke, dan dat ze de betekenis, die de doop heeft, ten volle zou tot uitdrukking doen komen. Immers hij is veelmeer een symbool van het sterven én het weder opstaan. Door deze overweging geleid zou ik gaarne willen dat de dopelingen geheel in het water werden ingedompeld, zoals het woord-zelf dit ook aangeeft en het mysterie [van de doop] deze zin heeft. Niet dat ik het volstrekt noodzakelijk acht, maar omdat het iets moois zou zijn als het teken [de afbeelding] van een zo volmaakte en [door God] gevulde zaak ook vol en volmaakt zou zijn, zoals het ook zonder twijfel zó de instelling van Christus is. Want de zondaar moet niet zozeer afgewassen worden als wel: sterven, opdat hij geheel vernieuwd worde tot een ander schepsel en opdat hij in overeenstemming moge zijn met Christus Die stierf én opstond, met Wie hij door de doop mede sterft en mede opstaat. Want ofschoon men van Christus zeggen kan dat Hij is afgewassen van de sterfelijkheid, inzover Hij gestorven is en weder opstond, zo zou dit toch een zwakkere manier van zeggen zijn dan wanneer u zei: Hij is geheel en al veranderd en vernieuwd; zó is het een sterkere wijze-van-spreken als we belijden dat de doop ons “betekent” dat we geheel en al sterven èn weder opstaan tot een eeuwig leven; dàn [wanneer we belijden] dat we van de zonden worden gereinigd.

Hier ziet u wederom dat het sacrament van de Doop, óók wat betreft het teken[55], niet is de handeling van een ogenblik, maar één, die voortduurt. Want hoewel de handeling van de bediening zelf heel spoedig voorbijgaat, duurt nochtans de betekende zaak zelf tot aan de dood toe, ja tot de opstanding op de jongste dag. Want zolang we leven, doen we steeds datgene wat de doop betekent, dat is: sterven wij en staan wij weer op. Wij sterven, zeg ik, niet slechts wat aangaat een stemming van de ziel en geestelijk, waardoor wij afsterven van de zonden en van de ijdelheden van de wereld, maar in waarheid: wij beginnen dit lichamelijke leven te verlaten en het toekomstige leven aan te grijpen, opdat er moge zijn een reële (gelijk men het noemt) en ook lichamelijke overgang uit deze wereld tot de Vader.
Daarom moeten we ons hoeden voor zulken die de kracht van de doop in die mate hebben verzwakt en verkleind, dat zij zeggen: wel wordt in die doop de genade in ons ingegoten, maar later wordt zij door de zonde weer uit ons uitgegoten; en dan moet men over een andere weg, juist alsof de doop nu geheel en al ongeldig was geworden, naar de hemel gaan. Deze mening moet u niet tot de uwe maken, maar u moet begrijpen dat dit de betekenis van de doop is dat u daardoor sterft en leeft; en dat u dus niet door boetedoening of langs welke andere weg ook kunt terugkeren, dan alleen als u terugkeert tot de kracht van de doop en dan daarna dat gaat doen, tot hetwelk te doen u gedoopt bent en dat wat uw doop betekende. De doop wordt nooit ongeldig, al zou u vertwijfelen en zou weigeren terug te keren tot het heil. Wel kunt u een tijdlang van het leven afdwalen maar daarom is het teken als zodanig nog niet ongeldig! Zo bent u éénmaal gedoopt op sacramentele wijze, maar te allen tijde moet u gedoopt worden door het geloof; altijd moet u sterven, en altijd moet u leven. De doop heeft het gehele lichaam in zich opgenomen èn weer teruggegeven; zó moet de kracht van de doop[56] heel uw leven met lichaam en ziel in zich opnemen en teruggeven in de jongste dag, omkleed met het gewaad van luister en onsterflijkheid. Daarom zijn wij nooit zonder de doop, hetzij zonder het teken ervan, hetzij zonder de zaak, de kracht, ervan; ja, steeds meer en meer moeten wij gedoopt worden, totdat wij het teken op volmaakte wijze zullen tot vervulling brengen in de jongste dag.

U begrijpt dus dat wat wij in dit leven doen in zover het van kracht is tot doding van het vlees en tot levendmaking van de geest, tot de doop behoort en dat we, in hoe korter tijd wij uit het leven worden weggenomen, wij te spoediger onze doop tot vervulling brengen en dat, hoe vreselijker dingen we moeten doorstaan, wij op des te gelukkiger wijze met de idee van de doop in overeenstemming zijn, en dat dus de kerk tóén het gelukkigst is geweest, toen martelaren dag aan dag gedood werden en geacht werden als schapen ter slachting; immers tóén kwam in de kerk de kracht van de doop tot heerschappij, in volle heersersmacht; die wij heden ten dage in het geheel niet kennen, vanwege de menigte van werken en van leervoorstellingen. Immers al wat we leven, - [wat ons leven kenmerkt en vult] - moet "Doop" zijn, en moet zijn: een het teken of het sacrament van de doop in vervulling doen gaan, als we, van alle andere dingen bevrijd, alléén die éne doop toegewijd zijn, dat is: toegewijd aan sterven en wederopstaan.
Dat deze heerlijkheid van onze vrijheid en dit inzicht in het wezen van de doop heden ten dage in gevangenschap verkeert, van wie kunnen wij het als ontvangen boeken dan alleen van de tirannie van de Paus te Rome? Hij, zoals dit een Opperheer betaamt, had als de éne uit allen het méést prediker en handhaver van deze vrijheid en dit inzicht

---

[55] Ten aanzien van de Doop als belofte was ditzelfde aangetoond in het eerste deel dat over de Doop handelt, zie boven. [Vert.].
[56] Res baptismi.

moeten zijn, zoals Paulus zegt in 1 Cor. 4: “Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie is toevertrouwd het beheer van de geheimenissen - of sacramenten - Gods”[57]. Maar hij jaagt alleen dit na, om met zijn decreten en rechten te onderdrukken en in de tirannie van zijn macht gevankelijk te verstrikken. Ik bezweer u: met welk recht (opdat ik niet zeg: hoe goddeloos en veroordelenswaardig het is dat hij nalaat deze mysteriën tot inhoud van zijn leeronderricht te maken) ontwerpt hij wetten over ons? Wie gaf hem het recht en de macht om deze onze vrijheid, ons gegeven door de doop, aan banden te leggen? Eén ding (gelijk ik gezegd heb) in het hele leven is ons als taak gesteld, nl. dat we ons laten dopen, d.i. dat wij gedood worden en leven door het geloof in Christus; en uitsluitend dit geloof had men ons moeten leren, en wel 't meest had de Opperherder dit moeten doen. Maar nu, terwijl over 't geloof volstrekt gezwegen wordt, is de kerk verdelgd door ontelbare wetten betreffende werken en ceremoniën; is de kracht van het inzicht in de doop weggenomen en het geloven in Christus belemmerd.
Daarom zeg ik: noch een Paus noch een Bisschop noch enig mens heeft het recht om ook maar een syllabe, een letter, vast te stellen over een christen, tenzij dat het geschiedt met diens toestemming. Alles wat op een andere wijze gedaan wordt, geschiedt in tirannische geest. Daarom: de korte gebeden, de vasten, de schenkingen en al die dingen welke de Paus in alle zijn zo talrijke als onrechtvaardige geboden verordent en opeist, eist hij en verordent hij volstrekt zonder enig recht en hij zondigt tegen de vrijheid van de kerk, evenzo dikwijls als hij één van deze dingen beproeft. Vandaar dat het er toe gekomen is dat de tegenwoordige kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders voortvarende beschermers zijn van de kerkelijke vrijheid, maar dat is dan: van de stenen en het hout en de akkers en de vermogens (op deze wijze immers worden heden ten dage kerkelijke goederen [ecdesiastica] voor geestelijke dingen [spiritualia] gehouden!), maar met dezelfde gehuichelde woorden nemen zij de ware vrijheid van de kerk niet alleen gevangen, maar richten die ook geheel en al te gronde, zelfs meer nog dan de Turk het doet, tegen het woord van de Apostel in, die zegt: “wordt niet dienstknechten van mensen”. Immers dit is inderdaad knechten van mensen worden: om zich te moeten onderwerpen aan hun verordeningen en tirannieke wetten.

Deze goddeloze en verdorven tirannie van de Paus wordt bevorderd door de leerlingen van de Paus, hierbij verdraaiend en misvormend het woord van Christus: “wie u hoort, hoort Mij”. Immers met bolle wangen blazen zij dit woord op ten gunste van hun overleveringen; terwijl Christus dat heeft gezegd tot de Apostelen, toen die uitgingen om het Evangelie te verkondigen, en dit woord dus alleen tot het Evangelie in betrekking mag worden gebracht; maar met terzijdestelling van het Evangelie maken zij dit woord van pas alleen ten gunste van hun fabeltjes. Want Hij zegt in Joh. 5: “Mijn schapen horen naar mijn stem, maar naar de stem van vreemden horen zij niet”. Daarom is ook het Evangelie achterwege gelaten waardoor de Bisschoppen de stem van Christus hadden moeten laten weerklinken; maar ze laten hun eigen stemmen weerklinken en willen nu toch dat zij gehoord worden. Ook de Apostel zegt dat hij gezonden is niet om te dopen, maar om het Evangelie te verkondigen; derhalve is niemand in onderworpenheid afhankelijk van pauselijke overleveringen en inzettingen; en het is ook niet betamelijk naar hem te luisteren zo hij niet het Evangelie van Christus leert; en het past hem niet iets anders te leren dan het geheel vrije geloof. Indien echter Christus zegt: “Wie ulieden hoort, die hoort Mij” - waarom

[57] Luther heeft het recht om in de tekst 1 Cor. 4: 1 in te voegen: of sacramenten. Want het in het Grieks gebezigde woord: mysterie, is hetzelfde als het Latijnse: sacramentum. [Vert.].

hoort dan de Paus ook niet naar anderen? Immers Hij zegt niet alleen tot Petrus: “wie u [enkelvoud] hoort ...” Ten slotte: daár waar het ware geloof is, dáár moet noodzakelijk óók het woord van het geloof zijn. Waarom dan hoort een ongelovige Paus niet, wanneer ook, naar zijn gelovige dienstknecht indien deze het woord van het geloof heeft [en laat horen]? Blindheid, blindheid heerst bij het Pausdom!
Anderen evenwel - nog veel onbeschaamder! - matigen uit de bekende tekst in Matth. 16 voor de Paus het recht en de macht aan om wetten uit te vaardigen. Dáár lezen we: “Alles wat gij gebonden zult hebben” enz.; terwijl toch Christus daar van zonden spreekt, om ten aanzien van die te binden en te ontbinden; niet echter van enig recht om de gehele kerk in gevangenschap te zetten en door wetten te onderdrukken. Zo is die tirannie met alles in de weer, door middel van haar eigen verzonnen woorden, terwijl zij met geweld verdraait en verminkt de woorden van God. Dit geef ik stellig toe, dat deze vervloekte tirannie door christenen moet verdragen worden, zoals welke andere geweldpleging ook die van deze wereld uitgaat, overeenkomstig het bekende woord van Christus: “wie u een slag geeft op de rechterwang, keer hem ook de andere toe”; maar hierover beklaag ik mij dat de goddeloze Pausen er zich op laten voorstaan dat zij dit met recht kunnen doen en doen en beweren dat zij door dit hun Babel de christelijke zaak dienen; terwijl zij ook zelfs dit waandenkbeeld iedereen trachten op te dringen. Immers indien zij die dingen deden in het bewustzijn onvroom én tyrannisch te handelen of wij van ditzelfde gezichtspunt uit hun tirannie ondergingen, dan konden we dat rustig rekenen onder de dingen die behoorden tot de doding van dit leven en tot het in vervulling doen gaan van onze doop; terwijl dan onze wetenschap dat we mochten roemen, wijl onrecht ons was aangedaan, onverlet bleef. Maar nu willen zij zó 't bewustzijn van onze vrijheid verstrikken, dat we er toe zouden komen te geloven dat zij alles wat ze deden wél hadden gedaan en dat het niet geoorloofd zou zijn er 'n berispend woord over uit te spreken of ons te beklagen dat, wat gedaan werd, op onrechtvaardige wijze werd gedaan. Terwijl zij wolven zijn, willen ze herders schijnen; terwijl ze Antichristen zijn willen ze geëerd worden als waren ze Christus. Wel te verstaan: ten goede van deze vrijheid en van dit bewustzijn vrijen te zijn roep ik luid en roep ik moedig: aan christenen kan niets wettelijks met enig recht opgelegd worden, hetzij door mensen, hetzij door engelen, dan alleen in zoverre zij er mee instemmen; immers wij zijn vrij van allen.

Maar indien er bepaalde dingen worden opgelegd, moeten wij ze zó dragen dat ons bewustzijn van vrijen te zijn onverlet blijft; opdat we weten en met zekerheid kunnen bevestigen dat ons onrecht geschiedt, hetwelk we roemend kunnen dragen. Zó zullen we er ons voor hoeden om de tiran te rechtvaardigen maar ook om te murmureren tegen de tirannie. Want “wie zal kwaad doen”, vraagt Petrus, “als gij u beijvert voor het goede?” “Alle dingen werken de uitverkorenen mede ten goede”. Maar, omdat slechts weinigen deze heerlijkheid van de doop en deze gelukzaligheid van de christelijke vrijheid kennen, en vanwege de pauselijke tirannie niet kunnen kennen, bevrijd ik mij hier en koop mijn geweten vrij en ik zou gaarne de Paus en alle papisten tot de overtuiging dwingen dat, indien zij hun [vermeende] rechten en overleveringen niet opheffen en aan de kerken van Christus haar vrijheid teruggeven en die tot voorwerp van leeronderricht maken, zij zich bezondigen aan alle zielen, die door deze ellendige gevangenschap omkomen, en dat het pausdom in waarheid niets anders is dan het rijk van Babel en van de echte Antichrist. Inuners wie is “de mens der zonde” en “de zoon der verderfenis” anders dan hij die door zijn leringen en instellingen de zonden en het verderf van de zielen in de kerk vermeerdert, hoewel hij nochtans in de

kerk ten troon zit als ware hij een god[58]. Maar dit alles heeft de pauselijke tirannie, reeds vele eeuwen lang, meer dan overvloedig tot vervulling gebracht; zij die het geloof heeft vernietigd, de sacramenten verduisterd, het Evangelie onderdrukte, maar haar eigen niet slechts goddeloze en heiligschennende, maar ook barbaarse en heel domme wetten heeft opgelegd en eindeloos vermenigvuldigd.
Zie derhalve de ellende van onze gevangenschap: “Hoe zit u eenzaam neder, de eens volkrijke stad; als een weduwe is zij geworden, die eens machtig was onder de volken; de vorstin onder de landschappen is onderworpen aan herendienst ... Niemand is er die haar troost ... al haar vrienden werden haar ontrouw ...” enz.[59] Zóveel orden, zóveel riten [gebruiken], zóveel secten, zóveel geloften, zóveel bemoeienissen, zóveel werken, waarmee heden ten dage de christenen zich bezig houden, dat zij hun doop vergeten en niemand, vanwege de menigte van deze sprinkhanen, rupsen en kevers, zich vermag te herinneren dat hij gedoopt is of wat hij in de doop heeft verkregen. Want wij hadden moeten zijn als kleine, jonge dopelingen, die door generlei zich beijveren en door geen werken bezet en bezig gehouden, tot alles vrij zijn, veilig en behouden door de heerlijkheid van de doop alléén. Immers ook wij zelf zijn kinderen in Christus, steeds opnieuw gedoopt.

Misschien zou iemand tegenover de dingen die ik gezegd heb, willen stellen de doop van de kinderen, die de belofte van God niet begrijpen noch het geloof dat bij de doop hoort kunnen bezitten; [met de conclusie]: dus: of het geloof wordt [bij de doop] niet vereist, òf de kinderen worden tevergeefs gedoopt [hun doop is een ijdele ceremonie].
Hier zeg ik, wat allen zeggen, dat het geloof van “vreemden” die kleinen te hulp komt; het geloof van hen, die de kinderen ten doop aanbieden. Want zoals het woord van God machtig is, als het weerklinkt, om ook het hart van een goddeloze te veranderen, dat niet minder doof en onontvankelijk is, dan enig klein kind, zo wordt ook het kleine kind door het gebed van de kerk die het ten doop aanbiedt en die gelooft, en voor welke alle dingen mogelijk zijn, door de ingieting van geloof veranderd, gereinigd en vernieuwd. Ik zou er niet aan willen twijfelen dat ook een volwassen goddeloze, wanneer diezelfde kerk voor hem bad en hem tot het sacrament toebracht, in elk sacrament tot een ander mens zou kunnen worden gemaakt, gelijk we van de verlamde knaap in het Evangelie lezen, dat hij genezen werd door het geloof van anderen [die hem tot Jezus brachten]. En op deze grond zou ik gaarne willen erkennen dat de Sacramenten van het Nieuwe Verbond krachtdadig zijn tot het geven van genade, niet slechts hun ten goede die geen hinderpaal in de weg leggen, maar zelfs voor zulken die op de hardnekkigste wijze wèl een hinderpaal in de weg leggen. Immers wat zou het geloof van de kerk en het gebed van het geloof niet uit de weg kunnen ruimen, zo men mag geloven dat Stephanus door deze kracht de Apostel Paulus heeft bekeerd[60]. Maar dan doen de sacramenten datgene wat zij doen niet uit eigen kracht, maar uit kracht van het geloof, zonder hetwelk zij, gelijk ik gezegd heb, in het geheel niets doen.
Ook is nog de vraag opgeworpen[61] of een nog niet geboren kind op een uit het lichaam van de moeder uitgestoken arm of beentje gedoopt mocht worden.
Hierover wil ik niet zo maar, op goed geluk, een oordeel vellen; ik belijd dat ik het niet weet. Ik weet ook niet of dit genoeg is, wat men dan als grond aangeeft, dat nl. de ziel geheel aanwezig zou zijn in welk deel van het lichaam ook. Immers niet de ziel,

[58] 2 Thess. 1: 3, 4.
[59] Klaagl. 1: 1, 2.
[60] Luther zinspeelt hier blijkbaar op het medegedeelde in Hand. 7: 54-60. [Vert.].
[61] Één van de smakeloze vragen van de Scholastiek. [Noot van prof. Lemme, Vert.],

maar het lichaam wordt uitwendig gedoopt met het water. Maar hierover vel ik geen oordeel, als men zegt, dat hij niet wedergeboren kan worden, die nog niet geboren is; ook al zou deze bewering geldende kracht schijnen te hebben. Daarom laat ik deze kwesties over aan de leerschool van de Geest, terwijl ik intussen ieder toelaat vast te staan in zijn eigen mening.

Eén ding nog voeg ik hieraan toe, met de wens: mocht ik allen hiervan kunnen overtuigen en hiertoe overreden, nl. ***dat volstrekt alle geloften werden opgeheven of vermeden.*** Hetzij die dat men de gelofte doet tot de geestelijke stand te willen behoren, hetzij die om bedevaarten te zullen doen of [in het algemeen] die tot het doen van welke werken ook, en dat we bleven in de allergeestelijkste en aller-werkzaamste vrijheid van de doop. Men kan niet in woorden tot uitdrukking brengen hoezeer dit meer dan te veel geprezen waandenkbeeld, dat het goed zou zijn allerlei geloften te doen, de doop tot schade verstrekt en verduistert; opdat ik nog zwijge van de onuitsprekelijke en eindeloze gevaren voor de ziel, welke deze gril om maar geloften te doen en deze onbezonnen lichtzinnigheid nog dagelijks meerder maakt. O u goddeloze pausen en onzalige herders, die rustig snurkt en uw lusten botviert en u geenszins bekommert omtrent deze schadelijke en gevaarlijke "verbreking van Jozef"[62].
Hier had men door een algemene verordening, òf de geloften, en voornamelijk de blijvend-geldige moeten opheffen en allen terugroepen tot de geloften van de doop, en ijverig vermanen, dat niemand op goed geluk af een gelofte zou afleggen, niemand daartoe uitnodigen, veelmeer bezwaren opgeven en traag zijn in het toelaten van geloften. Immers we hebben een overvloed van geloften gedaan in de doop en méér dan we in vervulling kunnen doen gaan, en zullen werk genoeg hebben als we alle krachten inspannen om die alleen al na te komen. Maar nu "trekken we zee en land rond"[63] om vele bekeerlingen te maken en vullen de wereld met priesters en monniken en nonnen en we kerkeren die allen in, in altijddurende geloften. Hierbij kunt u er aantreffen, die beweren en staande houden, dat een werk onder beslag van een gelofte gedaan zoveel voortreffelijker zou zijn dan één buiten en zonder gelofte gedaan, en dat zulk één in de hemel ik weet niet hoeveel hoger zou worden aangeslagen en zoveel hoger loon zou ontvangen dan andere. De blinde en goddeloze farizeeërs, die naar de grootte en veelheid of een andere hoedanigheid van werken de gerechtigheid en de heiligheid zouden afmeten, die bij God alleen naar het geloof wordt afgemeten; bij Hem is geen onderscheid tussen de werken, dan alleen voorzover er onderscheid is tussen geloof en geloof.
Goddeloze mensen pogen met grote mond voor hun verzinsels een goede dunk te verwerven en ze blazen de werken van mensen op, om het domme gepeupel te verleiden, dat zich in de regel door de schijn van werken laat leiden, tot groot nadeel van het geloof, tot een vergeten van de doop, en tot een schade doen aan de christelijke vrijheid. Immers omdat de gelofte een soort wet en eis is, worden, in de mate dat de geloften vermenigvuldigd worden, ook de wetten en werken vermenigvuldigd; maar door de vermenigvuldiging van deze wordt het geloof vernietigd en de vrijheid van de doop in de gevangenis opgesloten. Met deze goddeloze verleidelijkheden niet tevreden voegen anderen hieraan nog toe: het intreden in een religieuze orde is als een nieuwe doop, die men daarna zoveel malen mag vernieuwen, als het plan van zulk een orde opnieuw wordt hernieuwd. Zó hebben die mensen van de geloften zichzelf alleen gerechtigheid, heil en zaligheid toegekend,

[62] Vgl. Amos 6: 6.
[63] Matth. 23: 15.

de gedoopten evenwel niets overgelaten waardoor ze zich met hen zouden kunnen vergelijken. Ja, de Paus van Rome, de bron en auteur van alle bijgelovigheden, bevestigt, keurt goed en eert met prachtige bullen en aflaten deze levenswijzen, maar niemand keurt de doop enige herinnering waard. En, gelijk ik gezegd heb: met deze verblindende praal drijven zij het volgzame volk van Christus in welke Symplegaden zij maar willen[64], zodat zij, zonder enige dank voor hun doop, voor zeker aannemen dat zij door hun werken betere dingen tot stand brengen, dan anderen door hun geloof. Daarom bewerkt God van Zijn zijde: "de verkeerden zich een tegenstander tonende"[65], om de ondankbaarheid en de hoogmoed van de mensen van de geloften te straffen, dat zij hun geloften niet houden of ze alleen met ontzaglijk grote moeite houden en er in weggezonken blijven, terwijl ze nooit de genade van het geloof en van de doop onderkennen en dat zij, daar hun geest niet vertrouwd is met God, voor immer in hun huichelachtigheid volharden en eindelijk de hele wereld tot een voorwerp van spot zijn, omdat ze steeds op de gerechtigheid jacht maken maar nimmer tot de Gerechtigheid komen, opdat ze het bekende woord in Jes. 2 tot vervulling brengen: "ook is zijn land vol afgoden".

Stellig zou ik het niet willen pogen te verhinderen en het niet bestrijden indien iemand voor zichzelf naar eigen goedvinden de ene of andere gelofte wilde afleggen; [dit erken ik] om de geloften als zodanig niet volstrekt te verachten of te veroordelen; maar dat er een algemene levenswijs mee zou worden vastgelegd en dat die bestendigd zou blijven, dit zou ik geheel en al ontraden. Voor een ieder zij het voldoende dat er een persoonlijke vrijheid voor hem is om een gelofte te doen, voor eigen rekening en op eigen risico; maar dat het zou aanbevolen worden er een algemene levenswijze van te maken om geloften af te leggen, houd ik voor verderfelijk voor de kerk en voor de eenvoudige zielen. Vooreerst omdat het in niet geringe mate tegen de [ware] aard van het christelijk leven indruist, in dit opzicht dat de gelofte een soort ceremoniële wet en een menselijke traditie of inbeelding moet heten, van welke de kerk door de doop is bevrijd; een christen immers is aan geen andere wet toegewezen dan aan de goddelijke. Ten tweede, omdat er geen Schriftuurlijk voorbeeld is, in het bijzonder niet ten aanzien van de gelofte van de "kuisheid" [de ongehuwde staat], de armoede en de altijd durende gehoorzaamheid. Wat nu echter in de Schriften geen voorbeeld heeft, is gevaarlijk, niemand zonder meer aan te raden, veel minder als algemene en publieke levensregel te verordenen, al kan het ook aan een ieder overgelaten worden om op eigen risico te ondernemen, wat hij wil. Want sommige werken werkt de Geest in enkele weinigen, welke in genen dele als tot voorbeeld gesteld of tot een algemene levensregel gegeven zijn te noemen. Maar ik vrees zéér dat de bekende levensregels van de kloostergeloften te rekenen zijn tot het getal van die, van welke de Apostel heeft voorzegd: Er zullen er zijn "die leringen uitgeven in de huichelarij van leugensprekers, het huwelijk verbiedende en het genot van spijzen, welke God toch geschapen heeft om met dankzegging te worden gebruikt"[66].
En niemand mag mij tegenwerpen [het voorbeeld van] de heilige Bernardus, Franciscus, Dominicus en dergelijken, die orden hebben gesticht of het getal ervan hebben vermeerderd. Want te vrezen en wonderbaar is God in Zijn raadsplannen ten

---

[64] Symplegaden, eig.: "die tegen elkaar slaan". Naam van twee rotsen aan de ingang van de Pontus Euxinus, die, vóór het doorvaren van het schip de Argo, voortdurend tegen elkaar sloegen en alles verbrijzelden; volgens het verhaal uit de Griekse mythologie. [Vert.]
[65] Ps. 18: 27.
[66] 1 Tim. 4: 2.

aanzien van de mensenkinderen. Kon Hij een Daniël, een Ananias, een Azarja, een Misaël in het bestuur van het Babylonische Rijk (dat is: midden in de goddeloosheid) in heiligheid bewaren - waarom had Hij ook dezen niet in een gevaarlijke wijze van leven kunnen heiligen of door een bijzonder werk van zijn Geest kunnen leiden en regeren, zonder dat Hij echter nog wilde dat dit tot een voorbeeld voor anderen zou strekken? En dit is zeker dat geen van hen door zijn geloften afleggen en zijn religieuze orde behouden is, maar door het geloof alléén, in hetwelk allen behouden worden, waartégen echter het meest van alle deze door 'n uiterlijke schijn misleidende servituten strijden.

Maar laat een ieder hier in ruime mate zijn eigen gevoelen hebben; ik wil verder vervolgen wat ik begonnen ben uiteen te zetten; daar ik voor de vrijheid van de kerk en voor de heerlijkheid van de doop nu spreek, moet ik in het algemeen belang overwegen wat ik door de lessen van de Geest heb leren begrijpen.
Daarom geef ik de machthebbers in de kerken de raad om al die geloften of de levenswijze van door geloften gebondenen op te heffen of althans: niet goed te keuren en te prijzen. Of, indien zij dit niet doen, raad ik allen, die meer vrij van vrees begeren behouden te worden, zich van het doen van alle geloften, vooral de zwaarwichtige en de voortdurend-bindende, te onthouden, in 't bijzonder de opgroeienden en de jongeren. Dit raad ik in de eerste plaats daarom, daar deze levenswijze, gelijk ik reeds gezegd heb, geen getuigenis en voorbeeld heeft in de Schrift, maar alleen door menselijke - pauselijke - bullen (ja waarlijk bullen, dat is: waterblazen) is opgeblazen; en in de tweede plaats, wijl zij een neiging toont tot huichelarij, vanwege haar uiterlijke schijn en het buitengewone dat haar eigen is, waaruit hoogmoed geboren wordt en een geringachten van het gewone christelijk leven. En indien er geen enkele andere reden was om de geloften op te heffen, dan zou deze, toch een genoegzaam gewicht in de schaal leggen dat door haar geloof en doop worden neergehaald en de werken worden verheerlijkt, die niet kunnen verheerlijkt worden zonder dat dit verderfelijk werkt. Want onder de vele duizenden is er nauwelijks één die niet in de Orden de werken hoger aanslaat dan het geloof, in welke dwaasheid zij ook nog wederkerig om de voorrang strijden, als strengeren en meer-laksen, gelijk zij het noemen!
Derhalve raad ik niemand aan om intrede te doen in een religieuze orde of in het priesterambt - ja veelmeer: ik ontraad het - zo hij niet van te voren versterkt is en veilig gesteld door deze wetenschap dat hij inziet dat de werken van monniken en priesters, hoe heilig en bezwaarlijk te verrichten ze ook mochten zijn, in de ogen van God volstrekt niet hoger staan aangeslagen in waarde dan de werken van een boer die op zijn akker werkt, of van een vrouw die in haar huis verzorgt wat om haar zorg roept, maar dat alles door Hem alléén naar de maatstaf van het geloof wordt gemeten, zoals Jer. 5 zegt: "Heere, Uw ogen letten op het geloof"[67] en Jezus Sirach 32: "Geloof bij elk werk, krachtens het geloof dat in uw ziel leeft, want dát is het houden van Gods geboden"; ja, dat het veelvuldiger geschiedt dat een gering, huiselijk werk van een dienstmeisje of knecht [God] méér welaangenaam is dan alle vasten en werken van een monnik en een priester, vanwege het ontbreken van het geloof.
Daar het dus waarschijnlijk is dat heden ten dage de werken slechts dienen tot een pralen met en verwaand zijn op de werken, staat het te vrezen dat nergens minder van de kerk en van het geloof aanwezig is dan bij priesters, monniken en bisschoppen en dat zij zelven juist heidenen en hypocrieten zijn, die zichzelf de kerk wanen te zijn of [zelfs] het hart der kerk en de geestelijken en de leiders der kerk, terwijl ze in

[67] Jer. 5: 3. N. V.: "HERE, zien uw ogen niet naar oprechtheid?"

waarheid niets minder dan dat zijn. Het staat te vrezen dat dit nu inderdaad het in ballingschap gevoerde volk is, onder hetwelk alle dingen in gevangenschap leven die ons in de doop als vrije Godsgeschenken gegeven zijn; terwijl het arme en eenvoudige landvolk [in het land] achtergebleven is, dat, gelijk het de gehuwden vergaat, in hun ogen[68] een volk van geringen schijnt.

Hieruit leren wij twee in het oog vallende dwalingen van de Paus te Rome kennen.
I. De eerste is deze dat hij van geloften dispensatie verleent en dat doet alsof hij alleen, boven alle andere christenen uit, daartoe de macht en het gezag heeft; zó groot is de lichtzinnigheid en euvelmoed van goddeloze mensen. Want indien van een gelofte dispensatie kan worden verleend, dan kan iedere mogelijke broeder ten opzichte van zijn naaste en ook ten aanzien van zichzelf dispensatie verlenen en kan de naaste geen dispensatie verlenen, dan heeft ook de Paus er generlei recht toe. Vanwaar toch zou hij de macht daartoe hebben? Uit de sleutelmacht? Maar deze sleutels zijn allen gemeen en hebben slechts geldende kracht ten opzichte van de zonden, Matth. 18. En als zij nu zelf erkennen, dat de geloften tot het goddelijk recht behoren, wat bedriegt en verderft hij dan de arme zielen, dispensatie verlenend in zaken van goddelijk recht van welke geen dispensatie kán worden verleend? Hij leutert wel over de titel [het hoofd]: "Over de geloften en losmaking van geloften" dat hij in geloften veranderingen kan aanbrengen, zoals oudtijds de wet toestond dat het eerstgeboren veulen van een ezel tegen een schaap kon worden uitgewisseld - alsof het eerstgeboren veulen van een ezel hetzelfde zou zijn als een gelofte, ten aanzien van welke hij zo standvastig overal eist dat er uitvoering aan moet worden gegeven; of alsof, indien een heer in zijn verordeningen bepaalt dat een schaap mag verruild worden tegen een ezel, terstond daarop ook de Paus, die toch maar een mens is, in de zaak van een wet, die niet de Zijne is, van God maar eenzelfde macht zou hebben! Niet de Paus heeft dit decreet gemaakt, maar een voor een Paus ingeruilde ezel - zó aanwijsbaar waanzinnig en goddeloos is het.

II. De tweede [dwaling] is deze dat hij van de andere kant verordent dat een huwelijk mag ongeldig verklaard en verbroken worden, indien de één, ook zelfs tegen de wil van de andere partij, in een klooster wil gaan, indien het huwelijk nog niet voltrokken is.
Ik bezweer u: welke duivel geeft de Paus deze monsterlijke dingen in? God beveelt de mens trouw te blijven en jegens elkander de waarachtigheid in ere te houden. En vervolgens, dat een ieder met het zijne het goede zal doen. Immers Hij haat het dat een geroofde buit Hem ten brandoffer wordt aangeboden, zoals Hij zegt door de dienst van Jesaja[69]. Maar de ene echtgenoot is de ander door de gedane belofte trouw verschuldigd en is niet [meer] zijn eigen eigendom; en hij heeft geen enkel recht die trouw te breken en wat hij met zichzelf doet, doet hij met iets dat geroofd is, indien het tegen de zin van de ander indruist. Of waarom zou niet naar deze zelfde regel een mens die door een geldelijke schuld in druk verkeert, [maar rustig] in een religieuze orde intrede doen en daarin opgenomen worden, opdat hij van zijn schulden moge worden bevrijd, als het vrij zou staan trouw te breken? O blinden, blinden die u bent! Wat is méér: trouw, door God bevolen of een gelofte, door een mens uitgedacht of uitgekozen? Bent u een zieleherder, u Paus? En bent u leraars in de heilige Godgeleerdheid, die deze dingen tot voorwerp van uw onderricht maakt? Waarom toch leert u dit? Is het niet hierom dat u de gelofte een luister hebt bijgezet alsof zij

[68] Luther bedoelt: in de ogen van priesters en monniken. [Vert.].
[69] Jes. 61: 8; N. V.: "Ik haat onrechtmatige roof".

een beter werk dan het huwelijk zou zijn; maar niet het geloof, dat alle dingen heerlijk maakt, nee, de werken verheerlijkt, die niets zijn voor God, of: alle gelijk in betekenis zijn, wat de verdienste [ervan] aangaat?
Derhalve: ik voor mij twijfel er niet aan: bij de geloften, indien ze recht zijn, kunnen noch mensen noch engelen dispensatie verlenen. Maar ik ben er voor mijzelf nog niet geheel zeker van of al die dingen die heden ten dage onder "de geloften" worden betrokken, wel onder "de geloften" vallen. Daar is bijvoorbeeld dat wonderbaar belachelijke en dwaze doen, dat ouders omtrent een kind, hetzij zelfs nog niet geboren, hetzij nog heel jong en klein, de gelofte doen dat het [later] in een religieuze orde zal treden of dat het voortdurend kuis [levend in de ongehuwde staat] zal blijven; ja zelfs veelmeer, dit is toch wel zéker dat zo iets onder geen "gelofte" mag vallen en het schijnt in een bepaalde zin een bespotting van God te zijn, daar zij een gelofte doen omtrent dingen die op generlei wijze in hun macht staan. - Ik kom nu tot hen, die tot een religieuze orde behoren. Hoe meer ik hun drie geloften bezie, hoe minder ik ze begrijp; en ik vraag mij met verwondering af vanwaar deze invordering van geloften gekomen is, die zich [in de kerk] heeft vastgezet. En dit begrijp ik nog veel minder, in welk levensjaar zulke geloften kunnen worden gedaan zodat ze wettig en rechtmatig zijn en geldende kracht bezitten. Ik ben van mening dat zij in dit stuk allen overeengekomen zijn dat hun geloften vóór de jaren van volwassenheid geen geldende kracht bezitten, ofschoon zij hier een groot aantal van kinderen misleiden, dat onwetend is zowel omtrent de jaren van hun ouderdom als omtrent de zaak die ze in hun gelofte betrekken, want bij het opnemen in de orden houdt men geen rekening met de jaren van volwassenheid, en dan, als ze de gelofte officieel hebben afgelegd, houdt men hen, in een wrede pijniging van het geweten, gevangen, alsof de toestemming later ware gevolgd, en men neemt hen gretig [in hun orden] op; alsof de gelofte, die ongeldig is geweest, eindelijk tot een geldende werd door de voortgang van jaren!
Maar het komt mij dwaas voor dat de termijn waarop een gedane belofte rechtskracht verkrijgt, van te voren vastgesteld zal worden door anderen, die voor zichzelf niets van te voren kunnen vaststellen. Ook zie ik niet in waarom een gelofte op het achttiende levensjaar afgelegd, rechtsgeldigheid zou hebben en een die op het tiende of twaalfde jaar is afgelegd, niet. Dit geeft mij ook geen voldoening dat [iemand zou beweren dat] men op het achttiende jaar zijn vleselijke begeerten voelt werken. Wat zal men dan zeggen, als hij die op zijn twintigste of dertigste jaar nog nauwelijks gevoelt? Of op zijn dertigste jaar méér dan toen hij nog maar twintig was? Of waarom stelt men ook voor de armoede en de gehoorzaamheid niet op gelijke wijze een bepaalde termijn? Maar wat voor een tijd wilt u bepalen, waarop een mens zich hebzuchtig of hoogmoedig gevoelt, indien het vaststaat dat de allerheiligsten deze gevoelens nauwelijks bij zich waarnemen? Derhalve zal enige gelofte, welke ook, nooit wettig zijn en rechtskracht hebben, dan alleen wanneer we geestelijke mensen zullen zijn geworden, maar dán geen geloften meer nodig hebben! - U ziet daarom dat die dingen onzeker en heel gevaarlijk zijn. En daarom zou de raadgeving heilzaam zijn, om deze verheven levenswijzen, van geloften vrij, alleen aan de Geest over te laten, zoals ze vroeger dat waren en ze in geen geval zó te veranderen in een soort bevelschrift voor het gehele leven.
Intussen echter zij dit nu genoeg gezegd over *de Doop en zijn vrijheid.* Te bestemder tijd zullen wellicht de geloften in bredere behandeling komen; een zodanige bredere behandeling zou er inderdaad heel nodig voor zijn[70].

[70] Deze volgde in 1522. [Vert.].

HET SACRAMENT VAN DE BOETE

***In de derde plaats moet ik iets zeggen over het sacrament van de boete*.**

Daarover heb ik reeds enige tractaten en disputaties het licht doen zien, waardoor ik reeds tamelijk vele lezers aanstoot heb gegeven. Ik heb reeds in den brede uiteengezet welk gevoelen dienaangaande het mijne is. Maar nu moet ik dat in het kort herhalen, om de tirannie in het volle licht te stellen, die hier in niet mindere mate ruw te werk gaat, dan in het sacrament van het brood. Immers daar bij deze beide sacramenten winstbejag en de zucht om er voordeel uit te trekken een grote rol spelen, heeft de hebzucht van de priesters gewoed tegen Christus' schapen - ofschoon, zoals we reeds ten aanzien van de geloften hebben opgemerkt, ook de doop, opdat die zou worden dienstig gemaakt aan de hebzucht, voor de volwassenen jammerlijk in zijn graf is neergelegd.

Het eerste en voornaamste euvel is bij dit sacrament, dat men het sacrament als zodanig geheel en al heeft uitgewist, vernietigd, zodat men zelfs geen spoor ervan heeft overgelaten. Want terwijl het zelf, evenals die twee andere, bestaat uit het woord van de belofte en ons geloof daaraan, heeft men beide onderstboven geworpen. Immers het woord van de belofte, als Christus zegt in Matth. 16: “wat gij [Petrus] op aarde zult binden ...” enz., en in Matth. 18: “wat gij [de discipelen] op aarde bindt ...” enz. en Johannes, in het slot: “Wie gij [de discipelen] de zonden kwijtscheldt, die zijn ze kwijtgescholden ...” enz., door welke woorden het geloof van hen die boete willen doen wordt geëist en opgeroepen, opdat zij de vergeving van zonden mogen verkrijgen, hebben zij pasklaar gemaakt voor hun tirannie. Want met en in al hun boeken, studies, preken, ging het er hun niet om, dat zij zouden leren (onderrichten) wat de christenen in deze woorden als belofte was toegezegd, wat zij moesten geloven en hoeveel troost daarin voor hen lag opgesloten, maar hierom hoe breed en lang en diep zij zelf met hun macht en geweld tirannie zouden uitoefenen; totdat sommigen zelfs er mee begonnen om de Engelen in de hemel opdrachten te geven, en zij er in ongelooflijke en verwoede goddeloosheid prat op gingen dat zij met deze woorden heersersrechten in hemel en op aarde hadden ontvangen, en zelfs macht bezaten om in de hemel te binden. Zo zwegen ze dan geheel over het heilzaam geloof van het volk, maar leuterden op alle mogelijke wijze over de tyrannische macht van de Pausen, terwijl het bij Christus [en Zijn woorden] in het geheel niet gaat om enige macht, maar uitsluitend om het geloof.

Immers niet rijken en machten en heerschappijen, maar diensten heeft Hij in Zijn kerk ingesteld, zoals wij dit van de Apostel lezen, als hij zegt: “Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen van God is toebetrouwd”. Daarom, gelijk Hij daar, waar Hij zegt: “Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden”, het geloof van de dopelingen heeft willen eisen en oproepen, opdat door dit belofte-woord de mens er zeker van moge zijn dat, als hij gelooft en gedoopt wordt, hij de zaligheid zal deelachtig worden - waar [dus] in het geheel geen macht is toebedeeld, maar alléén van zulken die dopen is ingesteld - zó ook hier, als Hij betuigt: “Wat gij zult gebonden hebben ...” enz. roept Hij om, en wekt Hij, het geloof van de boetvaardige, opdat hij door dit beloftewoord ervan verzekerd zij dat, indien hij gelooft en “ontbonden” wordt, hij zéker “ontbonden” is in de hemel; daar, waar in het geheel niets dat ook maar zweemt naar macht, maar alleen de dienst van hem die “ontbindt” fungeert. En het is heel wonderlijk, wat die blinde en zich zoveel aanmatigende mensen overkomen is, dat zij uit de doopbelofte zich niet evenzeer een tyrannisch optreden hebben aangematigd; of, indien ze het hier niet deden, waarom ze dan ten aanzien van de beloften van de boete wèl hebben gemeend

het te kunnen doen, terwijl toch op beide terreinen het een gelijke dienst is en een gelijksoortige belofte, en dezelfde grond voor het sacrament, zodat men niet kan ontkennen, dat indien de doop niet alleen voor Petrus bestemd is, dan de sleutels alléén door een goddeloze tirannie voor de Paus alleen zouden gereserveerd blijven.
Zo wanneer Hij zegt: "Neemt, dit is Mijn lichaam dat voor u overgegeven wordt"; "Dit is de beker in Mijn bloed ..." enz. eist Hij het geloof van en wekt het in hen die eten; opdat zij, met een door het geloof aan de waarheid van deze woorden bekrachtigd geloofsbewustzijn, er zeker van zijn dat zij de vergeving van zonden verkrijgen, als zij gegeten zullen hebben. Hier hoort u niets van macht, maar alleen van dienst. Maar de doopbelofte is, hoe dan ook, in elk geval nog bij de kinderen gebleven; de belofte van brood en beker is vernietigd, in de knechtschap, de dienstbaarheid, van hebzucht overgegaan en uit het geloof is het werk, uit het testament het offer geboren. De belofte die bij de boete behoort is overgegaan in de geweldgadigste tirannie en in de oprichting van een meer dan wereldlijke heerschappij.
Daarmee nog niet tevreden heeft ons Babylon ook het geloof alzó vernietigd, dat het met een gelaat zonder schaamte heeft ontkend dat het in dit sacrament noodzakelijk zou zijn, ja met antichristelijke goddeloosheid verklaard dat het een ketterij zou zijn, indien iemand staande hield dat het geloof noodzakelijk was. Wat heeft deze tirannie méér dan dit kunnen doen en niet gedaan? Waarlijk: "Aan Babels stromen, daar zitten wij, ook wenen wij, als wij u, o Sion, gedenken. Aan de wilgen aldaar hangen wij onze citers". Moge de Heere die onvruchtbare wilgen bij deze rivieren vervloeken, Amen! Zo dan de belofte en het geloof tot de vergetelheid gebracht en vernietigd zijn, laten we zien wat zij in de plaats daarvan hebben gesteld. Drie delen gaven zij aan de boetedoening: de verbrijzeling, de biecht, de genoegdoening, maar zo, dat ze uit ieder van die, wat er goed in was, wegnamen en in plaats daarvan hun lust en tirannie vestigden.

Vooreerst hebben zij omtrent de verbrijzeling [van het hart, of: het berouw] zulke leringen opgesteld dat zij die de voorrang verleenden vóór het geloof aan de belofte en ze haar tot iets veel geringers maakten, nl. als een zaak die niet was een geloofswerk, maar een verdienste; ja zij denken daarbij aan het geloof zelfs niet. Want zó zijn zij in de werken blijven hangen en hebben ze alléén gelet op die voorbeelden van de Schriften, waarbij van velen verhaald wordt dat zij vergeving zijn deelachtig geworden vanwege harteverbrijzeling en verootmoediging, dat ze echter niet hebben gelet op het gelóóf dat de verbrijzeling van en de droefheid in het hart heeft gewerkt, zoals in Jona 3 geschreven staat: "En de mannen van Ninevé geloofden God en riepen een vasten uit ..." enz. - Zij die nog euvelmoediger en slechter waren hebben verzonnen dat [inplaats van een contritio] een attritio[71] voldoende was, die door de werking van de sleutelmacht (van welke zij geen ware kennis hebben) in contritio, verbrijzeling, kan overgaan; en deze schenken zij dan aan de goddelozen en ongelovigen, zodat op deze wijze de gehele contritio vernietigd werd. O, de niet te dragen toorn van God [daartegen ontwaakt] om iets dergelijks in de kerk van God te leren! Zo stappen we rustig voort, terwijl we èn het geloof èn het werk waartoe het leidt, hebben afgeschaft; we gaan voort in onze menselijke leringen en waandenkbeelden en we gaan ten verderve! Een verbrijzeld hart is een zaak van groot belang, maar alleen als de vrucht van een geloof dat brandt van liefde tot de goddelijke belofte en van vrees voor de goddelijke bedreiging, die met het gezicht op de onwankelbare waarheid van God, het geweten doet beven, verschrikt en zó verbrijzelt èn - als het

---

[71] Niet een "verbrijzeld", maar enigermate "stuk-gewreven" hart. [Vert.].

verbrijzeld is - ook weer opbeurt en vertroost en bewaart, dat de waarheid van de dreiging oorzaak is van de verbrijzeling en de waarheid van de belofte oorzaak van de vertroosting, indien men deze belofte gelooft en de mens in de weg van dit zijn geloof de vergeving van zonden verdient. Daarom moet men vóór alle dingen het geloof leren en er toe opwekken; immers hebben we het geloof verkregen, zo zullen de verbrijzeling en de vertroosting, als onvermijdelijk gevolg ervan, vanzelf komen.
Daarom, al heeft het enige waarde wat zij leren, die zeggen dat zij, uit wat zij noemen de samenstelling en de beschouwing van hun zonden[72], zich de verbrijzeling van het hart bereiden, is deze hun leer toch gevaarlijk en verkeerd, omdat zij niet eerst de gronden [principia] en oorzaken van de verbrijzeling leren, nl. de onveranderlijke waarheid van de goddelijke dreiging en van de belofte die tot geloof opwekt; opdat zij inzien dat zij met veel grotere geestelijke inspanning op de goddelijke waarheid het oog moeten richten, om daardoor èn verootmoedigd èn bemoedigd en opgebeurd te worden, dan op de grote menigte van hun zonden, die, indien ze zonder de waarheid van God worden beschouwd, veel meer wonden zullen openrijten en de lust om te zondigen vermeerderen, dan dat ze tot verbrijzeling zullen voeren. Ik zwijg hier van de onoverkomelijke chaos van arbeid en moeite, die zij ons hebben opgelegd, nl. dat wij over al onze zonden berouw zouden moeten hebben; onoverkomelijk, omdat dit onmogelijk is en wij maar van een klein deel van onze zouden afweten; eindelijk, omdat ook goede werken bevonden worden zonden te zijn, volgens het woord dat we lezen in Ps. 143: “Ga niet in het gericht met Uw knecht”, als wij smart gevoelen over die zonden die ons kwellen omdat ons geweten er ons nu over aanklaagt en zij in het gezichtsveld van ons geheugen staan en dan licht worden gekend. Want wie in deze stemming van de ziel verkeert, die is zonder twijfel bereid over al zijn zonden smart te gevoelen en daarom te vrezen, en hij zal droefheid hebben en vrezen als zij in toekomstige tijden openbaar worden.
Wacht u er dus voor om op uw verbrijzeling te vertrouwen, of aan uw smartgevoel de vergeving van zonden toe te schrijven. God zal u daarom niet aanzien, maar Hij ziet u [in genade] aan om uw geloof, waarmee u Zijn dreigingen en beloften geloofd hebt en dat in u een zodanige smart heeft gaande gemaakt. En daarom moet datgene wat goed in de boetedoening is geweest niet op rekening van de ijver in het optellen van zonden worden geschreven, maar op die van de waarheid van God en van ons geloof. Al die andere dingen zijn werken en vruchten die als vanzelf volgen en zij maken de mens niet goed, maar zij geschieden door een reeds tevoren door het geloof aan de waarheid van God goedgemaakte mens. Zo steeg rook op in Zijn toorn, omdat Hij, vertoornd zijnde, de bergen deed sidderen en in brand stak, gelijk Ps. 18 zegt. Eerst is er de schrik voor Zijn dreiging, die de goddelozen in brand steekt; maar het geloof neemt deze schrik in zich op en maakt er de rook en de nevel van de verbrijzeling van.

[Ten tweede: de biecht].
De verbrijzeling van het hart [het berouw] is minder blootgesteld [ten prooi gevallen] aan tirannie en winzucht, dan geheel en al aan goddeloosheid en verderfelijke leringen. Maar de biecht en de genoegdoening zijn bijzonder geschikte werkplaatsen geworden voor gewin en geweld.
Eerst dan: over de biecht.
Het is aan geen twijfel onderhevig dat belijdenis doen van zonden noodzakelijk is en van Godswege geboden, Matth. 3: 6: “Zij lieten zich in de rivier, de Jordaan, door Johannes dopen, onder belijdenis van hun zonden”. Vgl. 1 Joh.: 9, 10: “Indien wij

[72] Het is in het Latijn een woordspeling, die in de vertaling moeilijk behouden kan blijven: ex peccatorum suorum collectu et conspectu. [Vert.].

onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, om ons de zonden te vergeven en ons te reinigen van alle ongerechtigheid. Indien wij zeggen dat wij niet gezondigd hebben, maken wij Hem tot een leugenaar en Zijn woord is in ons niet". Indien het dan de heiligen niet geoorloofd is te ontkennen dat zij zondaren zijn, hoeveel te meer betaamt het dan hun die schuldig zijn aan openbare of zware zonden, die te belijden. Maar op de overtuigendste wijze wordt in Matth. 18 bewezen dat de belijdenis van zonden een goddelijke instelling is, als Christus daar leert de broeder die zondigt te vermanen, [aan de gemeente] bekend te maken, in staat van beschuldiging te stellen, en, als hij [u] niet hoort, buiten te sluiten. Immers dan zal hij horen, wanneer hij, naar de vermaning zich voegend, zijn zonde erkent en belijdt.
De geheimblijvende biecht echter, die sinds kort door velen wordt gezocht, ook al zou er geen aanwijzing toe in de Schrift te vinden zijn, bevalt mij verwonderlijk goed en is nuttig, ja zelfs noodzakelijk en ik zou niet graag willen dat zij niet bestond; ik verheug mij er veelmeer in dat zij in de kerk van Christus in gebruik is, daar juist zij voor ontruste gewetens het enige redmiddel is. Nl. in zóverre als, nadat wij aan onze broeder een blik in ons geweten hebben gegund en het kwade dat wegschool hem in een vertrouwelijk gesprek hebben bekend gemaakt, wij uit de mond van onze broeder, maar als door God uitgesproken, het woord van de vertroosting ontvangen, waardoor, indien we het in het geloof aannemen, wij vrede verwerven in de barmhartigheid van God, die door de dienst van onze broeder tot ons spreekt. Dit alleen wijs ik af en verfoei ik, dat deze biecht is ingekerkerd in de tirannie en geldinvordering van de pausen. Immers ook de geheime zonden bewaren zij voor zichzelf ter bestraffing en vervolgens geven zij aan door hen met name genoemde biechtelingen de opdracht om die zonden openbaar te maken, nl. om de gewetens van de mensen te kwellen; zodat ze wel "de priester uithangen", maar de ware plichten van predikers als daar zijn: het Evangelie verkondigen en verzorgers zijn van de armen, ten enenmale verwaarlozen. Ja, deze goddeloze tyrannen behouden het liefst die zonden voor zich, die van minder belang zijn, maar de zware laten zij in de regel over aan de grote hoop van de priesters. Zo zijn daar die belachelijke en verzonnen zonden die genoemd worden in de Bul coenae domini[73]. Maar daartegenover - opdat de goddeloosheid van hun verkeerde zin des te duidelijker openbaar worde - die dingen, die indruisen tegen de dienst van God, het geloof en de voornaamste geboden, behouden zij zich niet alleen niet voor, maar zij leren ze en keuren ze goed, als daar zijn: het overal heentrekken om bedevaarten te doen, de verkeerde verering van heiligen, de leugenachtige legenden omtrent heiligen in omloop, allerlei goed vertrouwen hebben in en zich inspannen tot het doen van allerhande werken en ceremoniële gebruiken, door welke alle het geloof in God wordt vernietigd en de afgoderij begunstigd. En zo staat het er dan heden ten dage zó voor, dat wij geen andere bisschoppen hebben dan zulke als Jerobeam weleer in Dan en Berseba heeft aangesteld, dienaren van gouden kalveren, mensen die niet afweten van de wet van God en het geloof en datgene wat behoort tot het weiden van Christus' schapen, maar die alleen hun verdichtsel, met vrees aanjagen en geweld, het volk opdringen.
En ofschoon ik de overtuiging tracht bij te brengen dat men de gewelddadigheid van dit voorbehoud moet dragen, gelijk ook Christus ons beveelt de gezamenlijke uitoefening van tirannie van wie ook te verdragen en Hij ons leert zulke gewinzuchtigen te gehoorzamen, toch geloof ik niet dat zij dit recht van voorbehoud hebben en ook geloof ik niet dat ze een jota of tittel kunnen aanvoeren om te bewijzen dat zij het hebben. Ik wil echter het tegendeel bewijzen. Vooreerst: Indien Christus in Matth. 18 van de openbare zonden zegt dat wij de ziel van onze broeder hebben

---

[73] Bul: van het Avondmaal des Heeren.

gewonnen, als hij naar onze vermaning luistert en hij alleen dan aan de gemeente moet worden bekend gemaakt, als hij niet heeft willen horen en zó de zonde tussen broeders tot een goed einde gebracht kan worden - hoeveel te meer zal het dan waar zijn ten aanzien van de geheime, verborgen zonden, dat die uit de weg kunnen worden geruimd indien de broeder ze vrijwillig aan zijn broeder zal hebben beleden, zodat het niet nodig is dit bekend te maken aan de gemeente, dat is dan: aan de prelaat of aan de priester (zoals zij zelf wauwelen, als ze ons deze dingen trachten uit te leggen)? Tot dit gevoelen hebben wij ook nog een andere gezagsuitspraak van Christus, die in dezelfde plaats zegt: "wat gij zult binden op de aarde zal ook in de hemelen gebonden zijn en wat gij ontbinden zult op de aarde, zal ook in de hemelen ontbonden zijn". Dit toch wordt tot alle christenen en tot een ieder van hen gezegd. En daar ter plaatse zegt Hij nogmaals hetzelfde: "Wederom zeg ik u, dat, als twee van u op de aarde iets éénparig zullen begeren, het zal hun ten deel vallen van Mijn Vader, Die in de hemelen is". Maar een broeder die aan een broeder zijn verborgen zonden bekend maakt en om vergeving vraagt, is zeker met zijn broeder op de aarde één van gevoelen, in de waarheid, die Christus is. Met betrekking daarop zegt Christus in dezelfde plaats, met nog duidelijker bevestiging van wat Hij even te voren betuigd had: "Immers voorwaar zeg Ik u: waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn naam, daar ben Ik in het midden".
Daarom twijfel ik er niet aan dat een ieder van zijn verborgen zonden de kwijtschelding heeft verkregen, die, hetzij na vrijwillige belijdenis, hetzij na vermaand te zijn, vergiffenis heeft gevraagd en de zaak tot een goed einde heeft gebracht, in het verborgen onder vier ogen, ten opzichte van welke broeder ook. En dan doet het er niet toe wat pauselijke gewelddadigheid hiertegen in dwaasheid opmerkt, indien toch immers Christus onmiskenbaar zeker [de macht tot] het vergiffenis schenken aan een ieder van Zijn gelovigen heeft geschonken. Voeg nog dit bewijsje hieraan toe: indien enig voorbehoud zou moeten gelden voor de verborgen zonden, nl. dat men zonder vergiffenis van deze te erlangen er geen zaligheid zou mogelijk zijn, dan zouden juist die dingen die ik hierboven genoemd heb: juist die goede werken en afgoderijen, die heden ten dage door de pausen noodzakelijk worden genoemd, het meest het zalig worden in de weg staan; maar indien deze zeer zware zonden de zaligheid niet in de weg staan, dan heeft men toch zoveel te minder reden om op de meest dwaze wijze de zoveel lichtere tot een zaak van voorbehoud te maken. Maar in waarheid: de onwetendheid en de blindheid van de herders werken deze monsterachtig fantastische voorstellingen in de kerk uit.

Daarom zou ik deze vorsten van Babel en deze bisschop-pen van Beth-Aven[74] willen vermanen, dat zij zich ervan zullen onthouden om van enige gevallen zich een voorbehoud te maken. Het ware wenselijk dat zij de bevoegdheid om de belijdenis van verborgen zonden aan te horen voortaan toebetrouwen aan alle broeders en zusters, opdat een zondaar zijn verborgen zonde zou mogen bekendmaken aan wie hij maar wilde, om vergiffenis en vertroosting, dat is: het woord van Christus uit de mond van zijn naaste te verkrijgen. Immers zij [de Pausen en Bisschoppen] bereiken niets met hun onbezonnenheden, dan dat zij de gewetens van de zwakken zonder oorzaak verstrikken, hun eigen goddeloze tirannie in stand houden en met de zonden en het verderf van hun broeders hun eigen hebzucht voeden. Want zó bezoedelen zij hun

[74] Jerobeam richtte twee gouden kalveren op, één te Dan en één te Bethel, 1 Kon. 12: 29. Maar Hosea zegt: "Dit heeft Bethel u aangedaan" 10: 15, en: "om dat kalf van Beth-Aven", 10: 5. Beth-el is: Huis Gods, en Beth-Aven is: huis van de afgoden. [Vert.].

handen met het bloed van de zielen en de kinderen worden door de ouders verslonden en Efraïm verslindt met wijdgeopende mond Juda en Syrië Israël, zoals Jesaja zegt[75]. Aan deze kwade dingen hebben zij nog toegevoegd de “omstandigheden”; eveneens moeders, dochters, zusters, verzwagerden, takken en vruchten van zonden, die namelijk zijn uitgedacht door zeer scherpzinnige en vlijtige mensen die ook in de zonden een soort stamboom van bloedverwantschap en aanverwantschap vonden; zó vruchtbaar is de goddeloosheid en de onwetendheid. Immers deze gedachte, van welke windbuil ze ook afkomstig was, is overgegaan in een algemene wet, gelijk ook vele andere. Want zó waken de herders over Christus' kerk, dat van welke bijgelovigheid of van welk nieuw werk die zeer dwaze “mensen van de geloften” ook hebben gedroomd, zij dit spoedig in 't openbaar bekend maken, versierd met aflaten en versterkt door bullen; zover is het er vandaan. dat zij het tegenhielden en ten goede van het volk van God het ware geloof en de vrijheid bewaakten. Immers wat voor gemeenschap heeft de vrijheid met de Babylonische tirannie? Ik echter zou gaarne de goede raad willen geven om wat men ook van “omstandigheden” spreekt, daarmee niets van doen te willen hebben. Onder Christenen is er één “omstandigheid”, nl. dat de broeder gezondigd heeft. Want geen corporatie is te vergelijken met de corporatie van de christelijke broederschap. En de beschouwing van plaatsen, tijden, dagen, personen of zo er enige andere bijgelovige bombast is, heeft geen ander gevolg dan dat het die dingen verheerlijkt die waardeloos zijn, tot groot nadeel van die dingen die alles zijn; alsof er iets van meer gewicht of groter betekenis zou kunnen zijn dan de heerlijkheid van de christelijke broederschap. Zó binden zij ons aan plaatsen en dagen en personen, opdat het hoog-denken van de broeder-naam tot iets waardeloos zou worden en wij in plaats van door de vrijheid door de gevangenschap ons zouden laten beheersen; wij, voor wie alle dagen, plaatsen, personen en al wat tot de uitwendigheden behoort, dingen zijn van volstrekt gelijke waarde.

De genoegdoening

Op hoe onwaardige wijze zij zich over de genoegdoening hebben uitgelaten, heb ik in den brede uiteengezet toen ik schreef over de zaken van de aflaat. Die genoegdoening hebben zij op zeer bijzondere wijze misbruikt, tot een verderven van de christenen, naar lichaam en ziel. Vooreerst hebben zij het onderricht in de ware aard van de genoegdoening zó gegeven, dat het [gewone] volk die ware aard van de genoegdoening in het geheel niet verstond - die immers is: de vernieuwing van het leven. Vervolgens leggen zij er zich zó op toe en verklaren haar zó noodzakelijk, dat zij voor het geloof in Christus geen plaats overlaten, maar zij martelen op de ellendigste wijs de gewetens dood door hun bezorgdheid, terwijl de één naar Rome loopt, de één hierheen, de ander daarheen, deze naar de Karthuizers, gene naar een andere plaats; terwijl de één zich met roeden geselt, de ander zich met waken en vasten doodt, terwijl allen in één razernij roepen: “Zie hier is Christus en zie dáár is Hij” en menen dat het Rijk van God, dat in ons is, zal komen op waarneembare wijs. Deze wangedrochten hebben wij aan u te danken, Stoel te Rome en uw mensen-moordende wetten en riten, waardoor u de gehele wereld zozeer hebt verdorven dat de mensen nu menen dat zij God genoegdoening kunnen verschaffen door hun werken; Hem, Wie alleen genoeg wordt gedaan door het geloof dat woont in een verslagen hart. Maar door uw in verwarring brengende woorden maakt u niet alleen dat dit geloof wordt doodgezwegen, maar gij onderdrukt het ook, alleen opdat uw onverzadigbare

[75] Jes. 9: 20, 21: “Ieder verslindt het vlees van zijn eigen arm: Manasse Efraïm en Efraïm Manasse, en samen keren zij zich tegen Juda”. [Vert.].

bloedzuiger er hebbe, tot wie hij roept: “breng [geld] binnen, breng het aan!” en hij de zonden verkoopt.
Uit hun getal zijn sommigen zóver voortgeschreden tot het toebereiden van werktuigen om de zielen tot vertwijfeling te brengen, dat zij vaststelden dat alle zonden door de biechteling nog eens opnieuw moesten worden opgebiecht, die zonden nl. voor welke de opgelegde genoegdoening niet was ingelost. En wat zouden zulken ook al niet durven doen, die daartoe geboren zijn, om alles in een tienvoudige gevangenschap te brengen? Verder vraag ik: welk deel van de mensen is doordrenkt van de overtuiging dat zij “in staat van behoudenis” zijn en voor de zonden genoegdoening geven, indien ze door de priester hun opgelegde korte gebeden woord voor woord hebben na-gemurmeld? Ook al zouden zij onderwijl er zelfs niet aan dènken om hun levenswijze te verbeteren. Immers zij geloven dat in het éne ogenblik van berouw en biecht hun leven veranderd is en dat nu alleen nog overbleef dat zij voor de verleden zonden genoegdoening moesten geven. Hoe zouden zij er anders over denken, als 't hun nooit anders is geleerd? Maar zó denkt men in het geheel niet aan de doding van het vlees, en het voorbeeld dat Christus geeft is hun van geen waarde die toch, de echtbreekster vergiffenis schenkende, tot haar zeide: “Ga heen en zondig niet meer”, met welke woorden Hij haar immers het kruis van de doding van de leden van het lichaam oplegde. Niet geringe aanleiding tot dit verkeerde doen heeft het feit gegeven, dat wij de zondaren de kwijtschelding van de zonde geven vóórdat de genoegdoening ten volle is aangebracht. Dit heeft tengevolge dat zij zich meer laten gelegen liggen aan het volbrengen van de genoegdoening, die duurzame gevolgen heeft, dan aan de verbrijzeling van hart [de contritio], omdat men gelooft dat deze onder het belijden geschiedt maar van voorbijgaande aard is; terwijl toch geheel integendeel de absolutie, de kwijtschelding - gelijk het in de oude kerk de gewoonte was - ná de genoegdoening moest vallen, als zij geheel was aangebracht. Immers dit had tot gevolg dat als 't werk achter de rug was men zich daarna meer in het geloven en in de vernieuwing van het leven oefende.
Maar, omtrent deze dingen heb ik hier nu wel genoegzaam herhaald wat ik vroeger in mijn geschriften over de aflaat meer in den brede heb gezegd. En hiermee is nu in het algemeen voorlopig weer genoeg gezegd over die drie sacramenten, waarover gehandeld - en niet gehandeld! - is in zoveel en schadelijke hoeken, die gewagen van sententies en van het recht. Nu blijft over om ook over de andere sacramenten nog iets in het midden te brengen, opdat het niet de schijn zou hebben als had ik die zonder reden verworpen.

IV. HET VORMSEL

Het is wonderlijk, wat hun in de zin is gekomen - dat ze een sacrament van confirmatie, van het vormsel, hebben gemaakt uit de oplegging van de handen, waarmee Christus de kinderen heeft aangeraakt, zoals we [van Hem] lezen; waarmee de Apostelen de Heilige Geest hebben gegeven, en opzieners hebben aangesteld en zieken hebben genezen, zoals de Apostel schrijft aan Timotheüs: “Leg niemand overijld de handen op”. Waarom hebben zij ook niet uit het sacrament van het brood een “confirmatie” [letterlijk: bekrachtiging] gemaakt, gelijk er toch geschreven staat in Hand. 9: “en toen hij voedsel genomen had, werd hij versterkt”? En in Ps. 104: “Brood, dat het hart des mensen versterkt”? Zó zou de confirmatie drie sacramenten omvatten: het brood [het avondmaal] en de aanstelling in een ambt en het vormsel zelf. Indien 't soms ál “sacrament” is, wat de Apostelen hebben gedaan, waarom hebben zij niet veelmeer de woordverkondiging tot een sacrament gemaakt?
Dit zeg ik niet opdat ik de zeven sacramenten zou veroordelen, maar om te ontkennen dat er schriftbewijs voor zou aanwezig zijn. Och, mocht er in de kerk een dergelijke handoplegging worden gevonden als er was in de tijd van de Apostelen, 't zij we die dan confirmatie of curatie [geneeskundige behandeling, genezing] zouden willen noemen. Maar nu is daarvan niets overgebleven, behalve zoveel als we zelf hebben uitgedacht om de ambten van Bisschoppen te sieren, opdat zo niet geheel en al zonder enige arbeid in de kerk zouden zijn. Want nadat zij de sacramenten die vele bezigheden meebrachten, tezamen met het Woord, aan anderen, lageren in rang, als [in hun ogen] nederiger [sacramenten] hadden overgelaten (zeker omdat wat goddelijke majesteit had ingesteld door de mensen veracht moest zijn!), was het behoorlijk, dat we iets gemakkelijks uitvonden, dat voor zulke verfijnde en groot-machtige helden niet onaangenaam-lastig zou zijn en dit in geen geval als iets gerings aan geringeren zouden toevertrouwen; want wat menselijke vrijheid heeft ingesteld, behoort bij mensen geëerd te zijn. Zo dan, zoals de priesters zijn, zulk een dienst en taak hebben zij. Immers een Bisschop die niet het Evangelie verkondigt en niet zorg draagt voor de zielen, wat is hij anders dan een afgod in de wereld, die alleen de nááam van “bisschop” draagt en zijn uiterlijke gestalte vertoont? Wij echter zoeken in plaats hiervan sacramenten die van Godswege zijn ingesteld. En dan vinden wij geen enkele reden onder hun getal ook de confirmatie te rekenen. Tot het ingesteld zijn van een sacrament immers behoort vóór alles een woord van goddelijke belofte, waaraan het geloof zich vastklemt. Maar we lezen nergens dat Christus aangaande de confirmatie een belofte heeft gegeven, ofschoon Hij Zelf toch velen de handen opgelegd heeft en het Evangelie naar Markus in het slot ervan onder de tekenen ook dit noemt: “Op zieken zullen zij de handen leggen en zij zullen genezen worden”. Maar dit heeft nog nooit iemand - zoals het ook onmogelijk is - in betrekking gebracht met een sacrament. Daarom is het voldoende om de confirmatie te houden voor een zeker kerkelijk gebruik en een sacramentele ceremonie, gelijk aan de andere ceremoniën van de wijding van het water en andere dergelijke dingen. Want indien alle andere schepselen geheiligd worden door woord en gebed, waarom zou het niet veel meer vrijstaan dat de mens geheiligd wordt door beide diezelfden, die echter, omdat zij geen goddelijke belofte hebben, niet sacramenten van het geloof kunnen heten. Ook werken zij de zaligheid niet. Maar de sacramenten bewaken en bewaren hen die de goddelijke beloften geloven.

V. HET HUWELIJK

Het huwelijk wordt niet alleen voor een sacrament gehouden zonder dat hiervoor enige Schriftuurlijke grond is op te geven, maar door diezelfde overgeleverde leringen, met welke men met ophef verkondigt dat het een sacrament is, is het tot een puur voorwerp van spot geworden. Wij hebben gezegd dat men in elk sacrament een woord van goddelijke belofte vindt, waaraan een ieder die het teken ontvangt geloof moet schenken, en dat niet een teken alleen op zichzelf een sacrament is. Men leest echter nergens [in de Schrift] dat hij die trouwt, in enig opzicht genade van God zal ontvangen. Ja zelfs, ook het teken in het huwelijk is niet een goddelijke inzetting. Immers men leest nergens dat het huwelijk door God is ingesteld opdat het iets zou betekenen, hoewel alle dingen, die in het zichtbare geschieden mogen worden verstaan als te zijn tekenen en zinnebeelden van onzienlijke dingen, Maar teken en zinnebeeld zijn niet sacramenten, op de wijze en in de zin, zoals wij van sacramenten spreken.
Vervolgens, daar het huwelijk er is geweest van het begin van de wereld aan, en ook bij de ongelovigen tot de dag van heden bestaat, zijn er geen redenen waarom men er van zou kunnen zeggen dat het een sacrament zou zijn van het Nieuwe Verbond en van de kerk alleen. Immers de huwelijken van de vaderen waren niet minder heilig dan de onze en die van de ongelovigen niet minder echt dan die van de gelovigen en zij stellen toch bij hen geen sacrament. Bovendien zijn er ook bij de gelovigen goddeloze echtgenoten, die erger (goddeloos) zijn dan welke heidenen ook; waarom zou men dan hier van een sacrament moeten spreken en bij de heidenen niet? Of zijn we soms van plan om aangaande Doop en kerk in dier voege te leuteren dat, zoals sommigen raaskallen, alsof de wereldlijke heerschappij alleen bij de kerk zou worden gevonden, wij zó zouden moeten zeggen dat het huwelijk een sacrament zou zijn, alléén in de kerk te vinden? Dat zijn toch kinderachtige en belachlijke redeneringen, door welke wij onze onkunde en verkeerdheid van inzicht den ongelovigen tot een belaching maken.
Maar - zullen zij zeggen - de apostel zegt toch maar in Efeze 5: “Die twee zullen tot één vlees zijn; dit geheimenis [sacramentum] is groot” - u zult toch een zo duidelijke uitspraak van de Apostel niet tegenspreken? Ik antwoord dat ook dit argument van grote slaperigheid getuigt en gevolg is van een onbezonnen en ondoordacht lezen. Want de gehele Heilige Schrift heeft deze naam: sacrament nergens in die betekenis, die wij, in ons gebruik maken van het woord, er aan hechten; integendeel zelfs. Want overal is de zin van het woord niet: “teken van een heilige zaak”, maar: “een heilige, heimelijke en verborgen zaak”. Zo spreekt Paulus ervan in 1 Cor. 4: “Zo moet men ons beschouwen als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen (dat is: “sacramenta”) Gods is toebetrouwd”. Want als wij in het Latijn van “een sacrament” spreken, wordt in de Griekse taal het woord mysterium (mysterie, peilgeheim) gebruikt; welk woord de vertaler soms overzet in “geheimenis”[76], op een andere plaats laat hij het Griekse woord “mysterie” staan. Zó staat nu ook hier [Ef. 5: 32] volgens de Griekse tekst: “zij zullen tot één vlees zijn: dit mysterie, [dit sacramentum], dit geheimenis, is groot”. Hier was nu een aanleiding om er uit te begrijpen, dat het een sacrament van het Nieuwe Verbond zou zijn. Maar zij zouden iets heel anders hebben gedaan, als zij het woord “mysterie” [goed] gelezen hadden, gelijk dat woord toch staat in de Griekse tekst.
Zo noemt 1 Tim. 3 Christus-zelf een sacrament, als hij zegt: “En buiten twijfel, groot is het geheimenis [sacrament, dat is: mysterie] van de godsvrucht: Die Zich

[76] Bijv. 1 Tim. 3: 16: “groot is het geheimenis der godsvrucht”.

geopenbaard heeft in het vlees - is gerechtvaardigd door de Geest - is verschenen aan de Engelen - is verkondigd onder de heidenen - geloofd in de wereld - opgenomen in heerlijkheid". Waarom hebben zij hieruit niet een achtste sacrament van het Nieuwe Verbond ontleend, daar zij toch een zo duidelijk gezag er toe konden aanvoeren, nl. dat van Paulus? En als zij hier nu zich daarvan hebben onthouden; hier, waar zij buitengewoon geschikt overvloedig hadden kunnen zijn in het uitvinden van sacramenten, waarom zijn ze dáár dan zo uitgelaten-weelderig [in 't scheppen van "sacramenten"]? Natuurlijk, stellig dáárom, omdat de onkunde omtrent zaken én woorden hen heeft misleid, zodat ze op de klank van de woorden hun denkbeelden hebben geformeerd en daarin zijn blijven hangen. Immers toen ze eenmaal naar zuiver-menselijk oordeel het woord "sacrament" voor een teken zich hadden aangenomen, hebben ze vervolgens zonder enig oordeel of bezwaar er een teken uit gemaakt, wáár ze het ook in de Heilige Schriften hadden gelezen. Gelijk ze ook betekenissen van woorden in menselijke gewoonten en andere dingen in de Heilige Schriften hebben ingedragen en die in hun dromen hebben omgezet, terwijl zij ze van gedaante deden veranderen, wat ook fabricerend uit wat ook! Zo hebben ze voortdurend dwaas gedaan ten aanzien van deze woorden: goed werk, slecht werk, zonde, genade, gerechtigheid, kracht en van bijna alle dingen en woorden van voorname zin. Want ze hebben deze alle "gebruikt" naar eigen welgevallen en willekeur, gewonnen uit menselijke geschriften; en zij deden dit tot verderf van de waarheid Gods en ons heil.

Derhalve: sacrament en mysterie is bij Paulus: de wijsheid zelf van de Heilige Geest in het mysterie verborgen, zoals hij in. 1 Cor. 2 zegt, welke Christus is en die daarom ook de beheersers van deze eeuw niet bekend is, waarom zij Hem ook gekruisigd hebben; en tot heden blijft Hij hun een dwaasheid, een ergernis, een steen des aanstoots en een teken dat wedersproken wordt. De uitdelers van deze geheimenissen noemt hij verkondigers, die Christus verkondigen, de kracht en de wijsheid van God, maar zo dat, indien u het niet gelooft, u het ook niet zult verstaan. Daarom is een sacrament een mysterie en een verborgen zaak, die met woorden aangekondigd maar door het geloof van het hart aangegrepen wordt. Zo is het gesteld met datgene waarover wij op deze plaats nu spreken: "Twee zullen één vlees zijn, dit geheimenis [sacramentum] is groot"; waarvan zij menen dat het van het huwelijk gezegd is, terwijl toch Panlus zelf deze woorden heeft van toepassing verklaard op Christus en de kerk en zijn bedoeling duidelijk verklaard heeft, toen hij zei: "Ik zeg dit van Christus en de gemeente". Zie hoe Paulus en zij overeenstemmen! Paulus zegt dat hij een groot "sacrament", een groot geheimenis predikt met betrekking tot Christus en de gemeente; zij evenwel prediken het ten aanzien van man en vrouw! Indien het op zulk een wijs geoorloofd is naar eigen lust in de Heilige Schriften te vrijbuiteren, valt het dan te verwonderen als het zou vrijstaan in die Schriften hetzij welk sacrament ook, hetzij er zelfs wel honderd, te vinden?

Derhalve: Christus en de gemeente is het mysterie, dat is: een verborgen en grote zaak, die zeker wel door het huwelijk als door een bepaald wezenlijk zinnebeeld kan en moet worden afgebeeld; maar daarom moet het huwelijk nog niet een sacrament heten! De hemelen vonnen een beeld van de Apostelenschaar, zoals Ps. 19 ons leert[77], en de zon [is een beeld van] Christus; de wateren: van de volken; maar daarom zijn ze nog geen sacramenten. Immers bij die allen ontbreekt het aan een instelling en belofte van Godswege, die een sacrament kenmerken. Vandaar dat Paulus in Ef. 5 de bekende woorden over het huwelijk in Gen. 2 gesproken òf naar eigen inzicht op Christus

[77] Volgens een allegorische uitlegging van die psalm. [Vert.].

betrekt òf met een algemene uitspraak ons leert dat ook het geestelijk huwelijk van Christus [met Zijn gemeente] daarin is geschetst, als hij zegt: "Zoals Christus Zijn gemeente verzorgt, omdat wij leden van Zijn lichaam zijn, van Zijn vlees en van Zijn gebeente; daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen, en die twee zullen tot één vlees zijn. Dit geheimenis is groot; ik zeg liet [echter] van Christus en Zijn gemeente". U ziet hoe hij deze gehele uitspraak omtrent Christus wil gezegd zijn en opzettelijk vermaant hij de lezer dat hij het woord sacrament - het geheimenis - van Christus en Zijn gemeente zal verstaan en niet van het huwelijk.

Weliswaar erken ik dat er ook onder het Oude Verbond een sacrament van de boete heeft bestaan, ja van het begin van de wereld aan[78]. Maar de nieuwe belofte van boete en de begiftiging met de sleutels is aan het Nieuwe Verbond eigen. Zoals we immers in de plaats van de besnijdenis de doop hebben, zo hebben we nu in de plaats van de offeranden of andere tekenen, bij de boetedoening behorende, de sleutels. Immers we hebben boven reeds betoogd dat dezelfde God naar de aard en de behoeften van verschillende tijden verschillende beloften en verschillende tekenen heeft gegeven, tot vergeving van zonden en tot de behoudenis van mensen en dat tóch allen dezelfde genade hebben ontvangen. Zoals we lezen in 2 Kor. 4: "Maar nu wij dezelfde Geest des geloofs hebben ... geloven ook wij en daarom spreken wij ook". En in 1 Cor. 10: "Gij weet dat onze vaderen allen ... hetzelfde geestelijk voedsel aten en allen dezelfde geestelijke drank dronken. Want zij dronken uit een geestelijke rots ... en die rots was de Christus". Juist zo staat het te lezen in Hebr. 11: "Deze allen zijn gestorven, zonder het beloofde te hebben verkregen, daar God iets beters met ons voorhad, zodat zij niet zonder ons tot de volmaaktheid konden komen." Want Christus is gisteren en heden Dezelfde, en tot in eeuwigheid en Hij is Zelf het Hoofd van Zijn kerk van het begin van de wereld tot aan haar einde. Onderscheiden zijn daarom de tekenen, maar hetzelfde is het geloof dat bij hen allen behoort. Immers zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen; door dat geloof heeft ook Abel een welgevallen van God getrokken, Hebr. 11.

Het huwelijk wil dus een afbeelding zijn van [de verhouding tussen] Christus en de gemeente, maar niet een van Godswege ingesteld sacrament; veelmeer een uitvindsel van mensen, in de kerk; die op een dwaalspoor zijn gebracht door onkunde zowel omtrent de zaak zelf als omtrent het woord. En als zulk een onkunde het geloof geen hinderpaal in de weg legt is het in liefde te verdragen, zoals ook vele andere menselijke meningen, die aan zwakheid van verstand of onwetendheid te wijten zijn, in de kerk verdragen worden, zolang en mits zij aan het geloof en aan [de waarheid van de] goddelijke Schriften niet in de weg staan en die niet schaden. Maar wij zijn nu in de weer ten gunste van de stoerheid en de onbedorvenheid van het geloof en van de Schrift; opdat we niet - indien we hadden verzekerd dat het één of ander in de Heilige Schriften begrepen en in de artikelen van ons geloof opgesloten lag en men ons later overtuigde dat dit onjuist was -reden hadden gegeven dat ons geloof bespot werd, en wij, onwetenden bevonden in het stuk van onze eigen zaken, bij de tegenstanders én bij de zwakken in het geloof tot een ergernis werden, ja, erger nog: wij aan het gezag van de Heilige Schrift zouden afbreuk doen. Want een héél groot onderscheid moeten we maken tussen de dingen die van Gods wege in de Heilige Schriften zijn overgeleverd en de andere die door mensen in de kerk zijn uitgedacht, al hadden ze ook groot gezag vanwege hun heilige zin en geleerdheid.

[78] Prof. Dr. O. Clemen, die de Latijnse uitgave van het tractaat, dat hier in Nederlandse vertaling wordt aangeboden, heeft verzorgd, merkt in een noot terecht op dat de gehele alinea, die met deze volzin aanvangt, storend inwerkt op de samenhang van het geheel van deze opmerkingen over het huwelijk, en waarschijnlijk bij vergissing hier is ingeslopen. [Vert.].

[De zgn. beletselen voor een huwelijk].
Tot zover dan over het huwelijk zelf. Maar wat zullen we nu zeggen van de goddeloze menselijke wetten door welke deze van God ingestelde levenswijs ingewikkeld en op en neer geworpen is? Goede God, hoe huiver ik ervan, de ogen te richten op het verkeerde doen van de roomse tyrannen, die zozeer naar hun lust de huwelijken òf uit elkander scheuren òf in een dwangjuk samenpersen. Ik bezweer u, is dan het menselijk geslacht aan hun lust en willekeur overgegeven alleen dáártoe dat zij er zich aan vergrijpen en er mee spelen en op allerlei wijze misbruiken en er wat óók van maken om het verderfelijke van er geld uit te willen slaan?
In veler handen is een boek gekomen dat bij menigeen in hoge achting staat waarvan de inhoud door vermenging is bijeengebracht uit allerlei menselijke overleveringen als uit een kwalijkriekend riool; een boek dat tot opschrift draagt: Summa Angelica - hoofdsom van als Engelen zo reine waarheden[79], terwijl het meer met de waarheid zou stroken het een meer dan duivelse Hoofdsom te noemen. Immers in dit boek, waardoor men biechtelingen meent te kunnen onderrichten, terwijl ze echter op de verderfelijkste manier worden in verwarring gebracht, worden, onder een ontelbare menigte wangedrochtelijke voorstellingen, achttien verhinderingen om te trouwen opgesomd, omtrent welke, zo u ze met een rechte en vrije geloofsblik beschouwt, u zult moeten erkennen dat ze voortkomen uit de gedachtenwereld van zulke lieden, aangaande wie de Apostel heeft voorzegd: er zullen er zijn die “boze geesten volgen, door de huichelarij van leugensprekers ..., het huwelijk verbieden ...”[80] Wat betekent dat: “huwelijken verbieden”, indien dit geen “verbieden” is: om zoveel belemmeringen te verzinnen en strikken te leggen, opdat de lieden zich niet in een huwelijk verenigen, of, indien ze dat wel gedaan hebben, om dan die huwelijken weer te ontbinden? Wie gaf aan mensen deze macht of dit recht? Laat het zo zijn: laten ze heilige bedoelingen hebben gehad en door heilige ijver gedreven zijn geworden, wat zal de heiligheid van anderen mijn vrijheid teisteren? Wat zal de ijver van mensen mij aan banden leggen? Laat heilig en ijverig zijn wie dat wil en in de mate waarin hij het wil, mits hij aan zijn naaste geen schade berokkene en mijn vrijheid mij niet trachte te roven!
Desondanks verheug ik mij erin dat die mens-onterende, schandelijke wetten toch de roem te beurt is gevallen die haar toekomt. Immers, zij hebben bewerkt dat de roomsen heden ten dage handelaars en sjacheraars zijn geworden. Wat verkopen ze dan? Omhulsels en schaamdelen. Inderdaad, een zeer waardige koopwaar voor deze handelaars, vanwege hun hebzucht en goddeloosheid alleronreinst en afzichtelijk. Want er is tegenwoordig niet één van die “hindernissen” die niet met hulp van de mammon een wettelijke is geworden, zodat het er op lijkt dat die menselijke wetten uit geen andere oorzaak geboren zijn dan om tenslotte de hebzuchtige en de roofzuchtige Nimrods als netten om geld te vangen en strikken voor de zielen te dienen en opdat in de kerk van God op de heilige plaats die Verfoeilijke zal staan[81], die aan de mensen van beiderlei geslacht openlijk “de schaamte” zal verkopen, of (gelijk de Schrift die noemt) de smaadheden en de schandelijkheden[82], die ze echter eerst vooraf in de weg van hun wetten zich hadden toegeëigend. Och wat een

[79] Het boek: “Hoofdsom van gewetensgevallen” droeg de naam van Summa Angelica naar zijn vervaardiger Angelus Carletus de Clavassio, een generaal-vicaris van de orde van de Franciskanen, + 1494 of 1495. Luther verbrandde deze casuistiek tegelijk met de pauselijke Bul. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[80] 1 Tim. 4: 3.
[81] Vgl. Dan. 9: 27: “op een vleugel van gruwelen een Verwoester”; Matth. 24: 15: “de gruwel der verwoesting op de heilige plaats”. [Vert.].
[82] Lev. 18: 1-20.

waardige handelszaak voor onze Pausen waarmee ze zich ophouden, in plaats van zich in dienst te stellen van het Evangelie, dat ze vanwege hun hebzucht en eerzucht verachten en terwijl ze daarom met grote smaad en schande tot een verkeerde, ondeugdelijke zin zijn overgegeven.
Maar wat zal ik [nog verder] zeggen of doen? Zo ik de afzonderlijke punten één voor één zou nagaan, werd het een buiten alle maat lange "preek". Want alles is zo te enenmale verward en "in de knoop" dat men niet weet waar men zal beginnen, langs welke weg men zal voortgaan en waar men halt zal houden. Dit weet ik zeker dat geen "gemenebest" door wetten [zonder meer] op gelukkige, doeltreffende wijze kan worden bestuurd. Want indien een overheid wijs is, zal zij alles met zegenrijker gevolg besturen door een leiding-geven naar de aard van de dingen, dan door wetten; en als zij die wijsheid niet bezit, zal zij door wetten niets bevorderen dan het kwaad, omdat zij die wetten niet op de juiste wijze weet te hanteren, en ook er niet van weet om ze naar de eisen van de tijd te regelen. Daarom moet men in "gemenebesten" er meer voor zorgen, dat goede en wijze mannen aan het hoofd ervan staan, dan dat er wetten worden uitgevaardigd; zij zelf immers zullen de beste wetten zijn, en zij zullen de gehele verscheidenheid van gevallen [die zich voordoen] met van leven tintelende rechtvaardige onpartijdigheid beoordelen. En als hier nu bijkomt een onderwijzing van de zijde van de goddelijke wet, gepaard aan een natuurlijke wijsheid, dan is het geheel overbodig, ja: schadelijk, om [daarnaast ook nog] geschreven wetten te hebben. Maar boven alle dingen is het de Liefde, die in het geheel geen wetten nodig heeft.

Ik zeg evenwel en ik doe ernaar zoveel het in mijn macht staat: ik vermaan en bid alle priesters en broeders: indien zij ergens enig beletsel zien, in hetwelk de Paus dispensatie kan verlenen, en waarover in de Schrift geen nadrukkelijke uitspraak is gegeven, dat zij zeker al die huwelijken bevestigen, die op enigerlei wijs tegen de kerkelijke en pauselijke wetten gesloten zijn. Laten zij zich dan wapenen met de goddelijke wet die zegt: "Wat God saamgevoegd heeft, scheidt de mens niet". De vereniging toch van man en vrouw is een zaak van goddelijk recht, dat zijn plaats bezet houdt en aanblijft, op welke wijze het ook tegen wetten van mensen zou botsen; en dan moeten wetten van mensen voor dit goddelijk recht zonder enig bezwaar wijken. Want indien een mens zijn vader en moeder zal verlaten, om zijn vrouw aan te hangen, hoeveel te meer zal hij dan waardeloze en onrechtvaardige menselijke wetten met voeten treden, om zijn vrouw aan te hangen?[83]
En indien een Paus of een bisschop of een officiaal[84] het één of ander, tegen een menselijke wet in, gesloten huwelijk ontbindt, is hij een Antichrist en een schender van de natuur en schuldig aan majesteit-schennis ten aanzien van God, omdat de uitspraak daar staat, onwrikbaar vast: "wat God samengevoegd heeft, scheide de mens niet!"
Voeg nu nog hier aan toe dat een mens geen recht heeft om dergelijke wetten uit te vaardigen en dat aan christenen door Christus een vrijheid is geschenen, die boven alle wetten van mensen staat, en dat wel héél in het bijzonder daar, waar een goddelijke wet tussenbeide komt; zoals we lezen in Markus 2: "De Zoon des mensen is een Heere, óók van de Sabbath. En de mens is niet gemaakt om de Sabbath, maar de Sabbath om de mens". Vervolgens, dat zulke wetten te voren veroordeeld zijn door

[83] Ter verklaring van deze ietwat cru schijnende uitspraken merkt prof, Lemme in een korte maar voldoende herinnering op dat hier, als Luther "mensenwetten" zo sterk bestrijdt, steeds moet worden bedacht dat hij vecht tegen zo vele, geheel willekeurige, pauselijke wetsafkondigingen. [Vert.].
[84] Officialen zijn bisschoppelijke beambten tot uitoefening van de kerkelijke jurisdictie. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

Paulus, toen hij voorzei dat er in de toekomst zouden zijn, die zouden verbieden te huwen. Daarom moet hier wijken de harde gestrengheid van de huwelijksverhinderingen die samenhangen met verzwagering, geestelijke of wettelijke verwantschap[85], en met bloedverwantschap, voorzover de Heilige Schriften die toelaten. Want in die Heilige Schriften vormt alleen de tweede graad van bloedverwantschap een verhindering, zoals er staat geschreven in Lev. 18, waar twaalf personen met name worden genoemd die een huwelijksverhindering opleveren, als daar zijn: moeder, stiefmoeder, natuurlijke zuster, schoondochter, schoonzuster: broersvrouw, schoonzuster: vrouwszuster, stiefdochter, tante: oomsvrouw. Bij deze wordt alleen de eerste graad van zwagerschap en de tweede van bloedverwantschap een beletsel om te huwen genoemd en toch weer niet zonder uitzonderingen, gelijk dat duidelijk is in te zien; want de dochter van broer of zuster of de kleindochter worden niet onder "de verboden graden" genoemd, hoewel hier toch sprake is van de tweede graad. Derhalve, indien eens ooit een huwelijk buiten deze graden was aangegaan, terwijl men nergens [in de Schriften] leest dat andere [huwelijken] door God verboden zijn, dan moet men in geen geval zulke huwelijken ontbinden omdat menselijke wetten het gebieden; daar immers het huwelijk zelf als goddelijke instelling in onvergelijkelijke mate hoger staat dan de wetten; zodat niet het huwelijk vanwege de wetten, maar de wetten vanwege het huwelijk naar recht moeten verbroken worden.
Zo moet al die onzin van gemeenschappelijke vader- en moeder- en broeder- en zuster- en dochterschappen totaal verdwijnen, indien eenmaal het huwelijk gesloten is. Wie toch heeft die "geestelijke verwantschap" uitgevonden, dan alleen de menselijke bijgelovigheid? Zo het hem die laat dopen of uit de onderdompeling opheft niet geoorloofd zou zijn niet de gedoopte of uit het doopwater omhooggehevene te huwen, waarom is het dan wel geoorloofd dat een christen een christin huwt? Of is het soms een meer waardevolle verwantschap, zij die voortvloeit uit de ceremoniën of het teken, dan de verwantschap die voortvloeit uit de zaak zelf van het sacrament? Of is soms een christen niet de broeder van zijn zuster, de christin? Of is niet de gedoopte man de geestelijke broeder van iedere gedoopte vrouw? Wat zullen we toch dwaasheden bedenken en doen? Hoe zal het zijn, wanneer iemand zijn vrouw onderwijs geeft door middel van het Evangelie en ten aanzien van het geloof in Christus en hij juist daardoor in waarheid haar "vader in Christus" is geworden - zal het dan ongeoorloofd zijn dat zij zijn vrouw blijft? Zou het Paulus niet hebben vrijgestaan met een meisje uit de Corinthische gemeente te trouwen, terwijl hij er zich toch in beroemt dat hij alle leden ervan als zijn kinderen in Christus heeft "geteeld"? U ziet aan zulke voorbeelden, hoe de christelijke vrijheid door de blindheid van menselijke bijgelovigheid wordt in boeien geslagen.

Nog veel meer ijdel en ongegrond is de wettelijke, burgerlijke, verwantschap en nochtans heeft men die hoog verheven zelfs boven het van God gegeven huwelijksrecht. Ik zou ook mijn instemming niet willen betuigen met dit "beletsel", dat men "de ongelijkheid in godsdienst" noemt, nl. dat het noch zonder meer, noch alleen onder voorwaarde van een eerst zich tot het geloof toewenden, geoorloofd zou zijn een niet gedoopt meisje te huwen. Wie, heeft dit verboden? God of een mens? Wie heeft de mensen het recht gegeven zulk een huwelijk te verbieden? Stellig de geest die werkt in "de huichelarij van leugensprekers", gelijk Paulus hen noemt[86].

[85] Wettelijke of burgerlijke verwantschap is zulke die door adoptie is ontstaan; de geestelijke dankt haar aanzijn aan de doop, die verwantschap schept tussen de dopeling en de dopenden en de peter en meter. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[86] 1 Tim. 4: 1.

Omtrent hen moet worden opgemerkt: “Mijn vijanden hebben mij fabeltjes verteld; maar het is niet naar Uw wet”[87]. De heiden Patricius huwde met Monica, de moeder van de heilige Augustinus, een christin; waarom zou heden ten dage hetzelfde niet geoorloofd zijn? Een gelijke dwaze, ja, goddeloze gestrengheid, is het, om te spreken van een beletsel, voortvloeiend uit een misdaad; d.w.z.: indien iemand een vrouw trouwt, die hij tevoren heeft bezoedeld door de zonde van echtbreuk; of indien hij kwade plannen beraamd had om de ene echtgenoot te doden, opdat hij met de overlevende een huwelijk kon aangaan. Ik bid u, vanwaar komt de mensen deze gestrengheid tegen andere mensen toe, om eisen te stellen die God nooit heeft gesteld? Of veinzen zij er onwetend van te zijn dat Batseba, de vrouw van Uria, nadat beide misdaden waren begaan, dat is dus: na het bevlekt zijn door de zonde van echtbreuk en nadat haar man gedood was, toch door David, die allerheiligste man, tot zijn vrouw is genomen? Heeft de goddelijke wet dit toegestaan en gedaan, wat doen dan nu de tyrannische mensen tegen hun mede-dienstknechten?

Nóg een omstandigheid wordt voor een huwelijksbeletsel gehouden, nl. die men noemt: “het beletsel van het verband”; dit betekent: indien iemand met een ander verbonden is door huwelijksbeloften. Hier stellen zij vast: indien zulk een niet een tweede meisje huwelijksgemeenschap heeft, houdt zijn belofte, aan de eerste gedaan, op van kracht te zijn[88]. Hier begrijp ik niets van. Ik ben van oordeel: hij die zich in de belofte heeft weggegeven, is niet meer zijn eigen heer. En daarom, volgens het goddelijk recht dat hem verhindert [anders te doen], hoort hij toe aan de eerste, niet wie hij niet in gemeenschap heeft geleefd, ook al heeft hij wèl alzó geleefd met de andere. Immers: hij kon niet geven, wat hij niet had; hij heeft haar bedrogen en in werkelijkheid echtbreuk gepleegd. En als anderen dit nu anders zien, komt het hiervandaan, dat zij meer op de vleselijke één-wording, die plaats vond, letten, dan op het goddelijk gebod, volgens hetwelk hij aan de eerste, aan wie hij [echtelijke] trouw beloofd had, ook altijd trouw moet blijven. Want wie iets wil geven, moet geven van wat hij heeft. En God wil niet dat iemand zijn broeder door misleiding zou ten val brengen in enige zaak die in ere is te houden meer dan en boven alle overleveringen van alle mensen. Daarom geloof ik dat zulk een man niet niet een goed geweten met de tweede kan samenleven en dat dit dusgenaamd beletsel te enenmale moet worden afgewezen. Want indien het afleggen van een gelofte om in een monnikenorde in te treden van een vrouw ontvreemdt, waarom dan niet de trouw, toegezegd en in de belofte terugontvangen, terwijl die toch is naar het goddelijk gebod en vrucht van de Geest, Gal. 5, gene echter [uitvloeisel] van een menselijke beschikking? En gelijk het een gehuwde vrouw vrijstaat een man voor zich op te eisen, terwijl de gelofte om in een orde te treden niet in de weg staat, waarom mag een verloofde dan niet haar bruidegom voor zich opeisen, ook al zou hij met een andere vrouw gemeenschap hebben gehad? Maar - we hebben boven reeds betoogd dat hij, die een meisje trouw heeft beloofd, niet een gelofte om in een monnikenorde intrede te doen afleggen mag, maar hij is verplicht met haar te trouwen, omdat hij onder de verplichting leeft om de trouw niet te schenden; die men niet mag verbreken met beroep op enige menselijke traditie, omdat zij door God geboden is. Nog des te meer moet het geschieden dat hij de eerste trouw blijft, omdat hij de overgave niet anders dan niet een leugenachtig hart aan de andere kon schenken en daarom die niet echt geschonken heeft, maar hij zijn naaste tegen Gods wil in heeft bedrogen. Daarom grijpt in zulk een geval “het beletsel van de dwaling” plaats; en moet het vaststaan dat de bruiloft niet de tweede van geen waarde, ongeldig, is.

[87] Vgl. Ps. 119: 85.

[88] Prof. Lemme, wiens vertaling in het Duits, over het algemeen genomen, m.i. een uitmuntende is, laat deze gehele volgende alinea, zonder rekenschap te geven van de redenen die hem ertoe hebben geleid, met een kleinere letter drukken; door welke maatregel hij de inhoud ogenschijnlijk toch wel enigermate stelt buiten of althans naast het doorlopend verband met bet betoog. Borcherdt en Merz plaatsen deze alinea tussen vierkante haakjes. [Vert.].

Ook het beletsel voortvloeiend uit het behoren tot de priesterstand is zuiver een verzinsel, vooral wanneer zij wauwelend beweren dat daardoor ook zelfs een eenmaal gesloten huwelijk wordt opgeheven, waarbij zij altijd weer hun overleveringen en beslissingen boven de goddelijke geboden verheffen in waarde. Ik wil hier nu niet een oordeel uitspreken over de priesterstand, zo als die heden ten dage is, maar ik lees hoe Paulus beveelt dat een opziener ener vrouwe man moet zijn, en dat daarom geen huwelijk van een diaken, een priester, en bisschop of van wie ook, van welke kerkelijke stand hij moge zijn, mag opgeheven worden. Hoewel Paulus dit soort priesters en deze geestelijke orden, die wij heden hebben, niet heeft gekend. Mogen daarom al die vervloekte inzettingen van mensen vergaan, die niet anders dan tot een vermeerdering van gevaren, zonden en kwaden, in de kerk intrede hebben gedaan. Een huwelijk van een priester met een vrouw is derhalve een waar huwelijk waarin geen scheiding mag plaats vinden; een huwelijk, door goddelijke geboden goedgekeurd. Wat dan, indien goddeloze mensen het willen verhinderen of ontbinden, door pure tirannie hunnerzijds? Laat het dan ongeoorloofd genoemd worden door mensen, het is evenwel geoorloofd van Godswege, Wiens gebod, indien het tegen menselijke inzettingen indruist, de overhand moet hebben!
Een gelijkwaardig verzinsel is het dusgenaamde beletsel ontleend aan de openlijke eerbaarheid, waardoor gesloten huwelijken tot scheiding worden gevoerd. Die euvelmoedige goddeloosheid, zó gemakkelijk er toe te bewegen om te scheiden wat God saamgevoegd heeft, schrijnt en ergert mij. Hier merkt u het doen van de Antichrist op, die zich keert tegen alles wat Christus heeft gedaan en geleerd. Om welke reden, vraag ik, zou geen bloedverwant, zelfs tot in de vierde graad toe, van een verloofd man, die gestorven is vóór zijn huwelijk inging, niet de achtergebleven verloofde mogen trouwen? Hier is geen recht van publieke eerbaarheid, maar alleen onkunde. Waarom bestond onder het volk van Israël, dat verordeningen ontving en de beste goddelijke wetten, deze gerechtigheid uit hoofde van openbare eerbaarheid niet? Ja ook zelfs werd de naaste door een gebod van God gedwongen om de na de dood van haar man achtergebleven vrouw van zijn naaste te trouwen! Of betaamt het om het volk van de christelijke vrijheid met gestrenger wetten te bezwaren, dan het volk van de wettelijke dienstbaarheid? En, opdat ik tot een einde kom met het vermelden van deze dingen, die meer verzinsels omtrent dan [wettige] verhinderingen om te huwen zijn, zeg ik, dat mij tot nog toe geen verhindering onder de ogen kwam, die rechtens in een gesloten huwelijk tot scheiding zou nopen, dan alleen de impotentie van de man, liet onbekend zijn met een vroeger aangegaan [ander] huwelijk en de gelofte van kuisheid [niet te zullen huwen]. Omtrent zulk een gelofte echter ben ik zelf tot op deze dag niet tot een vaste overtuiging gekomen; in déze zin: dat ik niet weet op welke tijd die moet afgelegd zijn, zal zij geldende kracht bezitten, zoals ik ook boven gezegd heb toen ik handelde over het sacrament van de doop. Daarom, let bij de zaak van het huwelijk bovenal op deze ene zaak: hoe ongelukkig, ja hopeloos alle dingen zijn in verwarring gebracht, versperd, verstrikt en aan gevaren onderworpen door verdorven, ondeskundige en goddeloze menselijke tradities en instellingen, die in de kerk ingang vonden; zodat er geen hoop op herstel meer bestaat, tenzij dan dat men weer terugkeert tot het Evangelie van de vrijheid en wij weer volgens dit Evangelie - na eenmaal alle wetten van alle mensen terzijde gesteld. te hebben - alles beoordelen en besturen. Amen!

Van het geslachtelijk onvermogen[89]

[89] Zowel Kawerau als Borcherdt en Meer hebben er in hun uitgaven van Luthers werken op gewezen, dat in een geval als door Luther gesteld wordt de R. Kath. Kerk het huwelijk als niet voltrokken

Over het geslachtelijk onvermogen moet ook iets gezegd worden, opdat men gemakkelijker raad kan geven aan zulken die aan het gevaar van misvatting blootstaan en daarmee hebben te worstelen. Dit zij echter vooropgesteld, dat alles wat ik van de verhinderingen, de beletselen, gezegd heb, ik wil doen doelen op de tijd dat het huwelijk gesloten is, nl. opdat door zulke beletselen geen enkel huwelijk tot ongeldigheid zou worden gebracht. Overigens zal ik over het huwelijk dat nog gesloten moet worden, in 't kort opmerken, dat ik boven reeds heb gezegd: indien de verliefdheid van de jeugd of enige andere noodzakelijkheid u dringt, die de reden is dat de Paus u dispensatie verleent, laat dan toch de één of andere broeder zijn broeder dispensatie verlenen, of u uzelf, opdat volgens deze raad uw vrouw gerukt moge worden uit de hand van de tirannieke wetten, op de wijze waarop 't maar zal kunnen. Want waarom zal mijn vrijheid worden van mij genomen door het bijgeloof en de onwetendheid van anderen? Of indien de Paus voor geld dispensatie verleent, waarom zal ik niet ten voordele van mijn heil aan mijzelf of aan mijn broeder dispensatie verlenen? Stelt dan de Paus de wetten vast? Die stelle hij dan maar vast voor zichzelf; als mijn vrijheid daarbij maar voor mij behouden blijft of in 't verborgen aan zijn macht ontrukt!

Laten we dus nu zien hoe het met het geslachtelijk onvermogen er voor staat.
Ik wil een vraag stellen over een geval als bijv. dit: indien een vrouw gehuwd is met een man die aan geslachtelijk onvermogen lijdt, en zij kan niet, of wellicht: wil niet, met zoveel getuigenissen en rumoerige woorden, als het gerecht eist, rechtens het onvermogen van de man aantonen, en zij wil toch zo gaarne kinderen hebben of zij kan zich niet onthouden ... en ik zou haar dan aanraden dat zij scheiding van haar man moest zoeken te verkrijgen, om daarna met een andere man te trouwen, en zij zich dan daarmee moest tevreden en gerust stellen, dat het geweten en de ervaring van haar zelf en van haar man voldoende getuigenis gaven aan het feit van zijn onvermogen; maar de man zou het niet willen; en ik zou haar dan voorts raden dat zij, met bewilliging van haar man (daar hij toch eigenlijk haar "man" niet is maar een louter en van kracht beroofd mede-inwoner [van het huis]) zich zou geven aan een ander, bijv. aan de broeder van de man, echter in een geheim huwelijk, en een kind [dat geboren werd] zou toegerekend worden aan de vermeende man als ware die de vader - ik vraag: zou deze vrouw dan een behoudene mogen heten en geacht kunnen worden te verkeren in de staat van heil?- dan antwoord ik: ja. Want de vergissing en de onwetendheid omtrent het geslachtelijk onvermogen van de man verhindert hier het huwelijk, maar de tirannie van de wetten laat de scheiding niet toe; maar dan is de vrouw vrij krachtens de goddelijke wet en zij kan niet gedwongen worden tot de onthouding.

---

beschouwt, maar dat een proces tot ongeldigheidsverklaring zeer omslachtig was en gepaard ging met een voor de betrokken partijen zeer pijnlijke bewijsvoering. Verder schijnt in grote streken van Duitsland volgens het toen geldende volksrecht de man in een dergelijk geval gedwongen geweest te zijn zijn vrouw aan zijn naaste af te staan. In dat licht gezien is de houding van Luther begrijpelijker dan ze ons op het eerste gezicht lijkt. Hij tracht een openlijk schandaal te voorkomen en kiest, niet ten onrechte, partij voor de willens en wetens bedrogen echtgenote, daar er (gezien het bedrog, dat in het spel is) naar de toen geldende wetten van een huwelijk geen sprake is. Luther heeft over dit staaltje van pastoraal advies overigens nogal wat te horen gekregen. In zijn "Vom chelichen Leben" van 1520 komt hij er nog eens op terug en verklaart daar, dat hij er nog precies zo over denkt: "Dat kan beslist niet. z'n naaste in zulke geweldige zaken, die lichaam, goed, eer en zaligheid raken, zo lichtvaardig bij de neus nemen. Dat zou men zo'n man behoorlijk betaald moeten zetten". Men vergete verder niet, dat het Luthers bedoeling niet was, dat het geschrift over de Babylonische gevangenschap een volksboek zou worden. Hij noemt zijn advies later uitdrukkelijk een raad aan de biechtvaders. Vgl. Borcherdt-Merz, Luthers Werke II, blz. 378. En Luther, W.A. X-II-279. [Noot v. d. vert.].

Daarom moet dan de man van zijn recht afstand doen en de ander zijn vrouw overlaten, die hij slechts naar de uiterlijke schijn als de zijne bezit.
Verder: zou de man er geen genoegen mee nemen en wilde hij ook niet scheiden, dan zou ik, vóór ik haar zou toestaan zich door haar hartstocht te laten verteren of echtbreuk te plegen, haar raden dat zij een huwelijk met een andere man zou sluiten en met hem zou wegvluchten naar een onbekende ver-afgelegen plaats. Welke andere raad toch kan men geven aan één, die steeds in gevaar verkeert omdat ze zo grote moeite heeft met haar hartstochtelijke begeerten?
Ik weet wel dat het sommigen ontroert en schokt, dat het kind, uit dit verborgen huwelijk geboren, een feitelijk hem niet toekomend erfstuk is van de vermeende vader. Indien het met zijn instemming geschiedde, zou er niets onbillijks in zijn. Indien het echter geschiedde buiten zijn weten of tegen zijn wil, dan moet in deze zaak het vrije en christelijke overleg de doorslag geven, ja meer nog: de liefde, [om te beoordelen] wie van beiden de ander de grootste schade doet lijden. De vrouw vervreemdt het erfstuk van de man, zij draagt het over aan een ander; maar de man heeft zijn vrouw bedrogen en berooft haar van heel zijn lichaam en van heel haar leven. Of zondigt soms een man niet méér, als hij zijn vrouw naar haar lichaam en leven te gronde richt, dan de vrouw, indien zij alleen tijdelijke zaken van de man aan een ander overdraagt?
Daarom moet hij of in de scheiding willen toestenimen of verdragen dat hij vreemde erven krijgt; daar hij immers door zijn schuld een onschuldig meisje heeft bedrogen en geheel beroofd van het gebruik gelijkelijk van haar leven en lichaam, en bovendien haar een bijna onverdraaglijke aanleiding heeft gegeven om echtbreekster te worden. Laat die beide dan maar gelegd worden in een weegschaal, waarin ze tegen elkaar opwegen! Ongetwijfeld moet geheel naar recht [de schuld van] het bedrog op de bedrieger neerkomen, en het is zijn plicht de schade, die hij berokkende, te vergoeden. Welk onderscheid toch is er tussen zulk een man, en hem, die de vrouw van iemand met haar man gevangen houdt? Is zulk een man niet verplicht die vrouw en haar kinderen en haar man te onderhouden of hen vrij te laten gaan? Waarom dan zou het in het onderhavige geval dan niet op gelijke wijze geschieden? Daarom ben ik van oordeel, dat men deze man moet verplichten of te scheiden, of als erfgenaam het kind van een ander te onderhouden. Zonder twijfel zal de liefde tot dit oordeel dringen. In dit geval zal de man, die aan geslachtelijk onvermogen lijdt en feitelijk niet een "man" is, het kind van de vrouw met geen ander toegenegenheidsgevoel onderhouden, als wanneer eventueel zijn vrouw ziek was of bezocht met enig ongemak van andere aard en hij dan toch, alle en zware uitgaven, die het meebracht, zich getroostend, haar zou verzorgen. Immers het is zijn - en niet haar - schuld, dat zijn vrouw aan deze onaangenaamheid is ten prooi gevallen. Dit zeg ik naar mijn inzicht als man om bezwaarde consciënties te onderwijzen; met de begeerte dat ik mijn broeders in zulk een gevangenschap met enige vertroosting heb gediend.

De echtscheiding

Inzake de echtscheiding moge de vraag nog worden opgeworpen, of zij geoorloofd mag heten. Weliswaar verafschuw ik de echtscheiding in die mate dat ik bigamie, een dubbelhuwelijk, nog boven echtscheiding zou verkiezen; maar of zij geoorloofd is, durf ik zelf niet niet zekerheid te zeggen. Christus Zelf, de Opperherder, zegt in Matth. 5: "Een ieder die zijn vrouw wegzendt om een andere reden dan ontucht, maakt dat er echtbreuk met haar wordt gepleegd; en al wie een weggezondene trouwt, pleegt echtbreuk". Derhalve staat Christus echtscheiding toe, maar alleen in het geval dat er ontucht is gepleegd. Daarom moeten we stellig zeggen dat de Paus dwaalt, zo dikwijls

hij op andere gronden echtscheiding wettig verklaart; daarom mag niemand zich maar op staande voet gedekt achten, wanneer hij meer door de bekende pauselijke lichtzinnigheid dan krachtens enige bevoegdheid die hij daartoe zou hebben, dispensatie heeft verkregen. Indien toch Christus scheiding voor geoorloofd verklaart in het geval van bedreven ontucht en Hij niemand dwingt ongehuwd te blijven en Paulus veel liever wil dat wij trouwen dan door hartstochten te worden verteerd, schijnt het volkomen geoorloofd te zijn dat men in de plaats van de gescheidene een andere trouwt. Het ware zeer te wensen dat deze zaak dóórgesproken en voor zeker vastgesteld was, opdat men raad zou kunnen geven in de zaak van de oneindige gevaren welke zulken bedreigen, die buiten hun schuld heden ten dage gedwongen worden ongehuwd te blijven. D.w.z. in het geval van hen of haar, wier vrouwen of mannen weglopen en de ander berooid achterlaten, en dat om eerst na zeg een tiental jaren, of nooit, terug te keren. Een geval als dit zit mij dwars en doet mij verdriet, daar de voorbeelden [schier] dagelijks zich herhalen, hetzij hier nu een bijzondere liederlijkheid van Satan of een verwaarlozen [van de lessen en waarschuwingen] van het Woord van God in het spel is.

Ik evenwel, die op mijn eentje tegen allen in, in deze aangelegenheid niets kan vaststellen, zou heel ernstig wensen dat het leven tenminste naar het bekende woord uit 1 Cor. 7 werd ingericht: “Maar indien de ongelovige haar verlaat, láát hij haar verlaten! De broeder of zuster is in dit geval niet gebonden”. Hier noemt de Apostel het geoorloofd dat men de ongelovige die weggaat, láát heengaan en laat glippen, en aangaande de gelovige partij verklaart hij dat het hem of haar vrijstaat een ander te nemen. Waarom zou dezelfde regel niet geldende kracht bezitten indien een gelovige, ik bedoel: een gelovige-in-naam, in feite gelijk aan een ongelovige, de echtgenoot verlaat, vooral wanneer hij het doet om nooit terug te keren? Ik kan echt tussen deze beide gevallen geen onderscheid ontdekken. Ik geloof evenwel: indien ten tijde dat de Apostel leefde de ongelovige, die de andere partij had verlaten, na verloop van tijd weer was teruggekeerd, zelf gelovig was geworden of beloofd had weer met de gelovige te willen samenwonen, dan zou hij niet toegelaten zijn maar dan zou hem het recht zijn gegeven een andere te trouwen.
Maar ik breng in deze dingen (zoals ik reeds zei) niets tot een beslissing, hoewel ik niets liever zou wensen dan dat men wel tot een beslissing zou zijn gekomen; omdat heden ten dage niets mij, en vele anderen, meer bekommernis geeft dan juist deze zaak. Ik wil echter niet dat hierin een beslissing valt alleen op gezag van de Paus en de Bisschoppen; maar, indien twee geleerde en vrome mannen in Christus' naam te dezer zake zouden tot overeenstemming kunnen komen, dan zou ik hun oordeel en einduitspraak de voorkeur geven zelfs boven dat van kerkvergaderingen, gelijk men er nu zulke pleegt samen te brengen, terwijl men dan hoog opgeeft alléén van het groot getal van de deelnemers en het gezag dat men hun toeschrijft, zonder te letten op kunde en heiligheid. Daarom hang ik hier mijn harp aan de wilgen en houd op met spelen - totdat een ander, een wijzere dan ik, met mij er over van gedachten wisselt.

VI. DE GEESTELIJKE STAND (DE CLERUS) EN DE PRIESTERWIJDING

Dit sacrament [van de ordening of wijding tot de priesterstand] kent de kerk van Christus niet, maar het is uitgevonden, verzonnen, door de kerk van de Paus. Immers niet alleen heeft het geen enkele belofte van genade, ergens, wáár ook, haar gegeven; maar het gehele Nieuwe Testament spreekt er met geen enkel woord over. Belachelijk is het dan om te verzekeren dat het een sacrament van God is, terwijl men niet kan aantonen dat het ergens ooit door God is ingesteld. Ik wil niet zeggen dat ik dit ritueel gebruik, zoveel eeuwen lang in eer gehouden, te enenmale veroordelenswaardig acht te zijn, maar ik wil er niet van weten dat in heilige dingen verdichtsels van mensen worden verzonnen en het is ook niet geoorloofd de mening door bewijzen te pogen te steunen dat iets van Godswege is verordend, terwijl het van Godswege niet verordend is; opdat we een tegenstander niet tot een aanfluiting worden. En we moeten er naar staan, dat al die dingen waarvan we roemend betuigen dat ze geloofsartikelen zijn, ons zeker zijn en rein en door duidelijke Schrift-uitspraken bevestigd; iets evenwel, waarvoor we in dit sacrament, waarover we nu gaan spreken, niet in de geringste mate kunnen instaan.

Ook heeft de kerk geen bevoegdheid om van nieuwe goddelijke genadebeloften vast te stellen dat ze kracht zullen betonen; zoals sommigen daarvan bazelen, die beweren dat alles wat door de kerk wordt vastgesteld, niet een minder gezag bezit dan datgene wat wordt vastgesteld door God; omdat zij wordt bestuurd door de Heilige Geest. Immers de kerk wordt geboren uit het belofte-woord, door het geloof aangenomen, en door datzelfde woord wordt zij onderhouden, gevoed en bewaard. En dit betekent nu: zijzelf wordt gesticht door de beloften van God en niet wordt de belofte vastgesteld door haar. Het Woord van God toch staat onvergelijkelijk hoog boven de kerk. En in dit Woord heeft de kerk niets vast te stellen, te verordenen, te verrichten, maar voor haar, die immers schepsel is, ligt alleen de taak om zich te láten vaststellen, gebieden en in te richten. Immers wie doet zijn ouders geboren worden? Wie heeft als eerste zijn Maker in 't leven geroepen? Dit zonder twijfel heeft de kerk [als voorrecht], dat zij het Woord van God kan onderscheiden van de woorden van mensen, zoals Augustinus belijdt dat hij het Evangelie heeft geloofd, daartoe bewogen door het gezag van de kerk, die als waarheid verkondigde dat dit het Evangelie was. Niet dat daarom de kerk boven het Evangelie zou staan, immers dan zou de kerk óók staan boven God, in Wie we geloven, omdat de kerk aangaande Hem verkondigt dat Hij God is. Maar het is, gelijk Augustinus op een andere plaats zegt: “Door de Waarheid zelf wordt de ziel zo in beslag genomen, dat zij bij háár licht over alle dingen met de grootste zekerheid een oordeel kan vellen, maar over de Waarheid oordelen kan zij niet, maar met een onfeilbare zekerheid wordt zij er toegebracht te zeggen: “Dit is de Waarheid!” Om een voorbeeld te nemen: ons verstand verklaart met onfeilbare zekerheid: drie plus zeven is tien, en toch kan het er geen rekenschap van geven waarom dit zo is, terwijl het toch niet kan loochenen dat het zo is - dat het “waar” is; immers ons verstand is door deze waarheid in beslag genomen en wordt meer door de waarheid als beoordelaarster beoordeeld dan dat het zelf beoordelaar van de waarheid zou zijn. Zó staat het nu óók in de kerk geschapen met het waarnemingsvermogen en de uitgesproken mening, onder voorlichting van de Heilige Geest, ten aanzien van de beoordeling en goedkeuring van de leervoorstellingen; de kerk kan wat zij waarneemt en uitspreekt niet bewijzen en houdt het al toch voor zéér zeker. Want zó als hij de filosofen niemand over de algemene begrippen een oordeel velt, maar allen juist er dóór geoordeeld wórden, zó is het bij ons ten aanzien van “de geestelijke mens”: hij

beoordeelt alle dingen, zelf echter wordt hij “door niemand beoordeeld”, gelijk de Apostel zegt[90].
Maar over deze dingen spreek ik op een andere plaats. Dit zij dus onder ons zéker: de kerk kan niet genade toezeggen; dit is alléén Gods werk en behoort Hem alléén toe. Daarom kan de kerk ook niet een sacrament instellen. En ook zelfs wanneer zij dat heel goed kon doen, zou daaruit toch maar niet terstond de gevolgtrekking te maken zijn, dat de priesterwijding een sacrament zou zijn. Immers wie weet wèlke de kerk is die de Heilige Geest heeft, daar immers, als er een kerk wordt geïnstitueerd slechts enige weinige bisschoppen of geleerden daarbij plegen aanwezig te zijn? En het is mogelijk dat deze niet “van” de kerk zijn, en dat zij allen dwalen, gelijk maar al te dikwijls kerkvergaderingen gedwaald hebben; in het bijzonder het concilie van Konstanz, dat op de meest goddeloze wijze van alle tot dwalingen is vervallen. Dit toch alleen is op betrouwbare wijze vastgesteld, wat door de algemene kerk, niet alleen die van Rome, wordt vastgesteld en goedgekeurd. Daarom stem ik toe dat de priesterwijding een bepaalde kerkelijke ritus is, gelijk er ook vele andere zulke riten en gebruiken door de kerkvaders in de kerk zijn ingevoerd, als bijv. het inwijden van gereedschappen, huizen, gewaden, wijwater, zout, kandelaars, kruiden, wijnen en dergelijke, bij welke alle niemand het er voor houdt dat het een sacrament zou zijn, gelijk er ook bij die generlei belofte aanwezig is; en zó is ook het zalven van de handen van een man, het scheren van de kruin en de andere dingen van die aard die geschieden[91] niet het geven van een sacrament, het verrichten van een sacramentele handeling, omdat er niets aan of bij is toegezegd; maar zij worden alleen, als werktuigen en instrumenten, ter beschikking gesteld, ten dienste gesteld, van bepaalde diensten.

Maar u zult wellicht zeggen: Wat zegt u dan wel met betrekking tot Dionysius[92] die zes sacramenten opsomt in zijn boekje over “De kerkelijke hiërarchie” en onder die ook de priesterwijding noemt?
Ik antwoord daarop: ik weet dat men deze auteur alleen uit het getal van de Ouden heeft tot een bewijs dat er zeven sacramenten zijn, hoewel hij, omdat hij van het huwelijk als sacrament niet spreekt, er slechts een zestal noemt. Maar overigens lezen we bij de overige Vaders over de sacramenten in het geheel niets. Zij hebben ook, zo dikwijls zij van die dingen gesproken hebben, ze nooit beoordeeld onder de naam van “sacramenten”. De vondst om ze “sacramenten” te noemen is van recente datum, is nieuw. En mij - opdat ik nog stoutmoediger worde - stuit het zeer tegen de borst dat men aan deze Dionysius, wie hij ook geweest moge zijn, zoveel gezag toeschrijft, terwijl hij toch bijna niets van een degelijke geleerdheid bezit. Want die dingen, die hij in zijn boek: “Over de hemelse hiërarchie onder de engelen” verzint - een boek waarop nieuwsgierige en bijgelovige vindingrijke mensen zich zozeer hebben afgetobd - ik vraag u: niet wiens gezag of met welke bewijsvoering maakt hij ze waar? Zijn het niet al te zamen bedenksels van hem zelf en haast zeer veel gelijkend op droomdenkbeelden, als u vrij van vooroordeel leest en oordeelt?
Maar in de mystieke Theologie, welke enige zeer onwetende theologanten zozeer opblazen, is hij één van de verderfelijkste, meer sprekend overeenkomstig Plato dan zich houdend aan Christus, zó dat ik niet graag wil dat een gelovige ziel ook maar de geringste aandacht aan deze boeken zou schenken. Christus leert u daaruit zó weinig,

---

[90] 1 Kor. 2: 15.
[91] Nl. bij de priesterwijding. [Vert.].
[92] Een schrijver van enige geschriften wellicht in de 1e eeuw n. Chr. ontstaan. Hij staat onder invloed van het Neo-Platonisme. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

zó in het geheel niet kennen, dat, zo u Hem al kende, u Hem dan zou verliezen! Ik spreek uit ervaring. Laten we liever naar Paulus luisteren, opdat we Jezus Christus leren kennen en Die gekruist. Hij toch is de Weg, de Waarheid en het Leven; Hij is de Ladder langs welke men tot de Vader komt. Zoals Hijzelf gezegd heeft: "Niemand komt tot de Vader, dan door Mij".
Zo in [het boek] "De kerkelijke hiërarchie", wat doet [Dionysius] daar anders dan dat hij enige kerkelijke gebruiken beschrijft, terwijl hij met zijn allegorieën speelt, zonder ze te bewijzen? Op de manier waarop dat bij ons gedaan is door de man die zijn boek Rationale divinorum heeft uitgegeven[93]. Zulke vóóringenomen beoefening van de studie van allegorieën is alleen het werk van lediggangers. Of denkt u soms dat het mij moeilijk zou vallen ten opzichte van welk ook van de geschapen dingen met allegorieën te spelen? Heeft Bonaventura[94] de vrije kunsten en wetenschappen niet op allegorische wijze pogen terug te voeren tot de theologie? Eindelijk, Gerson heeft "de kleine Donatus" gemaakt tot een mystiek theoloog[95]. Het zou mij ook niet zwaar vallen een betere "hierarchie," te schrijven, dan Dionysius deed, daar hij van een Paus en Kardinalen en Bisschoppen niets heeft afgeweten en de Bisschop heeft gemaakt tot de hoogste gezagsdrager. En wie is zo schraal van vernuft, dat hij zich niet aan allegorieën zou kunnen wagen? Ik zou willen dat niet één theoloog zich voor het gebruik van allegorieën moeite zou geven, vóór hij zich de rechte en eenvoudige zin van de Schrift volledig eigen had gemaakt; anders zal hij, zoals het Origenes is gegaan, niet buiten gevaar om, aan de theologie zich wijden.

Het behoeft dus niet dadelijk een sacrament te zijn, omdat Dionysius het één of ander beschrijft. Anders, waarom maakt men ook de processie, die hij terzelfder plaatse beschrijft, die tot heden toe voortbestaat, niet tot een sacrament? Ja, dán zouden er zoveel van hun sacramenten zijn, als de riten en ceremoniën in de kerk tot groter tal zijn gestegen. Maar, steunend op dit zo zwakke fundament, hebben zij karaktertrekken uitgedacht, welke zij aan dit hun sacrament hebben toegeschreven, welke zij de gewijden als onuitwisbare achtten te zijn ingedrukt. Vanwaar kwamen, wil ik vragen, zulke bedenksels? En welk gezag dekte ze? Door welke gronden werden zij gestabiliseerd, versterkt? Niet, dat wij hun willen ontzeggen vrij te zijn tot het verzinnen, uitspreken, verzekeren, wat hun beliefde; maar ook wij handhaven onze vrijheid; opdat zij zichzelf niet het recht aanmatigen, om uit hun bedenksels geloofsartikelen te maken, zoals zij tot nu toe dat hebben gedaan. Het is genoeg dat wij, omwille van de eendracht, ons aan hun riten en liefhebberijen aanpassen, maar wij willen niet ons laten dwingen door dingen die niet noodzakelijk zijn ter zaligheid, alsòf ze dat wèl waren. Laten zij zelf de dwingende eis van hun tirannie opgeven, dan zullen wij een vrijwillig-betoonde gehoorzaamheid bewijzen aan hun gevoelen, opdat wij alzo in wederkerige vrede met elkander leven. Immers het is iets schandelijks en onrechtmatig-slaafs dat een christenmens, die een vrij man is, aan andere overleveringen en leringen dan hemelse en goddelijke zou onderworpen zijn.
Hierna wenden zij het uiterste van hun kracht aan. Zij herinneren er nl, aan, dat Christus bij het Avondmaal gezegd heeft: "Doet dat tot Mijn gedachtenis". "En zie nu," zo merken zij hierbij op, "hier heeft Christus hen tot priesters gewijd". Hieruit hebben zij, onder andere, ook deze gevolgtrekking gemaakt: alleen aan de priesters

[93] Rationale divinorum officiorum, geschreven door W. Durandos, bisschop van Menda, + 1296. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[94] Veelzijdig geleerde, + 1274.
[95] Gerson (+ 1429) maakte Donatus die een grammatica schreef op allegorische wijze tot een theoloog! [Noot van prof. Lemme, Vert.].

moet het Avondmaal onder beiderlei gestalte worden uitgereikt. Tenslotte hebben zij hieruit gezogen wat zij maar wilden, als mensen die zich de vrije wil aanmatigden, om uit Christus' woorden, waar ook gesproken, wat hun maar lustte, te halen en te beweren. Maar is dit nu: het Woord van God uitleggen?
Antwoord hierop, bid ik u! Christus belooft hier niets; Hij gebiedt alleen, dat het zal geschieden tot Zijn gedachtenis. Waarom komen zij niet tot de gevolgtrekking dat ook daar mensen tot priesters zijn gewijd, waar Hij hen met het ambt van de bediening van het Woord en van de Doop bekleedt en tot hen zegt: “Gaat heen in de gehele wereld en predikt het Evangelie aan alle creaturen, hen dopende in de naam ...”, daar het toch de taak van priesters is om te prediken en te dopen? Vervolgens, daar immers heden ten dage het zelfs het voornaamste en [naar men zegt] hem niet te ontnemen werk van een priester is om de Canonische uren te lezen[96], waarom hebben zij dan niet uitgesproken dat het sacrament van de priesterwijding in dat ogenblik ingesteld werd, toen Christus gebood dat men moest bidden - gelijk op vele andere plaatsen, zo heel in het bijzonder in de Hof, dat zij niet in verzoeking zouden vallen? Indien zij nl. zich niet uit deze moeilijkheid vrijmaken, dat zij zeggen: 't gaat niet om een gebod van het gebed, immers het is voldoende om de Canonische uren te lezen, zodat alzo met geen Schriftuitspraak zou kunnen bewezen worden dat dit een priesterlijk werk is en dientengevolge zulk een gebeds-priesterschap niet uit God zou zijn, gelijk het ook inderdaad niet is.

Wie echter van de oude vaders heeft ooit beweerd dat met deze woorden mensen tot priesters zijn gewijd? Maar indien niet één van hen, waar komt dan dit nieuwe inzicht vandaan? Zeker hiervandaan, dat men met deze handigheid er naar heeft gestreefd dat men een kweekplaats van onverzoenlijke tweedracht zou hebben, opdat daardoor geestelijken en leken verder van elkaar of zouden komen te staan dan hemel en aarde van elkaar verwijderd zijn, tot ongelooflijk grote schade van de doopsgenade en tot een verwarring aanbrengen in de evangelische gemeenschap. Immers, hieruit begon voort te spruiten die verfoeilijke tirannie van geestelijken (clerici) ten opzichte van de leken. Want in hun groot vertrouwen op de lichamelijke zalving, waarmee hun handen waren gewijd, en verder op het geschoren zijn van hun hoofdkruintje en op hun gewaden, hebben zij zich niet alleen in hun waan hoog gesteld boven de overige christenen, de leken, die met de Heilige Geest zijn gezalfd, maar hielden zij deze welhaast voor onwaardige honden, die met hen tot de kerk werden geacht te behoren. Dat is de reden dat zij van alles durven te gebieden, te eisen, te dreigen, op allerlei dingen aan te dringen en te benauwen. Kortom: het sacrament van de priesterwijding was en is een zeer voortreffelijk werktuig tot het in stand houden van al de monsterachtigheden, die tot nu toe zijn geschied en tot heden toe nog geschieden in de kerk. Hier is de christelijke broederschap te gronde gegaan; hier zijn uit herders wolven, uit dienstknechten tirannen, uit geestelijken erger dan wereldlijken geworden.
Indien men deze kon dwingen heen te gaan, zouden wij allen in gelijke zin priesters zijn, zovelen wij gedoopt zijn, zoals we inderdaad zijn; en zou voor hen alleen een ambtelijke dienst overblijven, die hun met onze vrijwillig-gegeven toestemming was opgedragen, en dan zouden zij tevens weten dat zij generlei zeggenschap over ons zouden hebben, dan in zover wij vrijwillig die hun hadden toegekend. Zo immers staat

[96] De dagtijden of canonische uren vallen op 6, 9, 12, 3 en 6 uur op de dag en in de nacht: juist voor het gaan slapen en 3 uur 's morgens (de Metten), ook soms nog op 't uur van middernacht. De gebeden die op deze dag- (en nacht-)tijden moeten gesproken worden, staan in het Brevier. Tot het lezen van de Breviergebeden of de Canonische uren is ieder priester verplicht. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

het te lezen in 1 Petr. 2: “Gij echter zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom”. Daarom zijn wij allen priesters, zovelen wij christenen zijn. Maar die wij “priesters” noemen, zijn dienaren, uit ons getal uitgekozen, die in naam van ons alles doen. En een priesterambt is niets anders dan een dienst. Zo lezen we in 1 Cor. 4: “Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen Gods is toebetrouwd”.
Hieruit vloeit voort dat hij, die het Woord niet verkondigt, terwijl hij toch juist hiertoe door de kerk geroepen is, in het geheel geen priester is. En: dat het sacrament van de priesterwijding niet iets anders kan zijn, dan een zeker gebruik om de verkondigers van het Woord in de kerk te kiezen. Zó immers omschrijft God Zelf door de dienst van Maleachi 2: 7, de priester: “De lippen van de priester bewaren kennis en uit zijn mond zoekt men onderricht in de wet, want een bode van de HEERE der heerscharen is hij.” Daarom moet u er zeker van zijn: hij die niet een bode van de HEERE der heirscharen is of tot iets anders dan (om het zo te zeggen) tot het een-boodschap-brengen geroepen wordt, is in het geheel geen priester, zoals het luidt bij Hosea 4: “Omdat gij de kennis verworpen hebt, verwerp ik u dat gij geen priester meer voor mij zult zijn”. Vandaar immers dat zij óók herders worden genoemd, omdat zij moeten weiden, dat is: leren, onderwijzen. Daarom [moet u óók hiervan zeker zijn] dat zij, die slechts de priesterwijding ontvangen om Canonische uren te lezen en missen op te dragen, wel paapse priesters zijn, maar niet christelijke, omdat ze niet alleen niet het Woord verkondigen maar daartoe óók niet geroepen worden. Ja zelfs, juist dit beoogt men dat zulk een priesterambt een ander ambt is dan dat van de Woordverkondiger. Daarom zijn zij dagtijden- en mispriesters, dat is: in een bepaalde zin: levende afgoden, die wel de naam van “priester” dragen, maar niets minder dan dit zijn, op de wijze gelijk Jerobeam te Beth-aven tot priesters heeft gewijd: mensen uit de onderste heffe van het volk, niet behorend tot het geslacht van de Levieten.

Derhalve: zie waarheen en tot hoever de heerlijkheid van de kerk van haar is geweken: de gehele wereld is vol priesters, bisschoppen, kardinalen en clerus, van wie evenwel, voorzover het zijn ambt raakt, niemand het Woord verkondigt, tenzij hij weer krachtens een andere roeping, buiten de sacramentele priesterwijding om, er toe geroepen wordt. Maar hij denkt dat hij in overvloedige zin aan de roeping die zijn sacrament voor hem meebrengt, voldoet, indien hij het geklapper van de gebeden, die hij moet lezen, mompelt en missen opdraagt. En verder bidt hij die dagtijden eigenlijk nooit, of als hij ze bidt, bidt hij ze voor zichzelf; en zijn missen - en dit is het toppunt van verkeerdheid - biedt hij aan als een offer (terwijl toch de mis een gebruiken van het sacrament moet zijn), zodat het ten volle duidelijk is dat de priesterwijding die, als ware het een sacrament, dit soort mensen tot geestelijken wijdt, in waarheid en louter en geheel en al een verzinsel is, in een menselijk brein geboren, in het brein van zulke mensen die niets begrepen van de zaak van de kerk, niets van het priesterambt, niets van de dienst van het Woord en van de Sacramenten - opdat, zoals het sacrament is, het ook zulke priesters moge hebben. Door deze dwalingen en blindheden is dat blijk van nog zwaarder gevangenschap er nog bijgekomen: opdat zij zich toch maar nog verder van de overige christenen, als de profanen, zouden afscheiden, hebben zij zichzelf, zoals de Galliërs die priesters van Cybelê waren, ontmand en zich bezwaard met een zeer gehuicheld ongehuwd leven.
En het was voor de huichelarij en de werkzaamheid van deze dwaling nog niet genoeg het dubbel-huwelijk te verbieden; dat is: dat iemand twee vrouwen tegelijkertijd had, gelijk dit ten tijde van het Oude Verbond wel geschiedde (want wij weten dat het woord digamie [bigamie] dit betekende); maar zij hebben dat woord digamie evenzeer

toegepast op het geval dat iemand na elkaar met twee meisjes huwde; ook kon er éénmaal een weduwe bij zijn. Ja zelfs, deze allerheiligste heiligheid van het allerheiligst sacrament heeft een dergelijke waarde dat, wie zulk een jonkvrouw heeft gehuwd, niet tot priester kan worden gewijd, zolang deze vrouw leeft. En opdat dit nu tot de allerhoogste top van heiligheid zou reiken, wordt ook hij van het priesterambt geweerd die buiten zijn weten en in het geval van een louter ongeluk een gevallen vrouw heeft gehuwd. Maar wanneer iemand zeg zeshonderd publieke vrouwen had bevlekt of hoeveel vrouwen en meisjes ook had verkracht, of ook zelfs als een Ganymedes[97] zich vele zulke had “onderhouden”, het zou geen verhindering voor hem zijn geweest om òf Bisschop òf Kardinaal òf Paus te worden. En dan leggen zij het bekende woord van Paulus: “hij zij de man van één vrouw” zó uit dat het zou betekenen: de prelaat van één kerk! Daaruit vloeiden de onverenigbare prebenden voort, tenzij de Paus, de grootmachtige verlener van dispensaties, aan één [“vrouw”] drie, twintig, honderd “vrouwen” dat is: kerken, wilde verbinden, wanneer hij, door geld of gunst omgekocht, dat heette dan: “door heilige liefde bewogen” en “door zorg voor de kerken gedreven”, zo handelde.

O gij waardige Pausen, die [mede] waardigheid ontleent aan dit eerwaardige sacrament van de priesterwijding! O u vorsten, niet van katholieke kerken, maar van satans-synagogen, ja: vorsten van de duisternis! Ik gevoel mij gedrongen hier met Jesaja 28: 14 te roepen: “o gij spotters, heersers over dit volk in Jeruzalem!” Of met Amos 6: 1: “Wee de zorgelozen op Sion en die zich veilig weten op de berg van Samaria, de uitgelezenen van de keur der volken, tot wie het huis Israëls komt!” O de schande en de smaad van de kerk van God, die deze kerk uit het feit dat er zulke priestergedrochten zijn, zich op de hals haalt! Waar zijn de bisschoppen of priesters die het Evangelie kennen, om er nog maar van te zwijgen of ze het verkondigen? Waarom geven zij er dan zo hoog van op dat zij priesters zijn? Waarom willen zij voor heiliger en beter en machtiger worden gehouden dan de andere christenen, die “maar” leken zijn? Dagtijden lezen, welke ongeleerde gaat dat te hoog? of (gelijk de Apostel zegt), welke, die in tongen spreekt? Dagtijden lezen, de gebeden van uren lezen, is de taak van monniken, kluizenaars, private personen en leken. Het ambt van een priester is: het Woord verkondigen en als hij dat niet doet dan is hij op die wijze “priester” als een mens op een schilderij “een mens” is! Of maakt dit iemand tot bisschop, als hij zulke zwetsers tot priesters wijdt? Of als hij kerken en klokken wijdt, of kinderen het vormsel geeft? Nee! Dit zou ook iedere diaken of leek kunnen doen. De dienst van het Woord maakt iemand tot priester en tot Bisschop.

Daarom: volgt mijn raad en vlucht, u allen die een rustig en veilig leven wilt leiden; vlucht, jongelingen, en laat u niet tot priesters wijden door deze heilige handelingen, tenzij u het Evangelie wilt verkondigen en tenzij u wilt geloven dat u door het sacrament van deze priesterwijding volstrekt niet beter bent geworden dan de leken. Immers: dagtijden lezen, dat betekent niets.
Verder: een mis opdragen, dat wil zeggen: het sacrament ontvangen. Derhalve: wat blijft u toebedeeld, dat niet elke leek toebedeeld wordt? Het scheren van de kruin en uw priesterlijk gewaad? Een jammerlijke priester die uit een geschoren kruin en een priesterlijk kleed bestaat! Of zit het hem in de olie waarmee uw vingers zijn bevochtigd? Maar ieder christen, wie hij ook zij, is gezalfd met de olie van de Heilige Geest en geheiligd naar lichaam en ziel en vroeger ging hij met het sacrament met zijn

[97] Ganymedes, zoon van de Trojaanse koning Tros, die om zijn buitengewone schoonheid door Jupiter was geroofd en tot zijn schenker gemaakt.

eigen handen om, niet minder dan nu de priesters doen, ofschoon onze bijgelovigheid het nu de leken tot een zware schuld aanrekent als hij alleen maar een kelk of een lijfdoek[98] aanraakt. Zelfs een heilige kloostermaagd mag de gewijde altaardoeken en het gewijde linnen niet wassen. Ik bezweer u, zie welke vorderingen de hooggewijde heiligheid van deze priesterwijding heeft gemaakt. Ik hoop dat het nog eens zal gebeuren dat het de leken zelfs zal verboden zijn het altaar aan te raken, tenzij dan alleen wanneer zij geld neertellen! Ik barst bijna van ergernis, als ik nadenk over deze meer dan goddeloze tiranneieën van alleronbezonnenste mensen die met zulke beuzelachtige en kinderachtige nietigheden de vrijheid en de heerlijkheid van de christelijke religie bespottelijk maken en te gronde richten.

En daarom: een ieder die zich als een christen heeft leren kennen, zij er zeker van en kenne daarbij zichzelf, dat wij allen gelijkelijk priesters zijn, dat wil zeggen: dat wij dezelfde bevoegdheid hebben ten aanzien van het Woord en van elk sacrament. Maar tevens, dat het niemand vrijstaat van die bevoegdheid gebruik te maken, tenzij met bewilliging van de [christelijke] gemeenschap, of krachtens een roeping van een meerdere dan hij. Want wat allen gemeen is, kan niemand persoonlijk zich aanmatigen; hij kan het alléén zich toeëigenen, als hij er toe wordt geroepen. Derhalve, dat dit sacrament van de priesterwijding, als het iets is, niets anders is, dan een zeker gebruik om iemand tot de dienst van de kerk te roepen.
Vervolgens dat het priesterschap naar zijn eigenlijke aard niet anders is dan een Dienst van het Woord; ik bedoel: niet van de Wet, maar van het Evangelie. En dat het diakenambt[99] een dienst is, niet om de Evangeliën of de Brieven te lezen, zoals het heden ten dage de gewoonte is, maar een ambt dat tot taak heeft de gelden van de kerk uit te delen aan de armen, opdat de priesters bevrijd mogen worden van de last om voor de tijdelijke dingen zorg te dragen en vrijer en gemakkelijker zich kunnen geven aan het gebed en aan [de prediking van] het Woord.
Immers uit deze overweging is, gelijk we lezen in Hand. 6, het diakenambt ingesteld; en zo komt het dat hij die het Evangelie niet kent en niet verkondigt, niet alleen niet een priester of een Bisschop is, maar een verderf voor de Kerk, die onder de valse naam van priester en Bisschop, als in een schaapsvacht het Evangelie naar beneden drukt en wurgt en de wolf in de kerk uithangt. Daarom zijn die priesters en Bisschoppen van wie heden ten dage de kerk overvol is, indien ze niet op een andere wijze hun zaligheid najagen, d.w.z., als ze niet erkennen dat ze noch priesters noch Bisschoppen zijn, en er zich over bedroeven dat ze een naam dragen, ja, maar terwijl ze òf het werk dat er aan verbonden is, niet kennen óf het niet kunnen volbrengen en op die wijze met gebeden en tranen het ellendige lot van hun geveinsdheid, betreuren - in waarheid een volk van eeuwige verdoemenis, en in hen wordt het bekende woord van Jesaja (5: 13 vv.) bewaarheid: “Daarom gaat mijn volk in ballingschap wegens gemis aan begrip; zijn edelen worden hongerlijders en zijn menigte versmacht van dorst. Daarom doet het dodenrijk zijn keel wijd open en spert het zijn muil op, mateloos, zodat daarin verzinkt de luister van dit volk, zijn menigte, zijn gedruis en al wat daarin dartel is.” O woord verschrikkelijk voor onze tijd, waarin de christenen in de bodemloze diepten van een maalstroom worden verzwolgen!

Zoveel wij dus uit de Schriften weten nl. dat wat wij het priesterschap noemen, een dienst is, zie ik in het geheel niet in waarom iemand die eenmaal. tot priester is

[98] Lijfdoek: corporale: een linnen doek die op het altaar ligt waarop de hostie gelegd en de kelk gezet wordt. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[99] Luther bedoelt hier: het diakenambt gelijk de Rooms-katholieke kerk het heeft.

gewijd, niet weer leek zou kunnen worden, aangezien hij van een leek in niets verschilt dan inzoverre hij met die dienst is bekleed. Immers ook het afgezet worden en uit de dienst ontslagen, is zo weinig onmogelijk, dat nu ook op allerlei plaatsen deze straf wordt toegepast op priesters die zich schuldig gemaakt hebben aan de één of andere zonde, terwijl ze dan of voor een tijd worden geschorst of voorgoed hun ambt hun wordt ontnomen. Immers dat verzinsel van het "onvernietigbaar karakter" (character indelebilis) [van de priesterwijding] is reeds lang bespot. Ik erken dit, dat de Paus dit karakter [aan de priesterwijding] indrukt, [maar] zonder dat Christus daarvan iets wil weten en dat juist daardoor een priester gewijd is niet zozeer als een voortdurende dienstknecht en gevangene van Christus, als wel van de Paus, zoals het heden ten dage is.

Overigens zal, als ik mij niet bedrieg, wanneer dit sacrament, dit verzinsel, eenmaal inéénstort, het Pausdom zelf met zijn karakters nauwelijks of niet stand kunnen houden, en zal de blijde vrijheid weer tot ons terugkeren, waarin men van ons allen zal verstaan dat wij gelijken zijn in. enig recht of enige bevoegdheid en wij, als het juk van de tirannie van onze schouders is afgeschud, zullen weten dat wie christen is Christus heeft, en dat wie Christus heeft, alles bezit wat van Christus is; aller dingen machtig is; waarover ik nog veel meer en in nog krachtiger bewoordingen wil schrijven als ik bemerkt zal hebben dat zulke woorden het onbehagen wekken van mijn vrienden, de papisten.

VII. HET SACRAMENT VAN HET LAATSTE OLIESEL

Tot het bekende gebruik van de zalving van [ernstig] zieken hebben onze theologen twee hun waardige toevoegselen toegedaan.
Dit eerste, dat zij het een sacrament noemen. Dit tweede, dat ze het tot “het laatste” sacrament maken: zo zal het dan nu zijn het sacrament van de laatste zalving dat niet mag worden toebediend dan aan zulken die verkeren in het uiterste levensgevaar; misschien (overeenkomstig het feit dat zij spitsvondige redeneer-kunstenaars zijn) [hebben zij het de láátste zalving genoemd] terugziende op de eerste zalving die van de doop en op de twee volgende: die van de vorming [confirmatie] en de priesterwijding. - Máár: zij hebben hier wel een mogelijkheid om mij in het aangezicht te weerstaan. Nl. hiermee, dat we op het gezag van de apostel Jacobus hier een belofte en een teken hebben, waarvan ik zelf tot op dit ogenblik toe heb vastgesteld dat dit de beide kenmerken van een sacrament zijn. Deze apostel immers zegt: “Is er iemand bij u ziek? Laat hij dan de oudsten der gemeente tot zich roepen, opdat zij over hem een gebed uitspreken en hem met olie zalven in de naam des Heeren. En het gelovige gebed zal de lijder gezond maken en de Heere zal hem oprichten”. Ziehier dan, zeggen zij, de belofte van vergeving van zonden en het teken van de olie!
Maar ik antwoord: als er nu ergens waanzinnig is gesproken, dan is het toch wel heel in het bijzonder in dit geval! Ik laat nu nog dáár dat velen met naar mijn inziens grote waarschijnlijkheid beweren dat deze brief niet de apostel Jacobus tot auteur heeft en niet een apostolische geest ademt, ofschoon ik toestem dat deze Brief, door wie hij dan ook is geschreven, door de gewoonte [om hem te lezen en aan te halen] gezag heeft verkregen. Maar ook zelfs als hij door de Apostel Jacobus geschreven zou zijn, zou ik durven zeggen dat het niet geoorloofd mag heten dat een Apostel op eigen gezag een [nieuw] sacrament zou instellen: dat is dus: een goddelijke belofte zou afkondigen met een er aan verbonden teken. Immers dit recht kwam alleen Christus toe. Zo verklaart Paulus, dat hij het sacrament van het Avondmaal van de Heere heeft ontvangen en dat hij niet gezonden is om te dopen, maar om het Evangelie te verkondigen. En we lezen nergens in het Evangelie ook maar iets van een sacrament van deze laatste zalving. Maar: we willen ook zelfs dát maar dáárlaten. Wij willen de woorden zelf van de Apostel, of van wie ook die de auteur van deze Brief geweest is, nader bezien, en dan zullen we daarbij opmerken hoezeer zij, die aan het getal van de sacramenten er één hebben toegevoegd, die woorden in het geheel niet met scherpe blik hebben bekeken.

Vooreerst - indien zij de uitspraak van de Apostel een ware achten en die bindende kracht heeft, welke bevoegdheid hebben zij dan om haar te veranderen en tegen te spreken? Waarom maken zij op eigen gezag een zalving, waarvan de Apostel wil dat zij een algemene zal zijn, tot een laatste en bijzondere? Immers de Apostel heeft niet gewild dat deze zalving een laatste zou zijn en die alleen aan stervenden moest worden gegeven. Maar hij zegt in volstrekte zin: indien iemand ziek is, en niet: indien iemand op sterven ligt. Want ik hecht geen waarde aan wat Dionysius in zijn [boek] De Kerkelijke hiërarchie hier als wijsheid voorschotelt; de woorden zelf van de Apostel zijn duidelijk, op welke en hij en zij zich gelijkelijk beroepen, maar intussen volgen zij hem niet; waaruit blijkt dat zij op niemands gezag, maar alleen door eigen willekeurig oordeel er toe gebracht, uit de slecht-begrepen woorden van de Apostel een sacrament en een laatste zalving hebben gefabriceerd, tot nadeel van de overigen

die ziek zijn van wie ze op eigen gezag de weldaad van de zalving, door de Apostel ingesteld, hebben afgenomen.
Maar dit is nog mooier, dat de belofte van de Apostel met zoveel woorden zegt: “Het gebed des geloofs zal de zieke gezond maken en de Heere zal hem oprichten ...” Zie toch: de Apostel beveelt dat de zalving en het gebed zal geschieden tot dit doel, dat de lijder genezing zal ontvangen en opgericht zal worden, dat is dus: dat hij niet zal sterven, en dat het niet een “laatste” zalving zal zijn, wat ook de gebeden bewijzen die tot heden toe onder de acte van de zalving worden opgezegd, die er om vragen dat de zieke tot herstel moge komen! Zij evenwel beweren daartegenover dat de zalving niet mag worden gegeven dan aan zulken, die op 't punt zijn van te overlijden, dat is dus: opdat zij niet genezing verkrijgen en worden opgericht! Indien een zaak niet zo ernstig was, wie zou zich kunnen weerhouden te lachen om zulke schone, geschikte, gezonde kanttekeningen, gemaakt bij Apostolische woorden? Is het niet heel duidelijk dat men hen die zó spreken, hier betrapt op een sofistische dwaasheid, die - én hier én op zo vele andere plaatsen - tot waarheid verklaart wat de Schrift ontkent en ontkent wat zij verzekert? Waarom derhalve zullen wij onze zo uitnemende Leraars niet dankbaar zijn? - Het is dus juist wat ik gezegd heb: nooit is op meer klaarblijkelijke wijze waanzin gesproken, dan te dezer plaatse.

Voorts, indien deze zalving inderdaad een sacrament is, dan moet zij zonder twijfel (zoals zij zeggen) een “werkzaam teken” zijn dat “betekent” [afbeeldt] en belooft. Maar het belooft gezondheid en herstel van de zieke, gelijk de duidelijke woorden hiervoor instaan. “Het gebed des geloofs zal de lijder gezond maken en de Heere zal hem oprichten”. Wie echter ziet niet voor zijn ogen dat deze belofte ten goede van weinigen, ja feitelijk ten goede van niemand, wordt vervuld? Onder duizend “gezalfden” immers komt er nauwelijks één tot herstel en niemand gelooft dan dat dit geschiedt door de kracht van het sacrament, maar door de weldaad van een sterk gestel of van de medicijnen: immers: aan het sacrament schrijft men de tegenovergestelde werking toe! Wat zullen wij er dus van zeggen? Of: de Apostel liegt met deze zijn belofte of die zalving zal geen sacrament kunnen zijn. Want een sacramentele belofte is zeker en betrouwbaar; deze evenwel stelt in de meeste gevallen teleur. Welaan dan - opdat we het wijs inzicht en de waakzaamheid van deze theologen bij vernieuwing mogen opmerken - dáárom noemen zij deze zalving de láátste, opdat die belofte geen geldende kracht zal hebben, dat is: opdat het sacrament geen sacrament zij. Indien het immers het láátste is, dan geneest het niet, maar moet het bukken voor de oppermacht van de ziekte; en indien het geneest, dan kan het niet het laatste zijn. Hieruit volgt, naar de uitlegging van deze Leraars, dat men omtrent Jacobus moet verstaan dat hij zichzelf heeft tegengesproken, en dat hij om niet een sacrament in te stellen, een sacrament heeft ingesteld; omdat zij dáárom willen dat deze zalving de laatste zij opdat het niet waar zou zijn dat de lijder door haar genezing zou deelachtig worden, gelijk Jacobus dat toch heeft vastgesteld. Indien dit nu niet dwaasheid-spreken mag heten, ik vraag u: wat dan wèl “dwaasheid-spreken” is!

En dan komt dit woord van de Apostel Paulus op hun weg, dat hij spreekt in 1 Tim. 1: 7: “Zij willen leraars der wet zijn, zonder ook maar te beseffen wat zij zeggen of waarover zij zo stellig spreken”. Zo lezen zij [alle Heilige Schriften] en volgen die, maar zonder over de zin ervan zich een juist oordeel te vormen. Met dezelfde onverschillige slaperigheid hebben ze ook de oorbiecht geput uit het woord van de Apostel, als hij zegt, Jac. 5: 16: “Belijdt elkander uw zonden”. Maar zij geven geen acht hierop, dat de Apostel beveelt de oudsten van de gemeente erbij te roepen opdat

zij over de zieke een gebed uitspreken. Tegenwoordig wordt nauwelijks één priestertje er heen gezonden, terwijl toch de Apostel beveelt dat er velen bij zullen zijn, niet vanwege de zalving, maar vanwege het gebed. Immers hij zegt: “Het gebed des geloofs zal de zieke gezond maken ...”; hoewel ik er niet zeker van ben of hij dit wil verstaan hebben van priesters, daar hij zegt: “de presbyters”, dat is: de oudsten. Want híj is niet altijd maar [tevens] een priester of dienaar van de kerk, die oud is; zodat u kunt vermoeden en van mening zijn dat de Apostel heeft gewild dat de oudsten en aanzienlijksten in de kerk de lijder zouden bezoeken, opdat zij, dit werk van barmhartigheid verrichtende en in het geloof voor hem biddende, hem zouden gezond maken. Hoewel men niet kan ontkennen dat de kerken in die oude tijden door de oudsten werden bestuurd, zonder zulke ordeningen en wijdingen [als wij nu kennen], maar die vanwege hun leeftijd en de langdurige ervaring in deze zaken, daartoe waren gekozen.

Daarom houd ik het ervoor dat deze zalving dezelfde is als die waarover Markus 6: 13 geschreven wordt met betrekking tot de Apostelen: “En zij dreven vele boze geesten uit en zalfden vele zieken met olie en genazen hen”; voorzeker een bepaald gebruik van de oude Kerk, waarmee ze wonderen deden ten gunste van zieken; een gebruik dat reeds voorlang is in onbruik geraakt; op de wijze gelijk ook volgens Marc. 16 Christus de gelovigen gaf dat zij slangen opnamen en op zieken de handen legden en deze zouden genezen worden. Het is wel een wonder dat zij uit deze woorden ook niet een sacrament hebben gefabriceerd, daar zij toch een gelijke kracht en belofte in zich dragen als deze woorden van Jacobus! Derhalve is deze “laatste”, dat is: als zodanig verzonnen zalving geen sacrament, maar een raadgeving van Jacobus waarnaar wie het maar wil kan handelen, genomen en overgebleven, gelijk ik zei, uit het Evangelie naar Marcus, want ik geloof niet, dat deze raad alle mogelijke zieken is gegeven, omdat ziekte een eer is van de kerk en de dood is een gewin, maar alleen aan degenen onder hen die te ongeduldig en zwakgelovig hun lijdenskruis droegen. En zulken heeft de Heere dáártoe laten overblijven, opdat in hen de wonderen en de kracht van het geloof zouden tot uitblinking komen.
En juist dit heeft Jacobus ook met behoedzaamheid en oplettendheid voorzien, toen hij de belofte van de gezondmaking en van de vergeving van zonden niet heeft verbonden aan de zalving als zodanig, maar aan het gebed des geloofs. Want alzó spreekt hij: “En het gebed des geloofs zal de lijder gezondmaken en de Heere zal hem oprichten”, en: “Zo hij in zonden heeft geleefd, ze zullen hem vergeven worden”. Immers een sacrament eist niet het gebed of het geloof van de dienaar die het toebedient, want ook een ongelovige kan dopen en wijden, zonder gebed. Maar het rust alléén in de belofte en instelling van God en eist geloof bij hem die het ontvangt. In het gebruik echter van onze tegenwoordige laatste zalving - wáár is daar het gebed des geloofs? Wie bidt met zulk een geloof ten goede van een zieke, dat hij niet twijfelt of hij zal herstellen? Want zulk een gebed des geloofs beschrijft hier Jacobus, van hetwelk hij in 1: 6 had gezegd: “Hij moet bidden in geloof, in geen enkel opzicht twijfelende”. En Christus zei ervan, Marc. 11: 24: “Alwat gij bidt en begeert, gelooft dat gij het hebt ontvangen, en het zal u geschieden”.

Het lijdt ook geen twijfel: indien heden ten dage zulk een gebed zou worden opgezonden, over een zieke; dat wil zeggen: door oude, gezaghebbende en heilige mannen, die vol van geloof waren: er zouden er zovelen genezen als wij maar begeerden! Immers wat zou het geloof niet vermogen? Maar wij, terwijl we dit geloof (dat dit met [goddelijk] gezag geschreven woord van de Apostel toch boven alles vordert!)

veronachtzamen - wij denken - als we van “oudsten” horen: mannen dan toch zeker die uitmunten door leeftijd en geloof - aan wat voor een doodgewone grote hoop priesters ook. En dan maken wij uit de dagelijkse en vrije zalving een “laatste”; en eindelijk: het door de Apostel beloofde gevolg: de gezondheid, verkrijgen we niet alleen niet, maar wij vernietigen het en stellen er zelfs het tegenovergestelde voor in de plaats! En niettemin geven we er toch hoog van op dat ons sacrament - ik moet liever zeggen: ons verzinsel! - door deze uitspraak van de Apostel, hoewel die er met meer dan het dubbele van de volle omvang van stemmen[100] tegen strijdt, zou worden gefundeerd en bewezen! O gij theologen!

Ik veroordeel dus ons sacrament van de laatste zalving niet, maar ontken standvastig dat het dit is wat door de Apostel Jacobus wordt voorgeschreven omdat noch de vorm, noch het gebruik, noch de kracht, noch het doel van het zijne met het onze overeenstemt. Wij willen het nochtans onder die sacramenten rekenen die wij hebben ingesteld, als daar zijn: de wijding van en besprenging met zout en water. Want we mogen en kunnen niet ontkennen dat het één of ander schepsel wel door woord en gebed geheiligd wordt; immers dit leert de Apostel Paulus ons; en daarom ontkennen wij niet dat door het Laatste Oliesel schuldvergiffenis en vrede gegeven wordt. Niet omdat het een sacrament is, van Godswege ingesteld, maar omdat hij, die het ontvangt, gelooft dat hem dit zal gebeuren. Immers het geloof van hem die het [sacrament] ontvangt dwaalt niet, in welke mate ook de dienaar, die het hem toebedient, zou mogen dwalen. Wanneer hij immers “voor de grap” zou dopen en schuld kwijtschelden, dat is: niet zou kwijtschelden (voorzover het hem als bedienaar betrof) maar in waarheid toch kwijtscheldt en doopt, indien hij, die gedoopt wordt en wien zondevergeving wordt geschonken, gelóóft - hoeveel te meer brengt hij vrede, wanneer hij met de laatste zalving zalft, ook zelfs indien hij in waarheid hem geen vrede kan brengen, als u op zijn dienstbetoon let, omdat hier geen [eigenlijk] sacrament aanwezig is. Immers het geloof van de ontvanger ontvangt ook dat, wat hij die het hem toebrengt of niet kon of niet wilde geven. Het is toch voor hem die gezalfd wordt voldoende het Woord te horen en te geloven. Want wat wij ook geloven dat wij zullen ontvangen, dat ontvangen wij ook in der waarheid - wat ook de bedienaar doet of niet doet, hoe hij ook huichelt of spot. Immers Christus' uitspraak staat vast: “Alle dingen zijn mogelijk hem die gelooft”. En wederom: “U geschiede naar uw geloof”. Onze sofisten evenwel spreken bij de sacramenten in het geheel niet over dit geloof; maar zij bazelen alleen met alle ijver over de echte kracht van de sacramenten, “altijd lerende maar terwijl ze nooit komen tot de kennis der waarheid”.

Toch is het nuttig geweest dat deze “laatste” zalving is ingesteld; want door deze zegen is zij het minst van alle geteisterd door en onderworpen aan de tirannie en hebzucht en nu is voorzeker deze éne barmhartigheidsbetoning de stervenden gebleven dat zij zich vrij kunnen laten zalven, ook zonder biecht en zonder communiceren. En indien zij eens voor dagelijks gebruik ware toegewezen gebleven, en indien zij ook zieken genezing had gebracht, ook al zou zij de zondeschuld niet weggenomen hebben, hoevele landen in de wereld zouden nu de Pausen niet onder hun macht gekregen hebben; zij, die nu reeds door het éne sacrament van boete en door de sleutelmacht en door het sacrament van de priesterwijding geworden zijn tot zulke heersers en vorsten? Maar nu is het een gelukkige omstandigheid dat zij, zoals zij het gebed des geloofs verachtelijk terzijde stellen, zó geen enkele zieke genezen en uit een oud gebruik zich een nieuw sacrament hebben verdicht.

---

[100] Beeld ontleend aan muziek en zang: “bisdiapason”.

Met deze woorden moge ik dan nu over deze vier sacramenten genoeg hebben gezegd. Ik weet hoezeer het onwelgevallig zal zijn hùn, die menen dat zij het getal en het gebruik van de sacramenten moeten zoeken aan de weet te komen niet uit de Heilige Schriften, maar uit [de beginselen van] de Roomse Stoel. Alsof die Roomse Stoel deze sacramenten had gegeven en ze niet veelmeer had ontvangen van de Universiteiten, aan welke hij ontegenzeggelijk alles dankt wat hij bezit. Want de pauselijke tirannie zou nooit een zo machtig en omvangrijk bestand hebben gekregen, indien zij niet zó veel van de universiteiten had ontvangen; omdat er onder de beroemde bisdommen nauwelijks één ander is geweest, dat zó weinig geleerde mannen onder zijn bisschoppen heeft geteld. Alléén door geweld, list en bijgeloof heeft het Roomse Episcopaat tot heden toe de overhand op de andere verkregen. Zij immers die vóór duizend jaren dóór op de Bisschoppelijke Stoel hebben gezeteld, staan ván hen die in die tussentijd machtig zijn geworden, op een dèrgelijke afstand, dat men zich wel genoodzaakt ziet om tegen die of tegen deze Roomse Pausen positie te kiezen.
Er zijn bovendien nog verschillende andere zaken, van welke het schijnt dat men ze onder "de sacramenten" kan meetellen. Nl. alle die, aan welke een goddelijke belofte verbonden is. Als de zodanige noem ik: het Gebed, het Woord, het Kruis. Immers Christus heeft hun die bidden op vele plaatsen verhoring toegezegd, met name in Luk. 11: 5 vv., waar Hij in vele gelijkenissen ons er toe nodigt om toch gedurig te bidden. En wat het Woord betreft zegt Hij: "Zalig zijn zij die het Woord Gods horen en het bewaren". En wie zou zonder iets te vergeten kunnen opsommen, hoe dikwijls Hij bekommerden, lijdenden, verootmoedigden hulp en heerlijkheid toezegt? Ja, wie zou àl de beloften van God kunnen opnoemen? Daar immers de gehele Heilige Schrift zich dit ten doel stelt, dat zij ons maar tot het geloven oproept, hier met geboden en dreigingen ons er toe dringend, dáár met beloften en vertroostingen ons nodigend. Daar immers al wat geschreven is òf geboden òf beloften zijn, vernederen de geboden de hovaardigen die door hun eisen en verhogen de beloften de zich verootmoedigenden door haar toezegging van vergeving.

Toch komt het mij voor dat in eigenlijke zin "sacramenten" genoemd moeten worden: de beloften die verbonden worden aan en met tekenen. De overige, omdat er niet tekenen aan verbonden zijn, zijn alléén "beloften". Vandaar dat, indien we ons nu zeer nauwkeurig willen uitdrukken, er eigenlijk in de kerk maar twee sacramenten van God zijn: de Doop en het brood (het Avondmaal), omdat we alléén bij deze èn het van Godswege ingestelde teken èn de belofte van vergeving van zonden opmerken. Immers het sacrament van de boete, dat ik bij deze twee gevoegd heb, mist het zichtbare en van Godswege ingestelde teken, en daarom heb ik gezegd dat het niets anders is dan de weg en de terugkeer tot de doop. Maar ook de Scholastici[101] kunnen niet zeggen dat hun nauwkeurige omschrijving van wat een sacrament is past op het "sacrament" van de boete, omdat ook zijzelf aan het sacrament een zichtbaar teken toeschrijven, dat "vorm" wil geven aan de betekenis en bedoeling van de zaak, die het op onzichtbare wijze uitwerkt. Maar de boete of absolutie (schuldvergeving) heeft een dergelijk teken niet; zodat zij zelf gedwongen worden door hun eigen omschrijving ervan, òf te loochenen dat de boete een sacrament is en dus het getal van hun sacramenten met één te verminderen, òf een andere omschrijving te geven van "een sacrament".

[101] Middeleeuwse theologen en wijsgeren en alle theologen die uit de theologie en de wijsbegeerte van de Scholastieken leven. [Vert.].

Van de doop evenwel, die wij van betekenis voor het gehele leven verklaren, kunnen we met recht verklaren dat hij genoegzame inhoud heeft voor alle sacramenten samen, die ons in 't leven nodig zijn. Het avondmaal echter is in waarheid een sacrament voor stervenden, voor hen die uit dit leven heengaan, aangezien we immers daarbij het heengaan van Christus uit deze wereld gedenken. Zo kunnen we Hem navolgen en deze twee sacramenten zó [over ons leven] verdelen, dat de doop wordt toegewezen aan de aanvang en verder aan de gehele loop van het leven, het avondmaal aan het einde en aan de dood. Maar het is gewenst dat een christen door beide gesterkt wordt in zijn arme lichaam, tot hij, volkomen gedoopt en voorzien van krachten, uit deze wereld scheide en herboren wordt in een nieuw, eeuwig leven, om met Christus te eten in het Koninkrijk van Zijn Vader, zoals Hij bij de instelling van het avondmaal beloofd heeft, toen Hij zei: “voorwaar zeg Ik u: ik zal van nu aan voorzeker niet meer van deze vrucht van de wijnstok drinken, tot op die dag dat Ik haar met u nieuw zal drinken in het Koninkrijk mijns Vaders”; opdat duidelijk zou blijken dat Hij het sacrament van het avondmaal heeft ingesteld tot het ontvangen van het toekomende leven. Immers dan als het doel van beide sacramenten tot vervulling zal zijn gebracht, zullen doop en avondmaal ophouden te bestaan.

En hier wil ik dan nu een einde maken aan deze Inleiding, die ik alle vrome christenen, die begerig zijn een recht inzicht in de Heilige Schrift te ontvangen en van het rechte gebruik van de sacramenten het juiste verstand te hebben, gaarne en met vreugde aanbied. Want het is een geschenk van niet weinig betekenis, te weten de dingen die ons geschonken zijn, zoals het gezegd wordt in 1 Cor. 2: 12: “Opdat wij zouden weten wat ons door God in genade geschonken is”, en op welke wijze wij het ons gegevene moeten gebruiken. Immers indien ons zulk een inzicht, dat de Geest ons schenkt, is toebedeeld, zullen we ons niet op bedrieglijke wijze toevertrouwen aan de dingen, die zij anders voorstellen.
Deze twee zaken, die onze theologen ons nergens hebben gegeven maar wel met alle kracht die in hen was verduisterd hebben, heb ook ik wel niet gegeven, maar wel stellig niet verdonkerd; en anderen heb ik de gelegenheid verschaft er zich betere voorstellingen van te maken. In elk geval heb ik gepóógd, om van beide een juiste verklaring te geven. Evenwel: niet allen kunnen alles. De goddelozen echter en die in plaats van de goddelijke zaken ons de hunne met een hardnekkige tirannie opdringen, werp ik dat wat ik schreef gelovig en vrij tegen; en dan geef ik niets om hun domme woede, ofschoon ik ook hun zelf een gezond verstand toewens en hun ijver niet veracht; alleen echter wil ik onderscheid maken tussen hen en de wettige en ware christenen.
Immers ik verneem een gerucht dat opnieuw bullen tegen mij zijn gereedgemaakt en pauselijke verwensingen, door welke drang op mij zal worden uitgeoefend dat ik zal herroepen, òf ik zal voor een ketter worden verklaard.
Bevatten deze geruchten waarheid, dan wil ik dat dit boekje van mij zal worden beschouwd als een deel van die “herroeping”, die zij voor de toekomst van mij wensen, opdat zij er zich niet over beklagen dat hun tirannie vruchteloos is ontvlamd; het andere deel zal ik dan binnenkort in het licht geven, met Christus' hulp; in dier voege, als tot heden de roomse Stoel nog niet van mij heeft aanschouwd of gehoord, om daarmede dan mijn gehoorzaamheid overvloedig te betonen!
In de Naam van onze Heere Jezus Christus, Amen.

Goddeloze vijand, Herodes,
Wat vreest gij, dat Christus geboren is?
Hij grijpt de sterfelijke dingen niet aan,
Hij, die met hemelse rijken begiftigt[102].

[102] Noot van prof. Lemme: Het is duidelijk dat Luther deze regels wil doen betrekking hebben op het in tegenstelling tot het ware Christendom staande Pausdom — Luther zelf heeft de strofe van de oude Latijnse hymne (een lied van Coelius Sebulius op Epiphanias) later zó overgezet:

Wat vreest gij, vijand Herodes, zo zeer
Dat ons geboren is Christus, de Heer?
Hij zoekt geen sterflijk Koninkrijk,
Hij brengt tot ons zijn Hemelrijk. [Vert.].

BRIEF AAN PAUS LEO X

BRIEF AAN PAUS LEO X

MAARTEN LUTHER WENST LEO X, PAUS TE ROME, HEIL IN CHRISTUS JEZUS, ONZE HEERE, AMEN.

In God allerheiligste Vader!

Te midden van de wonderlijk-vreselijke wezens van deze tijd, met welke ik nu reeds bijna drie jaren lang in aanraking kom en in strijd gewikkeld ben, zie ik mij nu en dan genoodzaakt tot u op te zien en aan u te gedenken, Leo, gezegende vader; ja zelfs, omdat men wijd en zijd het er voor houdt dat u alleen de oorzaak bent waarom ik strijd voer, kan ik niet nalaten steeds aan u te denken. Want hoewel ik door uw onchristelijke vleiers, die zonder oorzaak tegen mij woeden, er toe gedrongen werd mij in mijn zaak van uw Stoel en rechtspraak op een toekomstig christelijk-vrij concilie te beroepen - zonder bevreesd te zijn voor de zeer lichtvaardige bepalingen van uw voorgangers Pius en Julius, die zulk een in beroep gaan in dwaze tirannie verboden - zo ben ik toch in mijn gemoed nog niet zozeer van uw Gelukzaligheid vervreemd, dat ik niet met alle kracht, die in mij is, u en uw Stoel steeds het beste gewenst en dat in herhaaldelijk voor u opgezonden, hartelijke gebeden, zo veel het in mijn vermogen lag, bij God voor u heb gezocht. Het is waar dat ik hen die tot heden toe hebben gepoogd met de hoogheid van uw gezag en naam mij bang te maken en tegen te houden, begonnen ben vrijwel te verachten en mij boven hen te plaatsen. Maar naar ik zie is één ding overgebleven dat ik niet kan of mag verachten, en dit is dan ook de reden waarom ik mij opnieuw tot u richt; het is dit dat ik bemerk hoe ik ervan beschuldigd word, en men het mij ten hoogste kwalijk neemt, dat ik zo lichtzinnig zou zijn geweest, dat ik ook uw Persoon niet onaangetast zou hebben gelaten.

Ik wil echter openlijk en eerlijk verklaren, dat ik mij van niets anders bewust ben, dan dat ik, zo dikwijls ik aan uw Persoon heb gedacht, steeds van u gesproken heb in goede en oprechte zin en de beste getuigenissen van u heb gegeven. Maar zou ik ooit anders hebben gedaan, dan zou ik zelf dit in generlei wijze kunnen goedkeuren en dan zou ik het vonnis van mijn aanklagers volledig onderschrijven en dan zou ik niets liever willen dan tegen mijn misdaad en slechtheid rechtdraads ingaan en mijn woord, dat bestraffing verdiende, herroepen. Ik heb u genoemd een Daniël in Babel; en hoe ik uw onschuld heel naarstig heb verdedigd tegen Silvester, die u uw eer trachtte te ontroven, moge een ieder, die het leest in overvloedige mate duidelijk zijn.

Er gaat van uw zuivere levenswandel in de gehele wereld zulk een goed gerucht uit en die wandel wordt door vele hooggeleerden met zulk een roem geprezen, dat het niemand, welk een hoge positie hij ook zou bekleden, zou kunnen gelukken die op enigerlei wijze te besmeuren. Ik ben niet zulk een dwaas dat alléén ik een zodanige zou aanvallen, wie een ieder prijst. Bovendien heb ik mij altijd hieraan gehouden, en zal mij ook in de toekomst daaraan houden, om ook zulke mensen niet te bekladden die overigens bij anderen in een slecht blaadje staan. Ik wil niet graag anderen beschuldigen, terwijl ik heel goed weet dat ik ook zelf een grote balk in mijn eigen oog heb en waarlijk niet de eerste mag zijn die de eerste steen op een echtbreekster werpt.

Ik ben wel scherp geweest in het aanvallen, maar in hoofdzaak op bepaalde leervoorstellingen die onchristelijk waren en heb tegen mijn tegenstanders niet zachtzinnig van mij afgebeten, maar niet vanwege hun onchristelijk leven, nee: om

hun onchristelijke leer en stellingen die zij in bescherming namen; en hierover heb ik zo volstrekt niet enig berouw, dat ik integendeel het voornemen heb opgevat, met gelijke ijver en scherpte hen te blijven tegenstaan, geheel afgezien daarvan wat sommigen dan van mij zullen zeggen; en hierin is Christus zelf mij dan tot voorbeeld., die immers ook zijn tegenpartijders in niets-ontziende scherpte slangengebroed noemt, huichelaars, blinden, kinderen van de duivel; en Paulus, die van de tovenaar zegt dat hij een kind van de duivel is en vol boosheid en bedrog; en sommige valse leraars maakt hij uit voor honden, bedriegers en die het Woord van God omkeren in het tegendeel; wanneer weekhartigen en die alleen het tere eren het hadden gehoord, zouden zij ook wel gezegd hebben dat niemand zo bits en vinnig en onmatig-overmoedig optrad als deze Paulus. En wie is ooit scherper van. taal geweest dan de Profeten? Maar in de tijden waarin wij leven, zijn onze oren[103] zo kieskeurig geworden door de menigten van waanzinnige, schadelijke vleitaal-sprekers, dat, als we niet in alles geprezen worden, wij het uitschreeuwen dat men zo bits tegen ons optreedt; en omdat we de waarheid van de beschuldigingen niet ontzenuwen kunnen en daartegen geen afweer hebben, pogen we ons dan maar liever er van los te maken door het verzinsel dat de oorzaak van ons beschuldigd worden ligt in de vinnigheid, de ongeduldigheid, de onbescheidenheid van onze beschuldigers. Wat is echter de waarde van zout, als 't niet scherp bijt? Wat betekent de snede van een zwaard als die niet scherp genoeg is om te snijden? Zegt niet de profeet: Vervloekt is de man, die Gods gebod oppervlakkig doet en te zeer spaart?[104]

Daarom bid ik u, heilige vader Leo, dat u deze mijn verontschuldiging u wilt laten welgevallen en dat u mij stellig voor zulk één zult houden, die tegen uw persoon nooit iets verkeerds heeft ondernomen en die een goede gezindheid jegens u heeft, die u het allerbeste wenst en gunt, die ook geen twist of gekrakeel met iemand wil hebben om iemands slecht leven, maar die alleen in het geweer komt als het gaat om het Woord van Gods Waarheid.
In alle dingen wil ik gaarne voor iedereen wijken, maar het Woord van God wil en mag ik niet verlaten noch verloochenen.
Heeft iemand een andere kijk op mij of iets anders in mijn geschriften gelezen, die dwaalt en heeft mij niet goed begrepen.
Dit is echter waar, ik heb inderdaad een aanval gedaan op de roomse Stoel, die men noemt het roomse Hof[105]; waarvan ook uzelf en iedereen op aarde niet kunt ontkennen, dat hij meer verdorven en schandelijker is dan ooit een Sodom of Gomorra of Babel is geweest. En zoveel ik kan inzien is er voor het vervolg voor zijn boosheid noch raad noch hulp; deze boosheid is zo bovenmate erg dat men er aan moet vertwijfelen en zij is grondloos diep. Daarom heeft het mij verdroten dat men onder de dekmantel van uw naam en onder de schone schijn van de goedkeuring van de roomse kerk, het arme volk van Christus in de gehele wereld bedroog en het schade toebracht; dáártegen heb ik mij verzet en zal ik mij opnieuw verzetten, zolang in mij mijn christelijke geest, de geest van het geloof, leeft. Niet, dat ik mij zo onmogelijke dingen vermeet, of hoop, alleen in eigen kracht, iets ten goede te bewerkstelligen in het allergruwelijkst-verwarde roomse Babel, bovenal omdat mij zoveel woedende vleiers tegenstand bieden. Maar het is zó dat ik mij een dienstknecht belijd te zijn van alle christenen, mijn broeders, wier schuldenaar ik mij weet; vandaar dat het mij betaamt

---

103 Andere latijnse tekst: mores (zinnen) i.p.v. aures (oren).
104 Zie Jer. 48: 10, waarop Luther waarschijnlijk doelt: “Vervloekt, wie het werk des Heeren met lauwheid verricht, wie zijn zwaard van bloed weerhoudt!” [Vert.].
105 Curia Romana.

hun goede raad te geven en hen te waarschuwen, opdat zij toch maar in zo gering mogelijk aantal en in zo gering mogelijke mate, verdorven worden door de roomse verwoesters.
Want dit is voor uzelf toch niet verborgen gebleven, hoe, nu vele jaren lang, van Rome uit, in heel de wereld, niet anders dan verderf van de lichamen, van de zielen, van de goederen en de allerschadelijkste voorbeelden van alle boosheden de mensen gelijkelijk overspoeld en gesloopt hebben. Voor een ieder zijn tegenwoordig deze dingen, die openbaar geschieden, zo klaar als de dag. En daardoor is de Roomse Kerk, die vroeger de allerheiligste was, een moordkuil geworden boven alle moordkuilen, een boevenhuis boven alle boevenhuizen, een hoofdplaats en rijk van alle zonde, dood en verdoemenis, zodat men niet kan bedenken hoe de boosheid neg meer zou kunnen toenemen, wanneer terstond de Antichrist zelf eens verscheen[106].
Intussen zit u, heilige vader Leo, als een schaap onder de wolven, als Daniël onder de leeuwen en met Ezechiël onder de schorpioenen. Wat kunt u als éénling uitrichten tegen zó vele woeste wangedrochten? En of ook al drie, vier geleerde, vrome kardinalen uw partij kozen, wat betekende het als u was temidden van zulke benden? U zou eerder allen door vergif omkomen dan dat u verwachten kon uit te maken welk genees- of redmiddel moest worden aangewend. Het is uit met de Roomse Stoel. Gods toorn is over hem gekomen, zonder onderbreken, tot het einde toe. Hij staat vijandig tegen, hij haat kerkvergaderingen; hij wil zich niet laten onderrichten noch reformeren, hij is bang voor reformatie, hij kan het woeden van zijn goddeloosheid niet beteugelen en moet zó wel het woord in vervulling doen gaan, dat ten aanzien van zijn moeder, het oude Babel, is gesproken door de dienst van Jeremia: “wij hebben aan Babel veel gedokterd; toch is het niet gezond geworden; wij zullen het laten varen”[107].
Het was wel het werk van u en van de kardinalen geweest om [te pogen] dit kwaad te stuiten en te herstellen, maar deze jicht spot met het geneesmiddel; paard en wagen geven geen acht op de voerman die de teugels hanteert. Door deze genegenheid tot u geleid heb ik het altijd betreurd, beste Leo, dat u in déze tijd paus bent geworden, u, die het had verdiend in betere dagen paus te zijn. De roomse curie immers is u en uws gelijken niet waard, maar de boze geest moest paus zijn, die ook stellig méér dan u in uw Babel regeert.

Och, beschikte God het maar zó dat u, afstand gedaan hebbende van de eer - zoals ze het noemen, maar het zijn uw vijanden die u de grootste schade berokkenen, zij, die zó spreken ! - maar zou kunnen leven van een prebende[108] of van uw vaderlijk erfdeel! Voorzeker, met zúlk een “eer” moest naar billijkheid niemand dan een Judas Ishkarioth en zijns gelijken, die God verstoten heeft, - zonen van het verderf - geëerd zijn! Want, zeg het mij: waartoe bent u nog van nut in het pausdom, beste Leo, dan dat een ieder, hoe bozer en vervloekter hij is, des te meer en krachtiger uw heerschappij en titel misbruikt, door er zich op te beroepen, om de lieden te beschadigen aan goederen en zielen, zonde en schande te vermenigvuldigen, geloof en waarheid te versmoren. O u waarlijk allerongelukzaligste Leo! u die daar zit op de allergevaarlijkste Stoel; waarlijk, ik zeg u de waarheid; want ik gun u het goede.

---

[106] Zó de Duitse tekst. Volgens de Latijnse zegt Luther: “Zo dat men niet meer zou kunnen bedacht zijn op iets dat er nog bij zou kunnen komen; zelfs de Antichrist niet, indien hij verschijnt”.
[107] Hier doelt Luther op Jer. 51: 9: “Wij hebben Babel trachten te genezen, maar het is niet genezen; verstaat het en laten wij gaan, een ieder naar zijn land, want tot de hemel reikt zijn oordeel en het verheft zich tot de wolken”. [Vert.].
[108] Inkomen, verbonden aan het bekleden van enig geestelijk ambt.

Indien de heilige Bernhardus zijn paus Eugenius beklaagt in een tijd waarin de roomse Stoel, ofschoon hij ook toen reeds ten zeerste bedorven was, toch nog met goede hoop op beterschap regeerde; hoeveel te meer moeten wij u beklagen, aangezien in de driehonderd jaren, die sedert dien verliepen, de boosheid en het verderf op zo onweerstandelijke wijze de overhand hebben genomen.
Is het niet waar dat er onder de ruime hemel niets is dat meer boos, vergiftig en te haten moet heten dan het roomse Hof? Want het overtreft zo zeer de ondeugd van de Turken dat we er naar waarheid van moeten getuigen: Rome was tijden geleden een toegangspoort tot de hemel en nu is het geworden een wijd opengesperde muil van de hel en helaas zulk een muil, die, vanwege Gods toorn, niemand kan toesluiten; terwijl er maar één goede raad meer over is voor de ongelukkigen, indien we enkelen kunnen doen terugkomen en behouden, opdat zij door deze grote roomse muil niet verslonden worden.

Zie hier, mijn heilige vader Leo! Dit is de oorzaak, de drangreden, waarom ik zo geraasd heb tegen deze pestilente Stoel. Want zó zeker heb ik mij niet voorgenomen, om een hard woord tegen uw persoon te spreken, dat ik de hoop heb gekoesterd dat ik van uwentwege goedkeuring en dank zou verdienen, en dat u zelf zou erkennen dat wat ik deed, ik dat deed om uw bestwil. Immers wat ik aantastte, moedig en scherp, was: uw dusdanige kerker, ja, uw hel. Want ik houd het ervoor dat alles wat scherpzinnige en geleerde mannen tegen de zo barbaarse chaos van uw onchristelijke curie zouden kunnen inbrengen, voor u en vele anderen alleen maar goed en nuttig zou zijn. Voorzeker, zij doen een werk dat u moest doen; zij allen, die zulk een curie alleen maar leed doen en krenken. Zij allen eren Christus, zij, die deze curie het allermeest tot schande maken. Kort gezegd: zij allen zijn goede christenen, die slechte - die niet - roomse christenen zijn.
Ik wil nog verder gaan: het zou nooit in mijn hart opgekomen zijn om tegen die roomse curie rumoer te verwekken of in een fel betoog tegen haar op te zetten. Want omdat ik zag dat alle middelen om te helpen geen baat konden brengen; dat kosten en moeite, tot hulp besteed, verloren zouden zijn geweest, heb ik met verachting, mij er van afgewend, haar een afscheidsbrief gegeven en gezegd: "Vaarwel, Rome-lief, láát dan maar voortaan vuil zijn wie vuil is en voortdurend onrein blijven wat daar onrein is"; en toen heb ik mij afgezonderd tot het stille, rustige bestuderen van de Heilige Schrift, opdat ik tot een zegen zou zijn voor mijn broeders, die rondom mij leven.
En daar dit niet zonder vrucht bleef, deed de boze geest zijn ogen open en werd het gewaar. Vlug verwekte hij tot een onzinnige, ontembare eergierigheid zijn dienaar, Johannes Eck, een bijzondere vijand van Christus en van de waarheid, bewoog hem ertoe dat hij mij geheel onverwacht in het strijdperk trok en in een twistgesprek wikkelde en dat hij mij aanviel op een woordje, door mij over het pausdom gezegd, dat mij eigenlijk enigermate ontvallen was. Daarop wierp zich de snoevende held, hij schuimbekte van woede en knarsetandde; hij brieste, als had hij mij reeds gevangen. Hij gaf voor dat hij tot eer van God en tot lof van de heilige roomse kerk al het mogelijke wilde wagen; hij blies zich op en blufte en misbruikte uw gezag voor eigen eer; want het was hem te doen niet om het primaat van de pauselijke zetel, maar om zelf als primus van alle theologen ter wereld uitgeroepen te worden, en hij dacht dat het in niet geringe mate tot zijn roem zou bijdragen als hij doctor Luther op zijn triumftocht gevankelijk met zich zou kunnen voeren.
Nu hem dit mislukte, stelt de sofist zich aan als een dwaas, want nu beseft hij dat het alleen zijn schuld is, dat schande en smaad van de roomse Stoel door mij aan het licht zijn gebracht.

En laat mij nu hier, bid ik u, heilige Vader, mijn zaak ook eens voor ú mogen brengen en uw eigenlijke vijanden bij u aanklagen. Het is u zonder twijfel bekend hoe te Augsburg de kardinaal van St Sixtus, uw legaat, met mij gehandeld heeft; stellig ongepast, onrechtmatig, ja ook onoprecht. In zijn hand heb ik, om uwentwil, al mijn zaken alzó gesteld, dat hij vrede zou gebieden. Ik wilde dan een eind aan de zaak maken en stilzwijgen, indien mijn tegenstanders evenzeer wilden stilzwijgen; en dit had hij gemakkelijk met één woord tot stand kunnen brengen. Maar de kriebeling van de begeerte naar eigen tijdelijke roem jeukte hem te zeer; hij verachtte mijn aanbod, durfde mijn tegenpartij in het gelijk te stellen, hun de vrije teugel te laten en mij te gebieden dat ik alles moest herroepen, waartoe hij geen opdracht had. Zó is het geschied, door zijn moedwillig vergrijp, dat de zaak, die tóén in het reine had kunnen worden gebracht, nu veel erger is geworden. Daarom: alles wat later daarna is gebeurd, is niet mijn schuld, maar die van deze kardinaal die mij niet gunnen wilde dat ik zou zwijgen, gelijk ik dat toch zo met nadruk verzocht. Wat moest ik toen nog doen?
Daarna is de heer Karel von Miltitz gekomen, evenzeer een boodschapper van Uwe Heiligheid, die zich veel zorg heeft gegeven om heen en weer te reizen en zich veel moeite heeft getroost om de zaak weer in goede staat te brengen, nadat kardinaal Cajetanus die roekeloos en hooghartig vertroebeld had. Tenslotte heeft hij, met de hulp van zijne Doorluchtigheid, de hooggeboren keurvorst Frederik van Saksen het zóver gebracht, dat hij de zaak enige malen met mij heeft besproken. Hier heb ik mij voor de tweede maal laten overreden en er in bewilligd om ter ere van uw naam te zwijgen en goed te vinden dat de aartsbisschop van Trier of de bisschop van Naumburg de zaak zou onderzoeken en tot een beslissing brengen. Zó is dat ook geregeld en afgesproken. Toen er dus ten aanzien van deze dingen goede hoop was op vrede, viel uw grootste vijand Johannes Eck erin binnen met zijn disputatie te Leipzig die hij had georganiseerd tegen dr. Carlstadt en met zijn onberekenbare woorden neemt hij die nieuwe kwestie van wat ik gezegd had omtrent het pausdom ter hand en stelt onverwacht zijn vaandels en zijn gehele leger op tegen mij, waarmee hij het voorgenomen voorstel om tot vrede te komen geheel vernietigde.
Intussen wacht heer Karel von Miltitz; de disputatie wordt gehouden; scheidsrechters worden aangewezen, maar er is niets tot stand gekomen, hetwelk mij in het geheel niet verwondert. Want Eck vertroebelde de zaak, bracht haar in verwarring en verergerde haar door zijn leugens, geveinsdheden, kunstgrepen, zendbrieven en geheime practijken zózeer, dat, naar welke zijde ook het eindoordeel zou uitgevallen zijn, nochtans zonder twijfel een groot vuur zou zijn ontvlamd; want hij zocht zijn eigen roem en niet de waarheid.

Derhalve: ik heb steeds gedaan wat mij betaamde en niets nagelaten van datgene wat ik had moeten doen.
Ik erken, dat dit er de oorzaak van is dat een stellig niet klein deel van het onchristelijk wezen van Rome in het licht van de openbaarheid is gekomen; evenwel, wanneer u hier van schuld wilt spreken, is het niet de mijne, maar die van Eck, die zich een zaak heeft aangemeten, tegen welke hij niet opgewassen was; door zijn dolle eerzucht heeft hij de roomse eerloosheid in de gehele wereld aan de kaak gesteld.
Deze man, heilige Vader Leo, is een vijand van u en nog meer van de Stoel te Rome. Van zijn voorbeeld alleen al kan een ieder leren dat er geen vijand is die grotere schade aanricht dan een vleier. Wat heeft hij met zijn vleitaal nu teweeggebracht, anders dan zulk een ongeluk als geen koning had kunnen te weeg brengen? De naam

van de roomse Curie staat nu in een onwelriekende reuk in heel de wereld; het gezag van en de achting voor de paus is gering; het roomse onverstand heeft een slechte naam; en van dit alles zou niets zijn geschied, indien Eck niet Karels en mijn vredesvoorstel had in stukken gebroken; wat hij nu ook zelf gewaar wordt, ofschoon te laat en tevergeefs; en nu is hij verontwaardigd over de door mij in het licht gegeven boekjes. Dit had hij tevoren moeten bedenken, toen hij, gelijkend op een briesend in de renbaan losgelaten ros, alleen maar dolzinnig uit was op eigen roem en niets anders dan, in uw naam, het zijne zocht, maar tot uw zeer groot nadeel. Hij meende - de ijdele man - dat ik vrees zou koesteren voor uw naam, hem de ruimte zou laten en zou zwijgen - want ik houd het er voor: door vernuft en geleerdheid het te winnen, zou hij niet hebben durven hopen! En nu hij ziet dat ik maar al te zeer rustig in goed vertrouwen voortleef en verder van mij laat horen, komt het late berouw over zijn misslag bij hem op en wordt hij er zich van bewust - zo hij althans zich van iets bewust wordt! - dat er Eén in de hemel is, Die de hoogmoedige weerstaat en de al te vermetele geesten vernedert.
Daar wij door dit dispuut niets gevorderd waren en er alleen maar méér oneer voor de Stoel van Rome uit was voortgesproten, heeft de heer Karel von Miltitz zich voor de derde maal tot de vaders van mijn Orde gewend en heeft hun raad gevraagd, met het doel om de zaak te beslechten en te bereiken dat men er over zou zwijgen, daar deze zaak nu tot een hachelijk en gevaarlijk punt was gekomen. Toen zijn enkele moedige mannen uit hun getal tot mij gezonden, die, omdat niet aan te nemen was dat men met geweld iets tegen mij (als God mij genadig was) bereiken zou, van mij hebben verlangd, dat ik, heilige Vader, uw persoon toch zou eren, en met een onderdanig geschrift uw en mijn onschuld zou aantonen. Immers zij meenden dat de zaak nog niet in een afgrond verloren lag en nog niet tot een punt, dat men aan redding moest vertwijfelen, was gebracht, indien maar de heilige Vader Leo, in overeenstemming met zijn aangeboren, hooggeroemde goedheid, zijn reddende hand ernaar wilde uitsteken. Omdat ik echter altijd vrede heb aangeboden en begeerd, opdat ik mij aan het stille en zoveel meer nut afwerpende studeren zou kunnen wijden, was dit voor mij een prettige, blijde boodschap, die ik met dankbaarheid aannam; en ik heb mij gewillig laten leiden en het als een bijzondere genade aangemerkt, indien het alzo, gelijk we hopen, zou mogen geschieden; want ik heb ook om geen andere reden zozeer met grote moed, sterke woorden en krachtige taal mijn geschriften in elkaar gezet en de gemoederen in opschudding gebracht, dan opdat ik hèn zou ontwapenen en tot stilzwijgen brengen, die, zoals ik wel zag, mij toch eigenlijk te zeer ongelijk in krachten waren om met hen als gelijkwaardige tegenstanders in 't krijt te treden.

Zo kom ik dan nu tot u, heilige Vader Leo, ik lig aan uw voeten en ik bid u: zo het mogelijk is, wil u uw handen tot mijn zaak reddend uitsteken en de vleiers, die de vijanden van de vrede zijn en toch voorgeven dat zij vrede zoeken, een breidel aanleggen. Dat ik echter mijn leer zou moeten herroepen, gelukzalige Vader, dáárvan kan niets komen; dit mag ook niemand zich ten doel stellen, want dan zou hij de zaak in nog veel groter verwarring brengen. Daarbij wil ik niet hebben dat er regels of maatstaven zouden zijn om de Schrift uit te leggen, omdat het Woord van God, dat de pretentie heeft vrij te zijn van al wat er vreemd aan is, niet mag of moet gebonden zijn. Indien deze twee dingen mij maar gewaarborgd blijven, dan kan overigens niets van mij gevraagd worden, dat ik niet met alle goede wil zal aanvaarden en doen. Ik ben een vijand van alle getwist en wil niemand prikkelen of tergen; maar wil óók niet geprikkeld worden. Word ik nochtans geprikkeld, dan zal ik, zo God wil, niet sprakeloos of zonder schriftelijk verweer te bieden, daartegenover staan. Moge toch

uwe Heiligheid met kalme, korte woorden al dat getwist naar u betrekken en uitdelgen en daarnevens zwijgen en, naar beide zijden, vrede gebieden; woorden, waarnaar ik altijd zeer begerig ben geweest om ze te horen.
Daarom, mijn heilige Vader, wil toch nooit horen naar uw zoetsappige vleiers, die zeggen dat u niet louter een mens zijt, maar aan God verwant, die alle dingen zou te gebieden en te eisen hebben. Maar het zal zó niet geschieden; u zult het ook niet winnen. U bent een dienstknecht van alle dienstknechten van God en in een meer gevaarlijke en ellendige staat dan enig mens op aarde. Laten u niet bedriegen die huichelachtig u beliegen en zeggen: u bent een heer van de wereld; die niemand als een christen willen erkennen, tenzij dan dat hij u onderworpen is; die wauwelend-zwetsend verzekeren: “u hebt heerschappij in. de hemel, in de hel en in het vagevuur”. Zij zijn vijanden van u en beproeven uw ziel te verderven, zoals Jesaja zegt: “Mijn volk, zij die u prijzen en omhoog heffen, zij bedriegen u”. Allen dwalen zij, die daar zeggen: “U staat boven het concilie en boven de gewone christenheid”. Zij dwalen, die u alleen het recht geven om de Schrift uit te leggen. Zij altezamen jagen geen ander doel na dan hoe zij onder uw naam goddeloosheden in de kerk mogen inplanten en hun onchristelijke plannen in de christenheid mogen versterken, gelijk helaas de boze geest dit gedaan heeft door middel van velen van uw voorgangers. In het kort: geloof toch niemand van degenen die u verheffen, maar alleen hen die u verootmoedigen. Dit is Gods gericht, gelijk er geschreven staat: “Hij heeft de geweldenaars van hun tronen gestoten en de nederigen verhoogd”.

Zie, welk een verschil tussen Christus en Zijn Stedehouders op aarde, terwijl zij toch allen zijn Stedehouders willen zijn; en ik voor mij vrees: de meesten van hen zijn al te waarachtig Zijn “stadhouders”: want een stadhouder is een stadhouder alléén in de afwezigheid van zijn heer. Wanneer dan een paus regeert in de afwezigheid van Christus, Die niet waarlijk in zijn hart woont, is zulk één niet in al te ware zin: stadhouder van Christus? Evenwel, wat kan zulk een kerk, zulk een hoop mensen, anders zijn dan een vergadering van lieden zonder dat Christus bij hen is? Wat kan dan echter zulk een paus anders zijn dan een antichrist en een afgod? Hoeveel beter deden de apostelen, die zich alleen knechten van de in hen wonende Christus, echter niet stadhouders van de Afwezende noemden en lieten noemen?
Ik ben misschien een onbeschaamde dat ik mij er op laat aanzien om iemand die zo geweldig hoog staat te onderrichten, van wie veel meer een ieder onderricht moet ontvangen en gelijk enigen van uw giftige vleiers u omhoogsteken dat alle koningen en rechters onder uw gerichtspraak staan. Maar ik volg hierin St Bernhardus in zijn boek: “Over de beschouwing”, opgedragen aan paus Eugenius[109], dat redelijkerwijs alle pausen zouden moeten van buiten kennen. Ik doe het heus niet met de bedoeling u onderricht te verstrekken, maar uit zuivere, trouwe zorg voor u en uit een plichtsgevoel, dat redelijkerwijze er ons toe dringt om, ten goede van onze naaste, ook ten aanzien van die dingen voor hem bezorgd te zijn, die voor óns beveiligd vaststaan, en ons niet toelaat te letten op waardigheid of onwaardigheid, maar dat veelmeer nauwgezet rekening houdt met de vraag of de naaste al dan niet in gevaar verkeert. Daar ik nu weet hoe Uwe Heiligheid te Rome reilt en zeilt, dat wil zeggen: midden in zee, op de hoogste toppen van de golven, terwijl talloze gevaren van alle zijden op u aanstormen en u in zulk een noodtoestand leeft en arbeidt, dat u ook de geringste hulp van de allergeringste christen wel dringend nodig hebt - zo heb ik het als niet onjuist gezien dat ik uw majesteit maar zolang vergeet, tot ik in liefde mijn broederplicht

[109] In dit boek stelt St. Bernardus (+ 1155) aan paus Eugenius III, zijn vroegere leerling en beschermeling, de plichten en gevaren van het pausdom voor ogen.

jegens u zal hebben volbracht. Ik heb er geen lust in om te vleien in zulk een ernstige, gevaarlijke zaak, in welke, indien sommigen niet willen begrijpen, dat ik uw vriend en u méér onderdanig dan de onderdanigste ben, er toch wel Eén zal worden gevonden, die het verstaat en goedkeurt.

Eindelijk, opdat ik voor Uw Heiligheid niet kom te staan met lege handen, breng ik met mij mee een boekje, onder uw naam uitgegeven, om een goede wens voor u uit te spreken en bedoeld als begin van en goede wil tot de vrede tussen u en mij, en met een goede hoop dat Uwe Heiligheid daaruit moge proeven, met wat voor zaken ik mij gaarne en met meer vrucht wil bezig houden, als het mij mogelijk zou zijn vanwege uw onchristelijke vleiers en het mij tot nog toe mogelijk is geweest. Het is een klein boekje als u het uiterlijke aanziet en op de omvang let, maar toch, zo ik mij niet vergis, is de gehele hoofdsom van het christelijk geloof hierin begrepen, indien maar de bedoeling ervan goed wordt verstaan. Ik ben arm; ik heb niets anders, waarmee ik u van dienst zou kunnen zijn; maar u hebt ook niets anders nodig dan om met geestelijke goederen te worden verrijkt.

Hiermee beveel ik mij Uwe Heiligheid aan, die Jezus Christus voor eeuwig moge behoeden! Amen.

Wittenberg, 6 Sept. 1520[110]

---

[110] Volgens afspraak met Von Miltitz is deze Brief teruggedateerd op 6 sept. 1520. Dit kwam in zóverre met de juiste feiten overéén, als het voorstel om zulk een schrijven tot de Paus te richten door Von Miltitz inderdaad omstreeks die tijd was gedaan. Na het bekend werden van de pauselijke bul wilde Luther van het verzenden van de Brief afzien, maar Von Miltitz hield hem aan de gedane toezegging. Toen was evenwel de datering op een latere tijd echter onmogelijk. [Noot in de Duitse editie bezorgd door prof. Lemme].

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

Inleiding

In 1520 verschenen drie van Luthers belangrijkste geschriften, die stuk voor stuk zijn breuk met Rome documenteren. Het eerste was 'An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung', waarin de wereldlijke overheid werd opgeroepen haar verantwoordelijkheid voor de reformatie van de samenleving op zich te nemen. Het tweede, Latijnse, 'De Babylonische gevangenschap der kerk' was een diepgravende kritiek op de scholastieke sacramentsleer en het daarop rustende kerkrecht. En in november verscheen een betrekkelijk kort traktaat met de inspirerende titel 'Von der Freiheit eines Christenmenschen'. De Latijnse tekst 'De libertate christiana' kwam tegelijk uit; en tot vandaag is de vraag, wat het origineel was onbeslist.
Ik heb die beide andere titels uit 1520 erbij genoemd, omdat het 'vrijheidstraktaat' te vaak geïsoleerd gelezen of becommentarieerd wordt. Soms meent men dan in deze bladzijden het eigenlijke en echte thema van de Reformatie te vinden: vrijheid en emancipatie van autoriteit. Anderen daarentegen zien in de onderscheiding tussen de innerlijke en de uiterlijke mens waarmee het traktaat inzet, al meteen het verlies van de echte vrijheid, omdat ze daarmee beperkt zou worden tot de innerlijkheid. Alleen al daarom is het goed de oorspronkelijke context in de politieke en kerkelijke realiteit in het oog te houden.
Het geschrift was eigenlijk in eerste instantie bestemd voor paus Leo X. De pauselijke kamerheer Karl von Miltitz had al meer dan twee jaar vrijwel op eigen houtje geprobeerd de kloof tussen Rome en Luther te overbruggen. Nu, herfst 1520, was Eck in Duitsland verschenen met de tekst van de dreigende banbul, die in Rome tegen Luther vervaardigd was. In een uiterste en amateuristische poging de definitieve breuk te voorkomen, haalde von Miltitz Luther over een brief aan de paus de schrijven, waarin hij nog eens betuigde, dat hij hem nooit persoonlijk had aangevallen, maar zich enkel had willen verweren tegen z'n tegenstanders en tegen Eck in het bijzonder. Bij deze brief, die vanzelfsprekend geen enkel effect had - daarvoor was de scheiding tussen paus en pausdom al te kunstmatig - werd het geschrift over de christelijke vrijheid gevoegd. Vooral de Duitse tekst, vermoedelijk in een paar dagen op papier gezet, is - alleen al om de titel en de dubbelthese over vrijheid en dienstbaarheid - onvergetelijk geworden. Juist de vrijheid, die het geloof schenkt, schept de ruimte voor de onvoorwaardelijke liefde tot en dienst aan de naaste.
Maar dan moeten de beide thesen, die elkaar zo radicaal lijken te weerspreken, niet alleen beide tot hun recht komen, maar ook tot in de wortel verbonden zijn. En voor velen is het de vraag, of Luther die worteleenheid niet zelf op het spel zet door zijn onderscheiding tussen de 'innerlijke' en de 'uiterlijke' mens.
De kritiek richt zich, zeker na zoveel eeuwen Lutherse en Duitse geschiedenis, vooral op dit kernpunt. Max Scheler en Herbert Marcuse hebben haar het felst en welsprekendst verwoord. Men kan het eigenlijk in één zin samenvatten: in hart en geweten regeert een verinnerlijkte en in wezen machteloze Christus, maar op straat de onderofficieren. Op hetzelfde moment, dat Luther de vrijheid proclameert heeft hij haar, door deze onderscheiding die op een tweedeling uitloopt, ook al weer prijsgegeven. Is de geestdrift, waarmee de christelijke, innerlijke vrijheid wordt opgehemeld niet gekocht tegen de prijs van haar onwerkzaamheid naar buiten toe? Heeft het geloof zich niet zo laten terugdrijven in de innerlijkheid, dat de liefde, zeker

in het publieke leven, geen enkele echte kans weer krijgt? En is Luther zo niet het slachtoffer geworden van zijn eigen paradoxen?
Het mooiste van zo'n discussie is, dat ze duidelijk maakt, dat er heel wat op het spel staat; dat je blijkbaar op de ene of op de andere manier je vingers brandt. De doorbraak van 'bevrijdingstheologian' enerzijds en het gruwelijke fiasco van het marxisme, dat de mensheid 'via de maatschappij' probeerde te emanciperen anderzijds, laten zien, dat Luther met dit geschrift nog altijd een levende zenuw raakt.
Veel misverstanden komen daaruit voort, dat men er als het ware stilzwijgend van uitgaat, dat het vanzelf spreekt, wat er met de 'innerlijke' en de 'uiterlijke' mens bedoeld is; en dan lijkt het verder enkel een kwestie van gevoel, religieuze ligging of politieke intuïtie te zijn of je met Luthers onderscheiding, die teruggaat tot op Plato, Paulus en Augustinus iets beginnen kunt. En misschien wordt Luther dan vandaag zelfs wel weer wat welwillender gelezen dan een paar decennia geleden; de innerlijkheid is immers terug van weggeweest? Maar zo missen we precies de kern.
'Geestelijk, nieuw en innerlijk' zijn niet primair antropologische categorieën, evenmin als 'lichamelijk, oud en uiterlijk'. Het 'innerlijk' of de 'ziel' is allereerst de plek, waar de mens door God, door het Woord wordt aangesproken. De plek, waar de beslissing valt, waar hij bevrijd wordt door Christus of slaaf blijft van de zonde. Noch de gerechtigheid, noch de gebondenheid zijn uiterlijk van aard. Het is ook niet zo, dat het innerlijk als het ware vanzelfsprekend van huis uit vrij is, zodat 'in het ergste geval' enkel de buitenkant tot slavernij zou kunnen vervallen. Integendeel, juist in het hart, het innerlijk, zetelen vrijheid òf onvrijheid. Het gaat Luther niet om de onaantastbaarheid van het geweten of de superioriteit van de innerlijkheid of de geest. Integendeel; de kern van het verhaal is, dat de mens moet worden weggeroepen uit de gevangenis, waarin hij zit opgesloten en waaruit geen enkele ethische of religieuze krachtsinspanning, geen enkel goed werk en geen enkele kerkelijke hiërarchie hem kan bevrijden. Daarom is het Evangelie de enige ruimte, waarin de ziel kan ademen en leven; want enkel het Evangelie kan met zijn bevrijdend woord doordringen tot in de ziel om daar het gehoor, het geloof te wekken. Want de mens moet 'aus sich und von sich' - dat is uit de gevangenis, die hij in wezen zelf om zich heen metselt - bevrijd worden.

Het gaat dus in wezen niet om een 'vrijheid' die altijd wel ergens aanwezig is en blijft, als men maar diep genoeg zoekt, maar het gaat om een bevrijdings-gebeuren. Daarom staat dan ook de bekende passage van de 'vrolijke ruil' tussen Christus en de ziel, (d.i. de hele mens!) in het hart van het traktaat. Je kunt dat er niet uit weg halen om een vrijheidstraktaat over de waarde van het innerlijk boven het uiterlijk, de geest boven de materie of iets dergelijks over te houden. Het traktaat vertelt de geschiedenis van een wénding van onvrijheid naar vrijheid en in die geschiedenis is de naam van Christus even concreet als mijn eigen naam.
In wezen beschrijft het traktaat de omtrekken van de revolutie, die met deze wending gegeven is. Hoe weinig ze zich tot het innerlijk beperkt, blijkt uit de omwenteling, die ze betekent voor wat voortaan en wat 'profaan' zal heten. Een hele religieuze cultuur, die nog het meest had van een levensverzekering, wordt tot in de fundamenten aangetast. In wezen wordt het onderscheid tussen geestelijken en leken opgeheven, doordat allen tot in de kern van hun bestaan delen in Christus' eerstgeboorterecht, Zijn koningschap en in priesterschap. En vanuit die kern gaat dan het geloof zich realiseren en manifesteren als liefde, die overvloeit naar buiten en de gestalte van dienstbaarheid aanneemt. Als ergens de eenheid en samenhang van binnen en buiten evident zijn, dan

in deze twee-eenheid van geloof en liefde. Want daarin treedt aan de dag, dat de mens zich werkelijk heeft laten wegroepen uit zijn gevangenis.

Literatuur: Eberhard Jüngel, Zur Freiheit eines Christenmenschen, Eine Erinnerung an Luthers Schrift, 1978.
Martin Brecht, Martin Luther, sein Weg zur Reformation 1483-1521, 1981, 386-390.

Onze vertaling berust grotendeels op die van dr. W.J. Kooiman uit 1955 in: Maarten Luther, *Door het geloof alleen.*

OPDRACHT

Aan de verstandige en wijze heer
Hieronymus Muhlpfort
Schout van de stad Zwickau
mijn bijzonder-goedgunstige vriend en beschermer,
bied ik, Dr Martinus Luther, Augustijner,
mijn toegewijde diensten
en wens ik al wat goed is.

Verstandige, wijze heer en goedgunstige vriend!

De eerwaarde Magister Johan Egran, predikant in uw lofwaardige stad, heeft bij mij hoog opgegeven van uw liefde en grote belangstelling voor de Heilige Schrift, volgens welke u niet nalaat naarstig te leven en die u niet ophoudt de mensen aan te prijzen.
En nu het zijn verlangen is dat ik met u zal kennis maken, verklaar ik mij daartoe gaarne en met blijdschap gewillig en bereid. Want het geeft mij grote vreugde te vernemen dat op de ene of andere plaats de Waarheid van God met liefde wordt aangenomen.
Inmers zó velen - en met name zij die zich als haar verdedigers opwerpen - staan haar met alle geweld en list tegen.
Al weet ik ook dat het zo móét zijn dat aan Christus, Die immers gezet is tot een ergernis en tot een teken dat wedersproken zal worden, velen zich stoten en vallen terwijl anderen door Hem zullen opstaan.
Daarom heb ik, om onze kennismaking en vriendschap daarmee aan te vangen, dit tractaatje, in het Duits geschreven, u willen opdragen, dat ik in de Latijnse tekst heb opgedragen aan de Paus en ik heb daarin voor een ieder duidelijk gemaakt welke, naar ik hoop door niemand af te wijzen of te berispen reden ik meen te hebben om zó te leren en te schrijven inzake het Pausdom, als ik doe.
Hiermede beveel ik mij, u, en allen aan Gods genade aan.
Amen.

Wittenberg, 1520[111]

[111] Deze opdracht vindt men bijv. in Luthers “Sämmtlichen Schriften”, uitg. dr. J.G. Walch, 1889.

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

1. Velen komt het voor dat het Christelijk geloof een gemakkelijke zaak is; niet weinigen daarnevens geven het een plaats onder de deugden.
Zij kunnen dit alléén doen omdat zij het nooit hebben onderzocht om het door ondervinding te leren kennen noch ooit de voortreffelijkheid ervan hebben gesmaakt en genoten. Het moet immers onmogelijk heten dat iemand op juiste wijze erover zou schrijven of wat er op juiste wijze over geschreven was goed zou verstaan, die niet de geest ervan onder hem in het nauw brengende droefenissen eens had geproefd.
Wie evenwel er ook maar iets, zij het nog zo weinig, van geproefd heeft, die kan er nooit genoeg over schrijven en spreken en nadenken en er van horen, want het is een levende fontein van water, die springt tot in het eeuwige leven, zoals Christus zegt in Joh. 4. Ik nu, hoewel ik niet durf roemen in een ontvangen overvloed en weet hoe ik maar gebrekkig toegerust ben, hoop toch dat ik, ofschoon gekweld door vele en onderscheidene beproevingen, een weinig van dit geloof heb verkregen en dat ik, indien al niet met schoner woorden, dan toch in degelijker zin daarover kan spreken dan die letter-lievende en stellig zeer scherpzinnige, spitsvondige betogers tot dusver hebben gedaan, die zelf niet verstaan wat zij erover te berde brengen.
Om echter de ongeleerden (want alleen zùlken begeer ik te dienen) een weg te wijzen die gemakkelijk te bewandelen is, laat ik deze twee stellingen voorafgaan, die handelen over de vrijheid en de gebondenheid van de geest.

> *een christen is een zeer vrije heer over alle dingen, aan niemand onderworpen;*
> *een christen is een zeer dienstvaardige knecht van allen, onderworpen aan allen.*

Hoewel deze twee uitspraken elkaar schijnen tegen te spreken, zullen ze toch, daar waar men ontdekt zal hebben dat ze samenstemmen, het goed doen voor ons doel.
Het zijn immers uitspraken van Paulus zelf, die beide zegt: 1 Cor. 9: 19: “Want hoewel ik vrij sta tegenover allen, heb ik mij allen dienstbaar gemaakt”, en Rom. 13: 8: “Zijt niemand iets schuldig, dan elkander lief te hebben”. Immers de liefde is naar haar aard tot dienst bereid en zij wijdt zich toe aan wat zij bemint.
Zo ook Christus, schoon Heere van allen, is nochtans geworden uit een vrouw, geworden onder de wet, tegelijk vrije en dienstknecht, tegelijk in de gestalte van God en in de gestalte van een knecht.

2. Laten we deze dingen uit een dieper liggend en breder beginsel ophalen.
De mens immers bestaat uit een tweevoudige natuur: een geestelijke en een lichamelijke. Naar de geestelijke, die men ziel noemt, wordt hij een geestelijke, inwendige, nieuwe mens geheten; naar de lichamelijke, die we vlees noemen, heet hij de vleselijke, uitwendige, oude mens, over wie de Apostel in 2 Cor. 4: 16 zegt: “al vervalt ook onze uiterlijke mens, nochtans wordt de innerlijke van dag tot dag vernieuwd”. Deze onderscheidenheid is er de oorzaak van dat in de Schrift tegenstrijdige dingen van dezelfde mens worden gezegd, daar ook inderdaad in dezelfde mens twee mensen met elkander strijden, omdat het vlees begeert tegen de geest en de geest tegen het vlees, Gal. 5: 17.

3. Beginnen we nu eerst te spreken over de inwendige mens en laten we dan zien op welke wijze hij een vroom, vrij en waarachtig christen wordt, dat is: een geestelijk, nieuw, inwendig mens. En dan staat het vast dat volstrekt geen van de uitwendige dingen, met welke naam ze ook zouden moeten worden aangeduid, ook maar iets zou

kunnen bijdragen tot het verkrijgen van de gerechtigheid en de christelijke vrijheid, evenmin als van de staat van ongerechtigheid of gebondenheid, wat aannemelijk gemaakt wordt door gemakkelijk aan te voeren redenen. Immers wat zou het de ziel kunnen baten, als het lichaam welvarende is, ongehinderd en met eetlust spijzen gebruikt en drinkt en doet wat het hart begeert? We zien toch dat door dezelfde dingen ook de meest onvrome dienstknechten van alle zonden een bloeiend leven leiden? Aan de andere zijde, wat schaadt een slechte gezondheid of gevangenschap of honger en dorst, of welke andere uiterlijke onaangenaamheid of ongemak, de ziel, wanneer ook de meest vrome en vrije mensen, die met een goed geweten door het leven gaan, door deze dingen worden gekweld? Van alle deze dingen raakt er niet één aan de ziel, hetzij om haar vrij te maken hetzij om haar gebonden te doen zijn.

4. Zo zal het dan de ziel in geen enkel opzicht van voordeel zijn of het lichaam al met heilige klederen, naar de wijze van de geestelijken, is versierd, dan wel in gewijde plaatsen vertoeft of met heilige uitoefening van plichten zich bezig houdt of bidt, vast, zich van zekere spijzen onthoudt en welke werken ook doet die door en in het lichaam kunnen worden gedaan. Er zal nog heel iets anders nodig zijn voor de ziel om haar gerechtigheid en vrijheid te verzekeren. Want de dingen, die ik daar noemde kunnen onderhouden worden door welke onvrome ook. En uit het beoefenen ervan kunnen niet dan hypocrieten geboren worden.
En daartegenover staat dat het de ziel geen kwaad zal doen of het lichaam al bekleed is met ongewijde klederen, verkeert in ongewijde plaatsen, gewoon gemeenschappelijk eet en drinkt en met geen vasten zich inlaat, niet met luider stem bidt en al die dingen nalaat die door bovengenoemde hypocrieten plegen gedaan te worden,

5. En opdat we alles afwijzen: ook speculaties en meditaties en al wat door de ijverige bezigheden van de ziel onderhouden kan worden - het baat alles niets!
Eén ding en dat alléén is nodig tot het christelijk leven, tot de gerechtigheid en tot de christelijke vrijheid. En dat is: het heilige Woord van God, het Evangelie van Christus, zoals Johannes zegt, hfdst. 11: 25: "Ik ben de Opstanding en het Leven, wie in Mij gelooft zal niet sterven in eeuwigheid". En evenzo, 8: 36: "Wanneer de Zoon u vrijgemaakt heeft, zult gij werkelijk vrij zijn". En Matth. 4: 4: "Niet alleen van brood zal de mens leven, maar van alle woord, dat uit de mond Gods uitgaat".
Wij houden dus voor zeker en beschouwen het als een vastgestelde waarheid dat de ziel alle dingen kan ontberen behalve het Woord van God en zonder dat Woord is er niets waardoor voor haar zorg kan worden gedragen. Maar wanneer zij dit Woord heeft, is zij rijk, heeft zij geen behoefte aan iets anders, want met en in dit Woord heeft zij het leven, de waarheid, het licht, de vrede, de gerechtigheid, het heil, de vreugde, de vrijheid, de wijsheid, de kracht, de genade, de heerlijkheid en alle goede dingen, in niet te schatten rijke overvloed. Dit is de reden waarom de profeet in de gehele 119e psalm en op zoveel andere plaatsen met zoveel zuchten en weeklachten hijgt en smacht naar het Woord van God. En te anderer zijde is er geen strenger straf, in de toorn van God, dan wanneer Hij nederzendt een ontbreken van het gehoor van zijn Woord, gelijk Hij in het boek Amos daarvan spreekt. Terwijl er daarentegen geen groter genade is dan wanneer Hij Zijn Woord vrij laat verkondigen, zoals te lezen staat in Ps. 107: 20: "Hij zond Zijn Woord en genas hen en deed hen aan de groeve ontkomen". En Christus is tot geen andere taak gezonden dan tot de prediking van het Woord. En de gehele bediening van Apostelen en Bisschoppen en de gehele geestelijke stand is tot niet anders geroepen en ingesteld dan tot de Dienst van het Woord.

6.[112] Vraagt u echter: "Wat is dan dit Woord of op welke wijze moeten wij het gebruiken, daar er toch zoveel woorden van God zijn?" - dan antwoord ik:
De Apostel legt dit in Rom. 1 ons uit, als hij daar nl. spreekt over het Evangelie van God aangaande zijn Zoon Die vlees is geworden, heeft geleden, is opgewekt en verheerlijkt door de Geest van de heiligmaking. Want Christus te prediken, dat is: een ziel te weiden, te rechtvaardigen, te bevrijden, te zaligen, indien zij de prediking gelooft. Het geloof toch is het enige zaligmakende en vruchtdragende gebruik van het Woord van God, vgl. Rom. 10: 9: "Indien gij met uw mond belijdt dat Jezus Heere is en met uw hart gelooft dat God Hem uit de doden heeft opgewekt, zult gij behouden worden". En wederom vs 4: "Christus is het einde der wet, tot gerechtigheid voor een ieder, die gelooft". En Rom. 1: 17: "De rechtvaardige zal uit geloof leven". Immers het Woord van God kan niet door enige goede werken, maar alleen door het geloof ontvangen en in eer gehouden worden. Het is daarom duidelijk dat de ziel tot het leven en de gerechtigheid alléén aan het Woord behoefte heeft en zo ook alléén door het geloof en niet door enig werk wordt gerechtvaardigd. Want indien zij door iets anders kon gerechtvaardigd worden, zou zij niet aan het Woord behoefte hebben en daarom ook niet aan het geloof.
Maar dit geloof kan volstrekt niet bestaan met de werken samen; dat wil zeggen: indien u verwacht door die werken, welke ze ook zijn, tezamen met het geloof gerechtvaardigd te worden, want dit zou zijn een hinken op twee gedachten, Baäl aanbidden en hem de hand kussen, wat de grootste zonde is, zoals Job zegt. Als u dus begint te geloven, leert u tegelijkertijd erkennen, dat al wat in u is u volstrekt schuldig stelt, zondig is en veroordelenswaard. Overeenkomstig datgene wat ook staat te lezen in Rom. 3: 23: "Allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods" en in vs 10-12: "niemand is rechtvaardig, ook niet één; er is niemand die doet wat goed is; allen zijn zij afgeweken, tezamen zijn zij onnut geworden". Want als dit nu voor u een bekende zaak is geworden, zult u weten dat u Christus nodig hebt, Die voor u geleden heeft en is opgewekt, opdat u, in Hem gelovende, door de kracht van dit geloof een ander mens zou worden, terwijl dan al uw zonden vergeven zijn en u gerechtvaardigd zijt door u vreemde verdiensten, namelijk: die van Christus alléén.
Daar echter dit geloof slechts in de inwendige mens heerschappij kan voeren, zoals Paulus zegt, Rom. 10: 10: "met het hart gelooft men ter gerechtigheid" en omdat dit geloof alléén (de mens) rechtvaardigt, is het duidelijk dat de inwendige mens stellig

---

[112] Deze zesde § luidt in de Latijnse editie ietwat anders dan in de Duitse en is daar iets uitvoeriger. Ik houd mij hier aan de Latijnse. [Vert.]. Wil echter iemand ook de Duitse tekst vernemen, deze luidt aldus: Vraagt u echter: "Wat is dan dit Woord of op welke wijze moeten wij het gebruiken, daar er toch zovele woorden Gods zijn", dan antwoord ik: Het is niets anders dan de prediking, die Christus bracht, gelijk het Evangelie haar bevat. En deze prediking is nu noodzakelijkerwijze in zulke bewoordingen ingekleed dat u er uit hoort hoe uw God tot u spreekt en zegt dat heel uw leven en al uw werken niets zijn voor Hem, maar dat u, niet alles wat in u is, het eeuwig verderf tegemoet gaat. Indien u dit nu waarachtig gelooft, gelijk u daartoe verplicht zijt, dan moet u vertwijfelen aan uzelf en erkennen dat de uitspraak, te vinden bij Hosea, 13: 9, waar is: "O Israël, in u is niets dan uw verderf, alleen in Mij echter staat uw hulp" (De Nieuwe Vertaling (1951) geeft hier te lezen: "Het is uw verderf, Israël, dat gij u keert tegen Mij, uw helper"[Vert.].). Opdat u evenwel uit u en van u, dat is uit uw verderf [als een verloste] moogt te voorschijn konten, stelt Hij zijn lieve Zoon Jezus Christus vóór u, en laat u door zijn levend en troostrijk Woord aanzeggen: "U moet met een rotsvast geloof u aan Hem overgeven en blijmoedig op Hem vertrouwen".
Dan zullen, omwille van dit geloof, al uw zonden u vergeven en zal al uw verderf overwonnen zijn en zult u rechtvaardig voor God, waarachtig, bevredigd en vroom zijn; alle geboden zullen vervuld zijn, van alle dingen zult u vrij zijn, gelijk Paulus zegt, Rom. 1: 17: "een gerechtvaardigd christen leeft alleen van zijn geloof" en in Rom. 10: 4: "Christus is het einde der wet, tot gerechtigheid voor een ieder, die gelooft".

door niet een enkel werk of enige bezigheid kan gerechtvaardigd worden en vrijgemaakt en behouden en welke werken óók, hem in geen enkel opzicht tot voordeel zijn, gelijk hij anderzijds alleen door goddeloosheid en ongeloof van het hart een schuldige wordt en een verdoemelijke slaaf der zonde, in genen dele door uitwendige zondige daden.

7. Om deze reden moet het welke christen óók allereerst ter harte gaan dat hij toch, na alle betrouwen op werken te hebben laten varen, zijn geloof alléén meer en meer zal versterken en door dit geloof zal opwassen in de kennis niet van de werken, maar van Jezus Christus Die hem ten goede geleden heeft en is opgewekt, gelijk Petrus in zijn eerste brief, het laatste gedeelte ervan, leert; geen ander werk toch maakt dat een mens een christen mag heten. Zo schrijft Christus - lees Joh. 6: 27, 28, 29 -, toen de Joden Hem vroegen wat zij moesten doen opdat zij de werken Gods mochten werken - waarbij Hij de menigte van de werken waaronder Hij zag dat zij bedolven werden, afwees - hun maar één werk voor, als Hij tot hen zegt: "Dit is het werk Gods, dat gij gelooft in Hem, die Hij gezonden heeft", "want op Hem heeft God de Vader Zijn zegel gedrukt".
Hieruit vloeit voort dat het rechte geloof in Christus een onvergelijkelijk rijke schat is, aangezien het met zich brengt het universele heil en bevrijdt van alle kwaad, gelijk Marcus in het laatst van zijn evangelie, 16: 16, zegt: "wie gelooft en zich laat dopen, zal behouden worden; maar wie niet gelooft, zal veroordeeld worden". Deze schat heeft Jesaja nauwkeurig bezien en toen voorzei hij ervan (10: 22, 23): "Een kort en voleindigend woord zal God op de aarde doen en de voleindigde verkorting zal de gerechtigheid overstromen", alsof hij wilde zeggen: "Het geloof dat een korte en voleindigde volle vervulling van de wet is, zal de gelovigen met zulk een gerechtigheid vervullen, dat zij niet anders tot hun rechtvaardiging van node hebben"[113]; gelijk ook Paulus (10: 10) betuigt: "Met het hart gelooft men ter gerechtigheid".

8. U vraagt nu echter: op welke manier gaat dat dan toe dat alléén het geloof rechtvaardigt en zonder onze werken ons een schat van zoveel goederen schenkt, terwijl toch zo vele werken, ceremoniën en wetten ons in de Heilige Schrift voorgeschreven zijn? Ik antwoord: vóór alle dingen moet u gedachtig zijn aan wat gezegd is, dat het geloof alléén, zonder de werken, rechtvaardigt, redt en behoudt, wat we aanstonds duidelijker zullen maken.
Intussen moet worden vastgesteld: het gehele Woord van God bestaat in twee delen: geboden en beloften. De geboden geven wel áán welke de goede werken zijn, maar als we weten welke ze zijn, geschieden ze daar nog niet mee: de geboden maken ons duidelijk wat wij moeten doen, maar zij geven niet de kracht om het te doen; tot dit doel dan zijn zij bij verordening vastgesteld: dat zij de mens zelf tot een aanwijzing zullen dienen opdat hij in deze weg zijn onvermogen tot het goede zal leren kennen en aan zijn krachten zal vertwijfelen. Daarom ook heten zij en zijn zij het Oude Testament. Om een voorbeeld te nemen: het "Gij zult niet begeren" is een gebod, waardoor we ervan worden overtuigd dat wij allen zondaars zijn, omdat niemand buiten alle begeren kan blijven, wat hij er ook tegen zou ondernemen. Opdat hij echter toch niet moge begeren en het gebod moge nakomen, wordt hij gedwongen aan

[113] Luther heeft Jesaja's bedoeling in de geciteerde uitspraak niet goed begrepen; zie de N. V.: "Verdelging is vastbesloten, overvloeiende van gerechtigheid; ja, een verdelging, die vastbesloten is voltrekt de Heere ... in het midden der ganse aarde". Maar zijn betoog is niet afhankelijk van dit éne, onjuiste, citaat. [Vert.].

zichzelf te vertwijfelen en elders en bij een ander de hulp te zoeken, die hij bij zichzelf niet vindt, zoals Hosea zegt: "Uwer is het verderf, Israël; alléén in Mij is uw hulp"[114]. Wat nu evenwel van dit ene gebod geldt, hetzelfde geldt ook van alle geboden; het is ons immers omtrent die alle onmogelijk ze te volbrengen.

9. Indien nu evenwel een mens door de geboden van de wet indachtig is gemaakt op zijn onvermogen [om ze te houden] en nu zeer bezorgd is geworden of hij wel langs enige weg van ijverig pogen aan de wet voldoening zal kunnen verschaffen, terwijl hij toch weet dat dit zal moeten, dat hij zelfs niet aan een jota of tittel der wet zal kunnen voorbijgaan, of anders zal hij zonder enige hoop op verlossing verdoemd worden - dan vindt hij, in waarheid verootmoedigd en tot niets teruggebracht in eigen oog, in zichzelf niets, waardoor hij zal gerechtvaardigd en behouden worden.
En hier is nu het tweede deel van het goddelijk Woord: Gods beloften, die de heerlijkheid van God aankondigen en die zeggen: Wilt u de wet vervullen, wilt u komen tot het "niet begeren", gelijk de wet eist, wel, ziehier: geloof dan in Christus, in Wie u worden toegezegd genade, gerechtigheid, vrede, vrijheid en alle dingen. Indien u gelooft, zo zult u ze hebben; indien u niet gelooft, zo zult u ze missen. Want hetgeen u onmogelijk is, al deed u alle werken van de wet, die vele zijn en nochtans onnut, dat zult u langs de gemakkelijkste en kortste weg vervullen door het geloof. Want God de Vader heeft alle dingen in het geloof gelegd, opdat wie dit zal hebben alles zal hebben terwijl wie het niet zal hebben niets zal hebben. Want God heeft hen allen onder ongehoorzaamheid besloten, om zich over hen allen te ontfermen, Rom. 11: 32. Zo geven de beloften van God datgene, wat de geboden eisen en zij vervullen wat de wet beveelt, opdat het alles moge zijn van God alléén, zowel de geboden als ook de volle vervulling ervan. Hijzelf alléén gebiedt; Hij ook alléén vervult. Daarom behoren de beloften van God tot het Nieuwe Testament; ja zelfs: zij zijn het Nieuwe Testament.

10. Omdat nu deze beloften van God heilige woorden zijn en ware, rechtvaardige, vrije, vredige en die Hij gevuld heeft met een universele goedheid, gebeurt het dat de ziel, die ze met een sterk geloof aanneemt, zózeer er mee verenigd wordt, ja zelfs er geheel en al door verzwolgen wordt, dat zij niet alleen deel verkrijgt aan, maar zelfs verzadigd wordt met en geestelijk dronken gemaakt door de grote kracht ervan. Want als het Christus aanraken genezing bracht, hoeveel te meer zal dan niet deze allerteerste geestelijke aanraking, ja, een indrinken van het Woord alles wat van het Woord is aan de ziel mededelen? Op deze wijze dus wordt de ziel door het geloof alléén, zonder de werken, uit het Woord van God gerechtvaardigd, geheiligd, van leugen gezuiverd, tot vrede gebracht, bevrijd en met alle goed vervuld en waarlijk tot een "dochter van God" gemaakt, gelijk Johannes, 1: 12, zegt: "Hij heeft macht gegeven kinderen Gods te worden hun die in zijn Naam geloven".
Hieruit is gemakkelijk te verstaan hoe het komt dat het geloof zó veel vermag en waarom geen enkel goed werk noch alle goede werken tezamen aan het geloof gelijk te stellen zouden zijn; immers geen enkel goed werk hecht zich zo aan het Woord noch ook kan zó in onze ziel leven; immers alléén het geloof en het Woord heersen in haar. Zó als het Woord is, zó wordt ook de ziel door het Woord, gelijk het ijzer even gloeiend rood wordt als het vuur door de vereniging met het vuur. Hierdoor wordt het

[114] Luther moet hier doelen op Hosea 13: 9; de St. Vert. heeft daar: "Het [wild gedierte, vs 8] heeft u bedorven, o Israël, want in Mij is uw hulp". Maar de N.V. geeft: "Het is uw verderf. Israël, dat gij u keert tegen Mij, uw Helper". De gedachte, waarop Luther doelt, ligt echter wel in hfdst. 11: 7 en 8: "Mijn volk volhardt in het afdwalen van Mij ... Hoe zou Ik u prijs geven ... ? ... Mijn hart keert zich om in Mij; ten volle wordt mijn erbarming opgewekt". [Vert.].

duidelijk dat een christen aan zijn geloof genoeg heeft tot alle dingen en de werken hem niet nodig zijn om gerechtvaardigd te worden; maar indien hij de werken niet nodig heeft, heeft hij ook de wet niet nodig; en indien hij de wet niet nodig heeft, is hij toch zeker vrij van de wet en blijkt het wáár: “de rechtvaardige is geen wet gesteld”.
En dit is nu die (bekende) Christelijke vrijheid: ons geloof dat maakt, niet dat we werkeloos blijvend ledig gaan, of slecht zouden leven, maar dat niemand wet of werken nodig heeft tot zijn rechtvaardiging en zijn behoud.

11. Dit moet dan de eerste kracht en vrucht van het geloof heten.
Laten we nu ook de tweede bezien. Immers ook dit is een eigenaardigheid van het geloof, dat het hem, die het vertrouwt, vereert met de trouwste en hoogste goede dunk die het van hem heeft, immers omdat het hem, die het vertrouwen wil, houdt voor een ten volle betrouwbaar en eerwaardig mens. Want er is geen eerbewijs dat we gelijk kunnen stellen niet dit, dat we iemand houden voor betrouwbaar en rechtvaardig, en dáármee eren we hem wie we geloven. Wat hogers kunnen we iemand toekennen dan betrouwbaarheid en rechtvaardigheid en voorts: volstrekte goedheid? En nu daartegenover is het voor hem de meest krenkende smaad als we iemand publiek houden voor schuldig aan leugentaal en onrechtvaardigheid of wij houden hem voor verdacht; en dit doen we als we hem geen geloof en vertrouwen schenken.
Zo nu houdt de ziel, als ze vast gelooft in God die ons Zijn beloften doet, Hem voor waarachtig, betrouwbaar en rechtvaardig en als zij zo handelt kan zij Hem niets voortreffelijkers toekennen; dit is het hoogste in de dienst van God om Hem toe te kennen betrouwbaarheid, gerechtigheid en al wat we Hem moeten toekennen in Wie we geloven. Doet zij dit, dan stelt zij zich onvoorwaardelijk ter beschikking van al Zijn wilsbegissingen, dan heiligt zij Zijn Naam, en vindt goed dat met haar gedaan wordt zó als het God welbehaaglijk zal zijn, omdat zij, zich verlatende op zijn beloften, niet twijfelt of Hij is waarachtig, rechtvaardig, wijs, een God Die al wat Hij doet op de beste wijze zal doen, zal beschikken en verzorgen. Maar nu, is zulk een ziel door dit haar geloof niet in alle dingen volkomen gehoorzaam aan God? Immers welk gebod blijft nog over, hetwelk zulk een gehoorzaamheid niet overvloedig heeft volbracht? Welke volheid kan overvloediger zijn dan een volledige gehoorzaamheid? Maar deze brengen niet de werken, maar brengt alleen het geloof tot stand.
Daartegenover, hoe kan men driester rebelleren, hoe groter goddeloosheid bedrijven tegen God, hoe kan men Hem méér smaad aandoen dan dat men Hem, die zóveel belooft, niet gelooft? Immers wat is dit anders dan óf God voor een leugenaar uitmaken of (althans) betwijfelen of Hij wel waarachtig betrouwbaar is? Dit is toch feitelijk: zichzelf waarachtigheid toeschrijven, maar het er voor honden dat er hij God leugenachtigheid en ijdelheid is; is dit niet een God verloochenen en terzijde stellen en een afgod voor zichzelf oprichten in het eigen hart? Wat zullen dus werken baten die gedaan zijn in zulk een staat van goddeloosheid, ook al zouden het werken van Engelen of van apostelen zijn? Terecht heeft derhalve God niet in toorn of wellust, maar in de zonde van het ongeloof al wat zonde is, samengevat, opdat niet zulken, die ten onrechte menen door wetswerken van kuisheid en vriendelijke zachtmoedigheid de wet te vervullen (al zijn dit ook maatschappelijke en menselijke deugden) zich inbeelden zalig te zullen worden; nee, in de zonde van het ongeloof verstrikt zullen zij òf om vergeving moeten vragen òf door een rechtvaardig vonnis veroordeeld worden.
Maar indien God ziet dat we Hem waarachtig betrouwbaar noemen en dat Hij door het geloof, dat in onze harten woont, geëerd wordt met zulk een eer als Hij waardig is te ontvangen, dan eert ook Hij van Zijn zijde ons en ziet ons aan als waarachtigen en rechtvaardigen vanwege dit ons geloof. Het geloof immers houdt God voor waarachtig

en rechtvaardig en geeft Hem daarin het zijne en daarom geeft God ons van zijnentwege de heerlijkheid van onze gerechtigheid. Want het is waarachtig en rechtvaardig dat God waarachtig en rechtvaardig is en deze goddelijke deugden Hem gelovig toe te kennen en Hem als de zódanige te belijden, dat is: waarachtig en rechtvaardig te zijn. Zó staat het geschreven: 1 Sam. 2: 30: "Wie Mij eren, zal Ik eren, maar wie Mij versmaden, zullen gering geacht worden". En zo zegt ook Paulus, Rom. 4: 3: "Abraham geloofde God en het werd hem tot gerechtigheid gerekend", omdat hij door dit zijn geloof in zeer overvloedige mate God verheerlijkte en ook ons zal ons geloof om dezelfde reden tot gerechtigheid gerekend worden, indien wij zullen geloofd hebben.

12. In de derde plaats is de onvergelijkelijke heerlijkheid van het geloof deze, dat het de ziel verbindt met Christus, als een bruid met haar bruidegom. Door welke sacramentele vereniging, gelijk de Apostel zegt, Christus en de ziel worden gemaakt tot één vlees. Maar indien zij één vlees zijn en het een waarachtig huwelijk tussen die beide is, ja, van alle huwelijken verre het volmaaktste tussen Christus en de ziel voltrokken wordt, daar de menselijke huwelijken van dit huwelijk, dat énig in zijn soort is, slechts zwakke afbeeldingen zijn - zo volgt hieruit dat ook alle dingen hun beiden gemeen worden, zowel de goede als de kwade, zodat de gelovige ziel de dingen die Christus heeft als de hare mag beschouwen en aannemen en daarin mag roemen, terwijl Christus de dingen, die de ziel heeft, voor zich aanvaardt als de Zijne.
Laten wij deze dingen samenvatten en wij zullen onschatbaar rijke zaken aanschouwen!
Christus is vol van genade, leven en zaligheid, de ziel is vol van zonden, dood en verdoemelijkheid. Laat nu echter maar het geloof tussenbeide komen en laat het erop vertrouwen dat van Christus zijn de zonden, de dood en de hel en dat de ziel genade, leven en zaligheid deelachtig wordt. Want het betaamt Hem, zo Hij de Bruidegom is, tegelijkertijd die dingen die de bruid heeft, mede mét haar, te aanvaarden en de dingen, die van Hem zijn, aan de bruid mee te delen. Immers hoe zou Hij die Zijn lichaam en Zichzelf haar geeft, niet alles wat het Zijne is geven? En wie het lichaam van de bruid aanneemt, hoe zou Hij niet al wat de bruid is mede met haar aanvaarden?
Hier stelt Hij in het licht het zo bijzonder boeiend schouwspel niet alleen van gemeenschap, maar ook van een heilzame strijd en overwinning en behoud en verlossing. Aangezien immers Christus in één Persoon en mens én God is, die niet alleen niet gezondigd heeft noch sterft noch veroordeeld wordt, maar ook zelfs niet zondigen, sterven of veroordeeld worden kan en Zijn gerechtigheid, leven en heil onoverwinnelijk, eeuwig en almachtig is - aangezien, zeg ik, een zódanig Persoon de zonden, de dood en de hel van de bruid, ook vanwege de bruidsring van het geloof, voor zich in gemeenzaamheid met haar aanvaardt, ja die tot Zijn eigen gemaakt heeft en zich daarin niet anders gedraagt dan alsof zij de Zijne zijn en alsof Hij Zelf zou gezondigd hebben en Hijzelf in arbeid van Zijn ziel verkeerde en stierf en ter helle nederdaalde, opdat Hij in alles overwinnaar zou zijn en de zonde, de dood en de hel Hem niet konden verzwelgen - zo zijn déze noodzakelijkerwijze verzwolgen in Hem, in een verbijsterende tweekamp. Want Zijn gerechtigheid is de zonden van allen te sterk, Zijn leven is alle dood te machtig, en Zijn kracht tot behoud is de gehele hel te onoverwinnelijk. Zo wordt de gelovige ziel door de bruidsschat die haar geloof in Christus, haar bruidegom, haar meebrengt, van al haar zonden vrij, bevrijd ook van de dood en op een veilige plaats gebracht voor de hel; voorts begiftigd met eeuwige gerechtigheid, eeuwig leven en het heil dat haar wordt aangebracht door haar bruidegom Christus. Zo stelt Hij Zichzelf voor ogen een bruid zonder vlek of rimpel, tot

heerlijkheid, terwijl Hij haar reinigt door het bad in het Woord des levens, dat is door het geloof des Woords, des levens, der gerechtigheid en der zaligheid. Zo maakt Hij haar tot Zijn bruid in geloof, in ontferming, in medelijden, in gerechtigheid en rechtspraak, zoals Hosea zegt, 2: 18.
Daarom, wie zal deze Koninklijke bruiloft op de rechte waarde schatten? Wie de rijkdom van deze heerlijkheid en genade in (prijzende) woorden samenvatten? Nu deze rijke en trouwe bruidegom Christus tot echtgenoot neemt dit heel arm, ontrouw, overspelig meisje, terwijl hij haar vrijkoopt van al haar kwaden en haar versiert met al Zijn goederen. Het is dan nu onmogelijk dat haar zonden haar in het verderf storten, omdat die op Christus zijn gelegd en in Hem verzwolgen zijn en zij zelf heeft die gerechtigheid in Christus, haar Bruidegom, welke zij zich mag voor ogen stellen als haar eigen en met goed vertrouwen tegen al haar zonden, tegen dood en hel kan overstellen, en zeggen: Al heb ik dan ook gezondigd - mijn Christus, in Wie ik geloof, heeft niet gezondigd en al het Zijne is het mijne en al het mijne is het Zijne, zoals er staat in het Hooglied: “Mijn Liefste is mijn en ik ben zijn”. Dit is het wat Paulus schrijft 1 Cor. 15: 57: “Maar Gode zij dank, Die ons de overwinning geeft, door onze Heere Jezus Christus”; de overwinning nl. op zonde en dood, zoals dezelfde apostel het uitdrukt: “De prikkel des doods is de zonde en de kracht der zonde is de wet”, vers 56.

13. Uit deze dingen verstaat u weer wat er de oorzaak van is, dat er zóveel aan het geloof moet worden toegeschreven, dat het, alléén, de wet volbrengt en zonder enige werken rechtvaardigt. Immers u ziet dat het eerste gebod, hetwelk aldus luidt: “De ene God zult gij dienen”, alléén door het geloof kan worden gehoorzaamd. Want indien u zelf van de voetzool af tot de hoofdschedel toe niet anders zou bestaan dan uit goede werken, zou u des ondanks niet rechtvaardig zijn en God niet dienen en het eerste gebod niet vervullen, daar God niet gediend kan worden noch ook Hem kan worden toegebracht de eer voor Zijn waarheid en universele goedheid, zoals die Hem in waarheid toegebracht moet worden; immers dit doen de werken niet, maar doet alléén het geloof des harten. Want niet door te werken maar door te geloven verheerlijken wij God en belijden wij Hem als de Waarachtige. In deze zin is alleen het geloof de gerechtigheid van een christen en de vervulling van alle geboden. Hij immers die het eerste gebod vervult, die zal ook gemakkelijk alle overige volbrengen. De werken evenwel, omdat zij gevoelloze [dode] dingen zijn, kunnen God niet verheerlijken, hoewel zij, als het geloof aanwezig is, tot eer van God kunnen geschieden. Maar wij zoeken op dit moment niet de dingen die gedaan worden, gelijk dit met de werken het geval is, maar hem die ze doet, die God verheerlijkt en de goede werken Hem toebrengt. En dit is het geloof des harten, hoofd en wezen van heel onze gerechtigheid. Daarom is het een duistere en gevaarlijke leer die beweert dat de geboden door werken volbracht kunnen worden, omdat de geboden voor alle werken moeten volbracht zijn en de werken op het volbrengen ervan moeten volgen, zoals we in het vervolg zullen horen.

14. Opdat we nu echter deze genade die deze onze inwendige mens in Christus heeft, verder bezien, moeten we weten dat God in de dagen van het Oude Testament elk mannelijk eerstgeborene zichzelf heiligde[115]. De eerstgeboorte was van grote waarde en bracht een tweevoudige eer aan boven de andere kinderen, nl. het priesterschap en de heerschappij. De broeder toch in een gezin, die het eerstgeboorterecht bezat, was priester en heer over al de andere kinderen. Deze figuur wees heen naar Christus, in

[115] De Duitse tekst noemt nadrukkelijk ook het vee en verwijst naar Ex. 13: 2. [Vert.].

waarheid en in geheel enige zin de Eerstgeborene van God de Vader en de maagd Maria, de ware Koning en Hogepriester, niet naar het vlees en niet uit de aarde aards. Immers Zijn rijk is niet van deze wereld. In hemelse en geestelijke goederen regeert Hij en Hij wijdt die, welke zijn: gerechtigheid, waarheid, wijsheid, vrede, zaligheid, enz.
Hiermee is niet gezegd dat ook alle dingen die op en onder de aarde zijn Hem niet onderworpen zouden wezen (want hoe kon Hij anders ons tegen deze beschermen en uit deze redden?), maar wèl gezegd dat niet in en uit deze zijn koninkrijk bestaat. En zo bestaat Zijn priesterschap ook niet in uitwendige praal van klederen en gebaren, gelijk dit wel het geval was bij het menselijk priesterschap van Aäron en nog heden ten dage is bij onze kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, maar in geestelijke zaken, door welke Hij in de hemel in een onzichtbaar priesterschap voor ons pleit bij God, en daar zichzelf offert en al datgene doet wat een hogepriester betaamt te doen, zoals Paulus Hem ons beschrijft in de Brief aan de Hebreeën, met verwijzing naar de figuur van Melchizédek. Want niet alleen dat Hij voor ons bidt en pleit, maar ook inwendig in onze geest leert Hij ons door de levende leringen van zijn Geest; welke de twee hem eigen en hem kenmerkende werkzaamheden zijn van de hogepriester, die bij de priesters onder de mensen afgebeeld worden door gebeden en predikingen in het zichtbare.

15. Gelijk nu Christus door Zijn eerstgeborene zijn deze twee waardigheden heeft verkregen, zo deelt Hij die ook mee aan en maakt ze het gemeenschappelijk eigendom van elkeen van Zijn gelovigen krachtens het tevoren besproken huwelijksrecht, waardoor al wat van de bruidegom is ook het bezit wordt van de bruid. Hieraan is het te danken dat wij allen in Christus priesters en koningen zijn, zovelen wij in Christus geloven. Zoals Petrus zegt, 1 Petr. 2: 9: “Gij echter zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, een volk (Gode) ten eigendom, om de grote daden te verkondigen van Hem, die u uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht”. En deze beide dingen geschieden op de navolgende wijze:
Vooreerst, wat het koningschap aangaat: ieder christen wordt door het geloof zó hoog verheven boven alle dingen, dat hij heer van die alle wordt door geestelijke macht, zodat niet één ding op enigerlei wijs hem kan schade doen; ja, alle dingen moeten hem onderworpen zijn en hem dienen tot zijn zaligheid, zoals Paulus dit ons leert in Rom. 8: 28: “Wij weten nu dat [God] alle dingen doet medewerken ten goede voor hen, die God liefhebben, die volgens Zijn voornemen geroepenen zijn”. En voorts in 1 Cor. 3: 22, 23: “Alles is het uwe... hetzij leven of dood, hetzij heden of toekomst ... maar gij zijt van Christus”.
Dit wil niet zeggen dat een christen, wie hij ook zij, met macht in het stoffelijke boven alle dingen zou zijn gesteld, om ze te bezitten en te gebruiken; een wijd verbreid waandenkbeeld, waarin vele geestelijken op onzinnige wijze zijn verstrikt; (want dit komt toe aan koningen en vorsten, aan mensen op aarde); wij bemerken immers ook uit de ervaring zelf, dat we aan alle dingen onderworpen zijn, veel moeten lijden en ten slotte ook allen zullen sterven. Ja, hoe meer iemand een waarachtig christen is, aan des te groter rampspoed, lijden en sterven is hij onderworpen, gelijk wij dit zien in de hoogste Eerstgeborene, Christus, en in het leven van al Zijn heilige broeders. Deze heerschappij is een geestelijke die kracht betoont ook als we van vijanden aan alle zijden zijn omringd en macht ontwikkelt midden onder verdrukkingen, wat niet anders is dan dat de kracht in zwakheid wordt volbracht, zich eerst ten volle in zwakheid openbaart, 2 Cor. 12: 9, en dat ik in alle dingen winst kan maken voor de ziel tot zaligheid, zo dat kruis en dood er toe gedwongen worden om mij te dienen en mede te

werken tot mijn zaligheid. Dit nu is een verheven en aanzienlijke waardigheid en een waarachtige, almachtige heerschappij, een geestelijk rijk, in hetwelk geen zaak zo goed en geen zo kwaad is, of zij moet mij medewerken ten goede, indien ik maar geloof. En toch heb ik er niet één van nodig, daar het geloof alléén voldoende is ter zaligheid; alleen maar: het geloof oefent daarin zijn kracht en de heerschappij van zijn vrijheid uit. Zie dan: deze is de niet hoog genoeg te schatten macht en vrijheid van alle christenen!

16. We zijn nu evenwel niet alleen als koningen de meest vrije van alle mensen, maar we zijn ook priesters tot in eeuwigheid. Dat is nog van veel groter belang dan koning te zijn, want vanwege ons priesterschap zijn wij waardig voor God te verschijnen, voor anderen te bidden en elkander, de één de ander, op zijn beurt te onderwijzen inzake de dingen van God. Dit toch is de taak van de priesters, die voorts aan geen ongelovige kan worden overgelaten, want dit heeft Christus ons verworven, indien wij in Hem geloven; gelovende dat wij gelijk wij zijn broeders zijn en mede-erfgenamen en mede-koningen, zo óók zijn medepriesters zijn, die met vertrouwen door de Geest des geloofs voor God durven verschijnen en “Abba, Vader” roepen en die de één voor de ander bidden en alles doen wat wij zien dat de zichtbare en lichamelijke priesterstand doet en afbeeldt. Als echter iemand niet gelooft, dan dient hem niets en werkt niets hem mede ten goede, maar dan is hij een slaaf van alle dingen en werkt alles hem ten kwade, omdat hij, onvroom, alles gebruikt tot eigen voordeel en niet tot Gods eer. Zo is hij dan niet een priester, maar een ongewijde, wiens gebed tot zonde wordt en nooit tot voor Gods aangezicht opklimt, omdat God de zondaars niet hoort.
Wie kan derhalve de grootheid van de waardigheid van een christen vatten?
Door zijn koninklijke macht heerst hij over alles, over de dood, over het leven, over de zonde, kortom: over alle dingen. En door zijn priesterlijke heerlijkheid vermag hij alle dingen bij God, omdat God doet wat hij van Hem vraagt en begeert, zoals er geschreven staat: “Hij vervult de wens van wie Hem vrezen, Hij hoort hun hulpgeroep en verlost hen”, Ps. 145: 19. Maar tot deze heerlijkheid komt hij stellig niet door enig werk, maar alleen door het geloof.
Hieruit kan ieder mens, wie ook, met heldere blik opmerken hoe een christen van alle dingen vrij is en boven alle dingen verheven zó, dat hij geen goede werken nodig heeft om een gerechtvaardigde en behoudene te worden, want het geloof geeft hem dit alles in rijke en overvloedige mate. En indien hij dwaaslijk meende door enig goed werk rechtvaardig, vrij, behouden, een christen te worden, dan zou hij terstond het geloof, met alle daaraan verbonden goederen, verliezen, welke dwaasheid treffend verbeeld is in de fabel, die aldus luidt: toen een hond in het water liep en een flink stuk vlees in zijn bek meedroeg liet hij zich bedriegen door de afschaduwing van dat stuk vlees in het water, en toen hij zijn bek opendeed om naar dat stuk vlees, dat hij daar aanwezig waande, te happen, verloor hij het echte stuk vlees, terwijl ook in hetzelfde ogenblik de afschaduwing ervan verdween.

17. Nu ligt het voor de hand dat u vraagt: indien dan inderdaad allen, die kerkleden zijn, priesters zijn, op welke wijze onderscheiden we dan hen, die we nu priesters noemen, van de leken? Ik antwoord u, aan die benaming: priesters, clerici, geestelijken, kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, is onrecht aangedaan, toen zij van al de overige christenen zijn overgebracht op die weinigen in getal, die nu door een schadelijk gebruik van het woord “ecclesiastici”, kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, worden genoemd. Immers de Heilige Schrift maakt in geen enkel opzicht tussen hen allen onderscheid, tenzij in zover zij bedienaren (van het Woord),

dienstknechten en verzorgers (van de armen) noemt hen, die nu pausen, bisschoppen en heren met ophef genoemd worden, terwijl zij toch de anderen alleen maar moesten dienen door de dienst van het Woord om hen te onderwijzen ten aanzien van het geloof in Christus en de vrijheid waarin gelovigen zich mogen verheugen. Want hoewel het waar is dat wij allen in gelijke zin priesters zijn, toch kunnen we niet allen, en, indien we het al kónden, móésten we niet allen, in het publiek dienen en onderwijzen. Dienovereenkomstig zegt Paulus, 1 Cor. 4: 1: “Zó moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen van God is toevertrouwd”.
Maar dat beheer heeft zich in deze tijd tot zulk een praalzieke macht en verschrikkelijke tirannie ontwikkeld, dat geen volkerenrijk noch enige macht ter wereld er mee kan vergeleken worden, alsof de leken iets anders dan gewone christenen zijn. En door dit te enenmale verkeerde is het geschied dat het inzicht in de aard van de christelijke genade, het christelijk geloof, dc christelijke vrijheid en in het wezen van de gehele Christus Zelf te enenmale is verloren gegaan, terwijl daarvoor in de plaats is gekomen een onverdraaglijke gevangenschap in de macht van menselijke werken en wetten en we zijn overeenkomstig de klachten van Jeremia geworden tot dienstknechten van de meest waardeloze lieden die er op deze aarde zijn, die, onze ellende misbruiken tot de schandelijkheden en smadelijkheden van hun lust.

18. Terugkerend tot datgene waarmee we begonnen zijn, meen ik dat het uit wat gezegd is, duidelijk is geworden, dat het niet voldoende is noch ook christelijk indien we de werken, het leven en de woorden van Christus prediken slechts in geschiedkundige zin, als alleen maar historische gebeurtenissen, welke te kennen ons voldoende zou zijn om tot een voorbeeld te dienen daarvan hoe we ons leven zouden moeten inrichten - op welk een wijze zij, die nu nog de besten zijn, Hem prediken ; veel minder nog dat we van Hem geheel en al zouden mogen zwijgen en men menselijke wetten en verordeningen van Vaders in de plaats van Hem zou mogen onderwijzen. Verder zijn er niet weinigen die op zulk een wijze Christus prediken en hun zienswijze omtrent Hem voordragen, dat zij de affecten, de gevoelens van mensen in beweging brengen opdat ze met Christus medelijden zullen hebben en verontwaardigd zullen zijn over de handelwijze van de Joden en andere kinderachtige en verwijfde onzinnigheden van datzelfde soort. Maar het betaamt dat Hij met dit doel gepredikt wordt, dat het geloof in Hem wordt opgewekt, opdat Hij maar niet alleen Christus zij, maar opdat Hij dit moge zijn voor u en voor mij, en datgene in ons worde ingewerkt wat van Hem wordt getuigd en wat Hijzelf wordt genoemd [wat in zijn Naam ligt opgesloten]. Dit geloof nu wordt geboren en onderhouden dááruit, dat van Christus gepredikt wordt waarom Hij in de wereld is gekomen, wat Hij aangebracht en geschonken heeft, welke de praktijk moet zijn van het Hem aannemen en welk nut dit brengt en welke vrucht het draagt. Dit gebeurt daar, waar de christelijke vrijheid op de juiste wijze geleerd wordt; de vrijheid die we als gift van Hem bezitten, en op welke wijze wij en alle christenen koningen en priesters en in welk opzicht wij heer over alle dingen zijn en mogen vertrouwen dat al wat we doen Gode welbehaaglijk en aangenaam is, zoals ik dat tot hiertoe heb uitééngezet.
Immers, hoe zal het hart van enig mens, die deze dingen hoort, niet tot in het diepste binnenste zich verheugen, en, als het zulk een vertroosting ontvangt, niet vertederd worden tot het liefhebben van Christus, tot welke liefde het door geen wetten of werken zich ooit kon uitgedreven gevoelen? Wie is het, die zulk een hart zou kunnen schade doen of het zou kunnen verschrikken? Indien het bewustzijn van zonde of de huivering van de dood er op losstormt, dan is het er toe toegerust om te hopen op God

en het vreest niet als het van al die kwaden hoort en wordt niet verontrust, zolang het maar met verachting op zijn vijanden neerziet. Immers het mag geloven dat Christus' gerechtigheid de zijne is en zijn eigen zonde niet de Zijne maar door Christus overgenomen is. Maar, bezien bij het licht van Christus' gerechtigheid, is het noodzakelijk, vanwege het geloof in Christus, dat alle zonde verzwolgen wordt, zoals we boven hebben betoogd; en een christen leert met de Apostel dood en zonde te tarten en te zeggen: “Dood, waar is uw overwinning? Dood, waar is uw prikkel? De prikkel des doods is de zonde en de kracht der zonde is de wet. Maar Gode zij dank, die ons de overwinning geeft, door onze Heere Jezus Christus”, 1 Cor. 15: 55-57. De dood is immers verslonden door de overwinning, niet alleen die van Christus, maar ook door de onze, omdat zij door het geloof de onze wordt en in Zijn overwinning overwinnen ook wij.

19. Moge dit nu (genoeg) gezegd zijn over de inwendige mens, over zijn vrijheid en over zijn voornaamste gerechtigheid, die uit het geloof is, die noch wetten noch goede werken nodig heeft; ja, deze zijn er zelfs schadelijk aan, indien iemand zou verwachten erdoor gerechtvaardigd te worden.
Laten we dan nu tot *het tweede deel* ons toewenden, *tot de uitwendige mens*.
Hier nu zullen wij een antwoord geven aan hen allen, die zeggen dat zij zich hebben geërgerd aan het woord des geloofs en aan de dingen, die ik daarover gezegd heb. Zij werpen tegen: “Indien dan het geloof alles doet en alléén reeds tot het gerechtvaardigd worden volstaat, waarom zijn dan de goede werken voorgeschreven? We zullen dan dus maar onbekommerd voortleven en niets verrichten en ons tevreden stellen met het geloof alléén”. Ik antwoord dezulken: Niet alzó, goddelozen, niet alzó! Het zou er inderdaad met deze zaak zó voorstaan, indien wij door-en-door en in volmaakte zin inwendige en geestelijke mensen waren, wat we echter niet zijn vóór de jongste dag is aangebroken, de dag van de opstanding der doden. Maar zolang wij in het vlees leven, is er nog niet meer dan dat we beginnen en enige vorderingen maken, wat echter eerst in het toekomende leven tot voltooiing zal worden gebracht. Het is hierom dat de Apostel, Rom. 8: 23, er van spreekt dat het nog maar eerstelingen van de Geest zijn, datgene, wat we in dit leven ontvangen, maar dat we de tienden en de overvloedige volheid van zijn vruchten in het toekomende leven zullen deelachtig worden. Daarmee hangt samen wat we vroeger gezegd hebben: een Christen is een dienstknecht van alle dingen en aan die alle onderworpen. Want voorzover hij vrij is, doet hij niets, maar inzover hij dienstknecht is, doet hij alles. Laat ons nu zien, hoe dit toegaat.

20. Ofschoon de mens (gelijk ik gezegd heb) naar zijn innerlijk leven, naar de geest, in overvloedige mate voldoende door het geloof gerechtvaardigd wordt, en alles heeft wat hij hebben moet, behalve dat het betaamt dat én dit geloof en de overvloed ervan van dag tot dag toeneemt tot in het eeuwige leven, blijft hij toch in dit sterfelijk leven zolang hij op aarde is, en moet hij daarin zijn eigen lichaam regeren en omgaan met andere mensen. Hier dan nu beginnen de werken; hier kan men niet werkloos zijn; hier moet er stellig voor worden gezorgd dat het lichaam door vasten, waken, werken en andere behoorlijke tuchtmaatregelen wordt geoefend en onderworpen aan de geest opdat het de inwendige mens in het geloof gehoorzaam zij en zich er aan conformere en niet ertegen in opstand komt of hindernissen in de weg legt, zoals het zijn aard is wanneer hij niet in bedwang wordt gehouden.
Want de inwendige mens is gelijkvormig aan Gods wil en door het geloof herschapen naar Gods beeld en hij verheugt zich en is vrolijk om Christus' wil, in wie zoveel

goederen hem zijn saamgevat, weshalve hij zich dit alleen tot taak stelt, dat hij met vreugde en zonder op loon te zien God dient in vrijwillige wederliefde.
Maar terwijl hij dit doet, stoot hij helaas in zijn eigen vlees op een het tegenovergestelde begerende wil die er zich toe inspant om de wereld te dienen en te zoeken wat het zijne is [wat hem lust]. Maar dit is nu iets wat de geest van het geloof niet kan dulden en hij vermag dat ook niet en hij valt die wil van het vlees aan met vrolijke moed, om hem te onderdrukken en te beteugelen; zoals Paulus zegt, Rom. 7: 22 vv.: “Naar de inwendige mens verlustig ik mij in de wet Gods, maar in mijn leven zie ik een andere wet, die strijd voert tegen de wet van mijn verstand en mij tot krijgsgevangene maakt van de wet der zonde, die in mijn leven is”; en elders, 1 Cor. 9: 27: “Ik tuchtig mijn lichaam en houd het in bedwang, om niet, na anderen gepredikt te hebben, wellicht zelf afgewezen te worden”; en in Gal. 5: 24: “Want wie Christus Jezus toebehoren, hebben het vlees met zijn hartstochten en begeerten gekruisigd”.

21. Maar deze werken moeten niet gedaan worden uit deze overweging dat iemand daardoor voor Gods gericht zou gerechtvaardigd worden, want het geloof kan met deze verkeerde mening geen instemming betuigen omdat juist dit geloof alléén onze gerechtigheid voor God is. Maar zij moeten gedaan worden alleen uit deze andere overweging dat het lichaam tot dienstbaarheid moet worden gebracht en gereinigd van zijn boze begeerten, zodat het oog niet anders op de boze lusten gericht wordt dan met het verlangen dat we ervan gezuiverd worden. Want wanneer de ziel door het geloof gereinigd is en gemaakt tot zulk één, waarin de liefde tot God woont, zou zij gaarne willen dat alle dingen op gelijke wijze gereinigd werden, in de voornaamste plaats: het eigen lichaam, opdat alle dingen met haar God zouden liefhebben en prijzen. Zo komt het dat de mens, vanwege het feit dat zijn eigen lichaam het eist, niet werkeloos kan blijven en dat hij vanwege dit lichaam zich genoodzaakt ziet om vele goede werken te doen, opdat hij het tot dienstbaarheid moge brengen. En toch zijn die werken zelf niet de reden waarom hij voor God gerechtvaardigd wordt, maar hij moet ze doen uit vrije liefde, tot gchoorzaamheidsbetoon aan God, terwijl hij zijn geest en begeerte alléén richt op het goddelijk welbehagen, dat hij door al wat hij doet, met volledige dienstvaardigheid wil gehoorzaam zijn.
Naar deze regel kan een ieder zichzelf gemakkelijk onderrichten in welke mate en met welke door hem te maken onderscheidingen, gelijk men wel zegt, bij zijn lichaam moet kastijden; immers hij moet in die mate vasten, waken en werken als het hem voorkomt voldoende te zijn om buitensporige uitgelatenheid en vleselijke begeerlijkheid van het lichaam te onderdrukken. Maar zij die het van de werken verwachten om daardoor gerechtvaardigd te worden, stellen zich niet de doding van de begeerten (als doel) voor ogen, maar het is hun om de werken zelf te doen, in de mening dat wanneer zij maar zo veel mogelijk, en zo belangrijk mogelijke werken verrichten, zij het daar goed mee zullen hebben en er door tot rechtvaardigen zullen worden gemaakt, waarbij zij soms hun verstand krenken en hun innerlijk levensvuur uitdoven of althans onvruchtbaar maken. Wat is het een reusachtige dwaasheid en hoe spruit die voort uit algehele onbekendheid met de aard van het christelijk leven en van het geloof: zonder geloof door werken te willen gerechtvaardigd en behouden worden!

22. Opdat men wat we tot nog toe gezegd hebben gemakkelijker zal kunnen verstaan, wil ik de waarheid en de bedoeling ervan aantonen met enige aangelegenheden die er veel gelijkenis mee hebben.
We moeten de werken van een christen, die uit zijn geloof krachtens zuivere en uit genade geschonken barmhartigheid van God is gerechtvaardigd en gered, uit geen

ander oogpunt beschouwen dan we doen als we letten op de werken van Adam en Eva in het paradijs en van al hun zonen, indien zij niet gezondigd hadden; deze werken zouden dan juist zó zijn geweest als nu die van een christen. Daarvan staat geschreven, Gen. 2: 15: "God nam de mens en plaatste hem in de hof van Eden om die te bewerken en te bewaren".
Nu was Adam rechtvaardig en in de staat der rechtheid door God geschapen en zonder zonde, zodat het niet nodig was dat hij door zijn werk en goede zorg gerechtvaardigd werd en in een rechte staat ten opzichte van God gesteld; maar opdat hij niet werkeloos zou zijn gaf God hem bezigheid, dat hij het paradijs zou bewerken en bewaren. En dit zijn nu waarlijk geheel vrije werken geweest, die nergens om gedaan werden dan om God welgevallig te zijn; niet: om gerechtigheid te verkrijgen, die hij reeds overvloedig bezat, die ook ons allen aangeboren was.
En zo is het ook met het werk van een mens, die gelooft, die door zijn geloof weer overgeplaatst is in het paradijs en opnieuw geschapen; hij heeft geen werken nodig opdat hij daardoor rechtvaardig worde of zij; maar opdat hij niet werkeloos zal zijn en zijn lichaam zou verzorgen en bewaren moeten er werken van dezelfde vrije aard door hem gedaan worden alleen met het oog op het welgevallen van God - behalve dat wij nog niet geheel herschapen zijn door een volkomen geloof en volmaakte liefde, die nog vermeerderd moeten worden, echter niet door werken, maar door innerlijke kracht.
Een ander voorbeeld. Indien iemand die tot bisschop is gewijd, een kerk inwijdt, aan kinderen het vormsel toedient of iets anders doet dat tot zijn ambt behoort, wordt hij door deze werken zeld niet tot bisschop gewijd, integendeel; indien hij niet reeds tevoren tot bisschop was gewijd, zou geen van deze werken enige waarde hebben; ze zouden dwaas zijn en kinderlijk en speels. Zo nu ook een christen. Door zijn geloof tot christen gewijd doet hij goede werken; maar hij wordt door deze niet een gewijde of een christen; dat immers is vrucht van het geloof alléén; ja zelfs, indien hij niet van tevoren reeds geloofde en een christen was, zouden al zijn werken volstrekt geen waarde hebben, maar zouden ze goddeloze en veroordelenswaardige zonden zijn.

23. Derhalve zijn deze twee uitspraken waar: "Goede werken maken niet een goede man, maar een goede man doet goede werken. Slechte werken maken niet een slechte man, maar een slechte man doet slechte werken". Zodat altijd het wezen of de persoon zelf goed moet zijn voor enig goed werk kan worden gedaan en de goede werken volgen en zij komen aan het licht uit een goed persoon die ze doet. Zoals ook Christus zegt: "Een goede boom kan geen slechte vruchten dragen of een slechte boom goede vruchten dragen". En nu is het toch duidelijk dat de vruchten de boom niet dragen en de boom niet groeit aan de vruchten. Maar integendeel: de bomen dragen de vruchten en de vruchten groeien aan de bomen. Zó als het dus noodzakelijk is dat de bomen er zijn vóór hun vruchten, en de vruchten de bomen niet maken, noch de goede noch de slechte, maar integendeel zodanig als de bomen zijn, zódanig ook de vruchten zullen zijn - zó is het noodzakelijk dat eerst de persoon van de mens goed of slecht is, vóór deze mens een goed of een slecht werk doet, en zijn werken maken hem niet slecht of goed, maar hijzelf doet zijn òf slechte òf goede werken.
Hetzelfde kunnen we zien bij alle ambachten. Een slechtgebouwd huis of een goed maakt niet de slechte of goede timmerman, maar de goede of slechte timmerman maakt het goede of slechte huis. En geheel in het algemeen: geen enkel werkt maakt zulk een ambachtsman als het zelf is, maar de ambachtsman maakt zulk een werk als hijzelf is. Zó staat het er nu óók voor met betrekking tot de werken van mensen; zoals de mens zelf is hetzij ten opzichte van geloof hetzij van ongelovigheid, zó is ook zijn

werk: het is goed als het in geloof, het is slecht indien het in ongeloof is gedaan. Maar dit kan niet worden omgekeerd, zodat, gelijk het werk is, zo ook de mens wordt ten aanzien van geloof of van ongeloof. Want de werken maken de gelovige niet, noch ook de rechtvaardige. Maar het geloof, gelijk het de gelovige en de rechtvaardige maakt, zo levert het ook de goede werken op. Daar echter de werken niemand rechtvaardigen, maar de mens een rechtvaardige moet zijn vóór hij enig goed werk zal kunnen doen, is het overduidelijk dat het alléén het geloof is dat, uit zuivere barm-hartigheid van God door Christus in gemeenschap met Zijn Woord, een mens op waardige wijze en in voldoende zin rechtvaardigt en behoudt, en geen werk en geen wet voor de christen noodzakelijk zijn ter zaligheid, omdat hij door het geloof vrij is van alle wet en uit zuivere vrijheid alle dingen, zonder met loon rekening te houden, doet, die hij doet en hij er niets door zoekt te verkrijgen, hetzij voordeel hetzij de zaligheid, omdat hij reeds verzadigd en behouden is door de genade van God uit zijn geloof, maar hij zoekt alleen te verkrijgen het welgevallen van God.

24. Zo ook baat de ongelovige geen enkel goed werk tot het verkrijgen van gerechtigheid en zaligheid. En daartegenover, geen slecht werk maakt hem slecht of verdoemelijk, maar het ongeloof, dat de persoon en de boom slecht maakt, heeft de slechte en. verdoemelijke daden voor zijn rekening. Daarom, wanneer iemand goed of slecht gemaakt wordt, begint dit niet bij de werken, maar bij zijn geloof of ongeloof, zoals de wijze Jezus Sirach, 10: 14, 15, zegt: "Het begin van het zondigen is het afvallen van God", en dit is: het niet geloven. Paulus zegt het ook, Hebr. 11: 6: "Wie tot God komt, moet geloven". Ook Christus zegt hetzelfde, Matth. 12: 33, als Hij opmerkt: "Maak de boom goed, maar dan ook zijn vrucht, Of maak de boom slecht, maar dan ook zijn vrucht, want aan zijn vrucht kent men de boom[116]. Alsof hij daarmee zeggen wilde: wie goede vruchten wil hebben, moet bij de boom beginnen en zal dan zulk een goede boom moeten planten [die goede vruchten oplevert]. Zo dan ook: wie goede werken wil doen, moet niet bij het werken maar bij het geloven beginnen, dat de mens goed maakt. Immers, niets of niemand maakt de mens goed, dan alléén het geloof, en niets of niemand maakt de mens slecht, dan alleen het ongeloof.
Dit is ongetwijfeld waar dat de werken de mens goed of slecht maken voor het oog van de mensen; dit "maken" is hier echter gelijk aan: "laten zien" en "doen kennen", zodat blijkt wie goed of slecht is, zoals Christus zegt, Matth. 7: 16, 20: "Aan hun vruchten zult gij hen kennen". Maar dit blijft alles bij de schijn en bij het uiterlijke, waardoor velen zich laten bedriegen, die dan zich inbeeldden te mogen schrijven en leren dat het de goede werken zijn, door welke we gerechtvaardigd worden, terwijl ze intussen daarbij van het geloof niet de minste melding maken. Zij wandelen op hun wegen, in leugenachtigheid en als bedriegers en vervallen van kwaad tot erger, maar komen nooit tot de ware gerechtigheid. Van hen zegt Paulus, 2 Tim. 3: 5, 7: "Die met een schijn van godsvrucht, de kracht daarvan verloochend hebben ...; die zich te allen tijde laten leren, zonder ooit tot erkentenis der waarheid te kunnen komen".
Wie derhalve met deze blinden niet wil wandelen op doolwegen, moet verder zien dan op de werken, de wetten of de leerstellingen omtrent de werken; ja zelfs: hij moet zijn blik van de werken afwenden en die blik op de mens vestigen en zich afvragen hoe die gerechtvaardigd wordt. Deze wordt echter niet door werken noch door wetten, maar door het Woord van God (dat is: door de toezegging van Zijn genade) en door het geloof gerechtvaardigd en behouden, opdat vaststa de heerlijkheid van zijn goddelijke, majesteit, welke ons, die geloven, niet door de werken van een gerechtigheid, die wij

[116] De N. V. heeft hier "acht de boom goed ...".

gedaan hebben, maar naar Zijn barmhartigheid door het woord van Zijn genade heeft zalig gemaakt.

25. Uit dit alles is gemakkelijk op te merken in hoeverre goede werken te verwerpen of te aanvaarden zijn en welke maatstaf men moet aanleggen om te verstaan of de leervoorstellingen van allen, die er hun meningen over ten beste hebben gegeven, juist of onjuist zijn. Want indien de werken op één lijn gesteld worden met de gerechtigheid en gedaan worden in de slechte duivelswaan en de leugenachtige, bedrieglijke, overtuiging dat we kunnen verwachten door die werken gerechtvaardigd te worden, dan willen zij ons inprenten dat zij noodzakelijk zijn, dan vernietigen ze ons èn de vrijheid èn het geloof en juist door dit kwade gevolg zijn ze dan niet meer goed, maar ten volle verdoemelijk. Want ze zijn niet vrij en lasteren de genade van God, Wie alléén het toekomt ons door het geloof te rechtvaardigen en te behouden, wat de werken niet vermogen te bewerkstelligen; en toch grijpen zij daarnaar en zoeken het te bereiken door een onvrome verwachting, in onze dwaasheid, bij ons op te wekken; en op deze wijze doen zij in hevige mate God geweld aan, in de uitoefening van de deugd van Zijn genade en in Zijn heerlijkheid.
Derhalve: wij verwerpen de goede werken niet, maar met ons gehele hart aanvaarden en leren wij ze; en als wij ze veroordelen, veroordelen we ze niet om henzelf, maar om het ongodvruchtig gevolg: de verkeerde mening dat men de gerechtigheid er door kan zoeken te bereiken. En daar komt het dan van, dat deze werken slechts naar de uiterlijke schijn goed zijn, terwijl ze het in waarheid niet zijn; waardoor de bedrijvers ervan zichzelf en anderen bedriegen, als roofzuchtige wolven, in schaapsklederen gehuld.
En deze duivelse en verkeerde mening in het stuk van de werken is onoverwinnelijk en onuitroeibaar, dáár, waar het oprechte geloof ontbreekt. Want die mening kan uit verstand en hart van die werkheiligen niet wijken vóór het geloof, verwoestend als een verterend vuur, in hun hart inkomt en daar gaat regeren. Onze natuur is uit zichzelf niet in staat haar uit te drijven, zelfs niet om haar als dwaling te onderkennen; zij houdt haar zelfs voor de heiligste wilsuiting. En komt dan nog de gewoonte daarbij en versterkt die deze verdorvenheid van onze natuur, (zoals dit gebeurt hij ongodvruchtige Leraars), dan wordt het tot een ongeneeslijk kwaad en het verleidt en verderft een onbegrensd aantal mensen, zonder dat ze meer te herwinnen zijn. Hoe goed het daarom ook is om over berouw, schuldbelijden en boetedoening te preken en te schrijven - indien men hierbij blijft staan en niet verder voortgaat met zijn onderwijs om ook tot het geloof door te dringen, dan zijn het zonder enige twijfel bedrieglijke en duivelse kringen. Zo heeft ook Christus, mèt zijn (voorloper) Johannes niet alleen gezegd: “Bekeert u!” maar het woord van het gelóóf er bijgevoegd, door op te merken: “het Koninkrijk der Hemelen is nabij gekomen”.
Immers men moet niet alleen het éne Woord van God prediken, maar ook het andere; men moet nieuwe en oude dingen uit de schat tevoorschijn brengen; zowel de stem van de wet als het woord van de genade [doen horen]. Men moet de stem van de wet doen weerklinken, opdat [de zondaren] verschrikt worden en tot kennis van hun zonden worden gebracht en vandaar uit zich bekeren, om te komen tot berouw en tot het leiden van een beter leven. Maar daarbij mogen we niet blijven staan. Want dit zou alleen betekenen: wonden en niet verbinden, doorsteken en niet helen, doden en niet weer levendmaken, in de hel neerstoten en niet daaruit weer omhoog halen, vernederen zonder te verhogen. Daarom moet óók het woord van de genade en van de toegezegde vergeving van zonden gepredikt worden tot een onderwijzen in en uitlokken van het geloof, zonder hetwelk de wet, de verbrijzeling van het hart, het

berouw en al de andere [hiermee samenhangende] dingen tevergeefs plaatsvinden en geleerd worden.
Er zijn er wel is waar nog wel overgebleven, die beide: berouw [over de zonden] én genade prediken, maar zij leggen de dingen van Gods wet en van de belofte niet tot dit doel en in déze geest uit dat [wie hen hoort] zal kunnen verstaan vanwaar het berouw en de genade komen. Het berouw immers ontspruit uit de wet van God, maar geloof en genade worden uit de belofte van God geboren, zoals de apostel zegt in Rom. 10: 17: "Zo is dan het geloof uit het horen en het horen door het woord van Christus".
Daardoor gebeurt het dat de mens door het geloof aan de goddelijke belofte getroost en opgeheven wordt, nadat hij door de dreiging en de schrik van de goddelijke wet vernederd is en tot kennis van zichzelf is gebracht. Zoals Ps. 30: 6 zegt: "Des avonds vernacht het geween tegen de morgen is er gejuich".

26. Dit moge nu zijn opgemerkt over de werken in het algemeen en tevens over die, welke een christen doet om zijn eigen lichaam te bedwingen. Tenslotte willen we nog iets zeggen over zulke die hij in de verhouding tot zijn naaste heeft te doen. Immers de mens leeft in dit sterfelijk lichaam niet voor zich alleen, om met dat lichaam bezig te zijn, maar ook voor andere mensen op de aarde, ja, goed beschouwd, leeft hij alleen voor die anderen en niet voor zichzelf. Tot dit doel immers onderwerpt hij zich zijn lichaam, opdat hij te eerlijker en vrijer anderen zou kunnen dienen; zoals Paulus zegt, Rom. 14: 7 vv.: "Niemand onzer leeft voor zichzelf en niemand sterft voor zichzelf; want als wij leven, het is voor de Heere, en als wij sterven, het is voor de Heere". Daarom kan het niet gebeuren, dat hij werkeloos in dit leven zou zijn en generlei werk zou doen ten goede van zijn naasten. Het is immers noodzakelijk, dat hij met de mensen spreekt en handelt en met hen omgaat, zoals ook Christus de mensen gelijk is geworden en in gedaante gevonden is als een mens en met de mensen heeft verkeerd, zoals Baruch opmerkt, 3: 38.
Evenwel is niet één van deze werken de mens nodig tot gerechtigheid en zaligheid. Daarom moet hij in al deze Zijn werken door deze gedachte geleid worden en moet hij alleen dit bedoelen, dat hij anderen er mee dient en hun ten nutte is in alles wat hij doet, zodat hem niets anders voor ogen staat dan wat de ander nodig heeft en hem voordelig is. Zo immers beveelt het de Apostel dat wij met onze handen zullen werken opdat we kunnen geven aan hem die gebrek heeft; terwijl hij toch had kùnnen zeggen: "opdat we onszelf zullen onderhouden"; maar hij zegt: "opdat we kunnen geven hem die gebrek heeft". Want juist tot dit doel is het christelijk om voor zijn lichaam zorg te dragen, opdat we, gesterkt door de gezondheid en het in goede toestand verkeren van dat lichaam, kunnen arbeiden, bezittingen verwerven en bewaren, tot hulp en ondersteuning van hen, die het nodig hebben opdat alzo het sterke lid het zwakke lid moge dienen en wij zonen van God zijn, de één voor de ander zorgzaam en werkzaam bezig, wederkerig elkanders lasten dragen en op deze wijze vervullen de wet van Christus.
Zie, dit is een waarlijk christelijk leven, hier is waarlijk het geloof "in de liefde werkende", dat wil zeggen: met vreugde en in liefde geeft het zich aan het werk van de volkomen vrije dienstbaarheid, waarmee het de naaste onbaatzuchtig en geheel vrijwillig dient, terwijl het zelf overvloedig verzadigd is door de volheid en rijkdom van het geloof, waaruit het leeft.
Zo vermaant Paulus de Filippensen, nadat hij hen onderricht heeft hoe rijk zij geworden zijn door het geloof in Christus, in hetwelk zij alles hadden verkregen, vervolgens met deze woorden, hfdst. 2: 1 vv.: "Indien er dan enig beroep (op u gedaan mag worden) in Christus, indien er enige bemoediging is der liefde, indien er enige

gemeenschap is des geestes, indien er enige ontferming en barmhartigheid is, maakt dan mijn blijdschap volkomen door eensgezind te zijn, één in liefdebetoon, één van ziel, één in streven, zonder zelfzucht of ijdel eerbejag; doch in ootmoedigheid achte de één de ander uitnemender dan zichzelf; en ieder lette niet slechts op zijn eigen belang, maar ieder (lette) óók op dat van anderen".
Hier zien wij duidelijk dat de Apostel aan het christelijk leven déze maatstaf aanlegt dat al onze werken op het welzijn van de naasten moeten gericht zijn, daar immers een ieder christen door zijn geloof in zo grote overvloed leeft, dat alle andere werken en heel het leven hem zó overstromen, dat hij de naaste met een vrijwillige welwillendheid kan dienen en [bij hem kan] wel doen.
Tot deze dingen stelt hij Christus ten voorbeeld, als hij zegt, vs 5: "Laat die gezindheid bij u zijn, welke ook in Christus Jezus was, die, in de gestalte Gods zijnde, het Gode-gelijk-zijn niet als een roof heeft geacht, maar Zichzelf ontledigd heeft en de gestalte van een dienstknecht heeft aangenomen en de mensen gelijk geworden is. En in zijn uiterlijk als een mens bevonden, heeft Hij Zich vernederd en is gehoorzaam geworden tot de dood, ja, tot de dood des kruises".
Dit zo geweldig heilzaam woord van de Apostel hebben zij voor onze ogen verdonkerd, die de apostolische uitdrukkingen: "de gestalte Gods", "de gestalte van een dienstknecht", "in zijn uiterlijk als een mens" volstrekt niet hebben begrepen en op zijn goddelijke en menselijke natuur hebben overgebracht; terwijl Paulus dit heeft willen zeggen, dat Christus, daar Hij vol was van de gestalte Gods en overvloed bezat van alle goederen, zodat Hij generlei werk en generlei lijden nodig had om rechtvaardig en zalig te worden - immers Hij bezat alle deze dingen terstond van het begin - daardoor toch niet opgeblazen werd en Zich niet boven ons verheven gevoelde en niet enige heerschappij over ons Zich aanmatigde, ofschoon Hij dit naar recht had kunnen doen. Maar integendeel heeft Hij Zich zó gedragen: arbeidende, werkende, lijdende, stervende, dat Hij Zich gelijk maakte aan alle andere mensen en, in gedaante en gedrag niet anders dan een. mens, alsof Hij alles behoefde en niets bezat van "de gestalte Gods"; wat Hij echter geheel en al gedaan heeft om onzentwil, opdat Hij ons zou dienen, opdat al die dingen de onze zouden worden, die Hij in deze zijn knechtsgestalte [voor ons] had uitgewerkt[117].

27. Zo moet nu een christen - zoals zijn Hoofd Christus volzalig was - door zijn geloof vol en verzadigd, geheel tevreden zijn met deze gestalte Gods die hij door zijn geloof heeft verkregen, behalve dat hij, gelijk ik heb gezegd, dit geloof zelf moet vermeerderen, totdat het volmaakt zal zijn geworden; want dit is zijn leven, zijn gerechtigheid en zijn zaligheid, die de gelovige mens zelf bewaart en welaangenaam maakt en hem alles meedeelt wat Christus heeft, zoals boven gezegd is. En Paulus, Gal. 2: 20, bevestigt dit, zeggende: "En voorzover ik nu (nog) in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God". En ofschoon hij zó vrij is van alle werken, moet hij toch weer, in deze vrijheid, zich ontledigen, de gestalte van een dienstknecht aannemen, als een mens worden en in gedaante gevonden worden als een mens en dienen en te hulp komen en in allen dele met zijn naaste handelen gelijk hij opmerkt dat God in Christus met hem gehandeld heeft en nog handelt en dit alles belangeloos en uit geen anderen hoofde dan om God welbehaaglijk te zijn. En dan moet hij daarbij uitgaan van deze gedachte: Zie, daar heeft mijn God mij, dit onwaardig en verdoemelijk mensje, tegen alle waardigheid in, in zijn zuivere, gratis geschonken barmhartigheid, in Christus alle rijkdom van gerechtigheid en zaligheid geschonken, zodat ik voortaan niets meer nodig heb dan het geloof dat gelooft dat het dit alles

[117] Deze laatste alinea wordt in de Duitse tekst niet gevonden.

bezit. Waarom zal ik dan niet voor zulk een Vader, die mij met zijn onschatbaar-waardevolle rijkdommen heeft overstelpt, in rijke mate en met opgewekte zin, met heel mijn hart en met blij vrijwillige ijver alles doen wat ik weet dat Hem welgevallig en aangenaam is? Ik wil mij derhalve aan mijn naaste geven als, in zekere zin, een Christus, zoals Christus zich aan mij gegeven heeft en ik zal in dit leven niets doen dan wat ik zie dat voor mijn naaste noodzakelijk, voordelig en heilzaam zal zijn, aangezien ik door het geloof alle dingen in overvloed heb verkregen.

Zie, zo vloeit uit het geloof de liefde voort en de vreugde in de Heere, en uit de liefde een opgewekte, vergenoegde, vrije geest, gewillig tot een gaarne dienen van de naaste; zodat hij geen rekening houdt met dankbaarheid of ondankbaarheid, lof of blaam, winst of verlies. Want hij jaagt er niet naar om de mensen aan zich te verplichten en maakt ook geen onderscheid tussen vrienden en vijanden, heeft er ook geen vermoeden van of zij dankbaar dan wel ondankbaar zullen zijn; maar heel vrij en heel vrijgevig geeft hij zichzelf en deelt het zijne uit, hetzij hij ze verspilt aan ondankbaren, hetzij ze geschonken worden aan wie ze verdienen. Zó immers doet óók zijn Vader, Die alles aan allen overvloedig en vrijgevig uitdeelt, Die Zijn zon laat opgaan over bozen en goeden. Zó doet de zoon niets en laat hij niets toe, dan met een belangeloze vreugde, waarmee hij zich verheugt in God door Christus, de Schenker van zoveel goederen.

U ziet dus: indien we de dingen, die ons geschonken zijn, hebben leren kennen als zeer groot en kostbaar, zoals Paulus zegt, dan wordt spoedig door de Geest in onze harten een liefde uitgestort, door welke wij vrije, opgewekte, alles vermogende werkers zijn, in alle droefenissen overwinnaars blijven, dienstknechten van onze naasten ons willen betonen en nochtans toch heer zijn van alle dingen. Wie echter de gaven, hun geschonken, niet leren onderkennen als hun geschonken om Christus' wil - voor hèn is Christus tevergeefs geboren; zij gaan de weg van de werken, maar zullen tot het genietend smaken van en het blij gevoel van het genot van die zaken nooit komen. Zoals derhalve onze naaste in nood verkeert en behoefte heeft aan onze overvloed, zó verkeren ook wij voor Gods aangezicht in nood en hebben behoefte aan Zijn barmhartigheid. Daarom, gelijk onze hemelse Vader in Christus, door Zichzelf bewogen, ons is te hulp gekomen, zó moeten ook wij belangeloos met ons lichaam, en met de werken die het doet, onze naaste te hulp komen, en iedereen moet zijn naaste in een bepaalde zin een Christus worden, opdat wij over en weer als het ware tot Christussen worden voor elkaar. Dan leeft Christus in al de zijnen en zijn wij waarlijk christenen.

Daarom: wie kan de rijkdom en de heerlijkheid vatten van het christelijk leven, dat alles vermag en bezit en niets ontbeert, over zonde en dood en hel heerst en tegelijk voor allen in dienstbetoon èn inschikkelijk èn nuttig begeert te zijn? Maar, ach hoe droef! - het is tegenwoordig in heel de wereld onbekend, het wordt niet gepredikt en niet gezocht, zodat wij zelf met de zin van onze eigen naam volstrekt onbekend zijn en niet weten waarom wij christenen zijn en genoemd worden; stellig heten wij zo naar Christus, maar dan niet naar een van ons afwezige, nee, naar een in ons inwonende Christus, dat is: wanneer we in Hem geloven en op onze beurt wederkerig de één voor de ander een Christus zijn, die voor de naasten doen [wat we kunnen], zoals Christus [zoveel] doet voor ons. Maar in deze tijd leren de mensen ons dat wij alleen naar verdiensten, beloningen en naar de dingen die de onze zijn zullen jagen en op deze wijze hebben wij van Christus iemand gemaakt Die eisen stelt, veel strenger dan Mozes ooit deed[118].

---

[118] De Duitse tekst is t.a.v. de laatste drie alinea's veel beknopter.

28. Vóór anderen uit heeft ook de gezegende maagd [Maria] van hetzelfde geloof een voorbeeld gegeven, toen zij, zoals Luk. 2 ons meedeelt naar de wet van Mozes zich liet reinigen, naar de wijze van alle vrouwen, ofschoon zij toch door zulk een gebod [van de reiniging] niet gebonden was, en zij aan reiniging geen behoefte had. En nochtans onderwierp zij zich aan het gebod, vrijwillig en met liefde, en zij stelde zich op één lijn. met de andere vrouwen, om deze niet te ergeren of te verachten. Zij is derhalve niet gerechtvaardigd door dit werk, maar als rechtvaardige deed zij het door eigen aandrift en vrijwillig; zó moeten ook onze werken door ons worden gedaan niet opdat wij er door gerechtvaardigd worden, daar wij, tevoren door het gelóóf gerechtvaardigd, alles vrijwillig en met opgewekte zin moeten doen, omwille van anderen.

Ook de heilige Paulus besneed zijn leerling Tirnotheüs, niet omdat deze de besnijdenis nodig had ter gerechtigheid, maar om niet de Joden, die zwak waren in het geloof, aanstoot te geven en om hen niet te verachten; zulke Joden, die er nog niet toe waren gekomen om te staan in de vrijheid van het geloof. Maar daartegenover, toen zij de vrijheid, waarin het geloof ons stelt, verachtten en betoogden dat de besnijdenis noodzakelijk was tot gerechtigheid, heeft hij daartegen weerstand geboden en heeft er niet in bewilligd dat ook Titus zou besneden worden, Gal. 2: 3. Want evenals hij niemands zwakheid in het geloven wilde ergeren of verachten en dus op de tijd dat hem dit nodig scheen naar hun wens handelde, zo ook heeft hij te anderer zijde niet gewild, dat de vrijheid, waarin het geloof ons stelt, zou beledigd of veracht worden door verstokte werkheiligen; en daarom sloeg hij een middenweg in; ten tijde dat 't nodig bleek verschoonde hij de zwakken, maar steeds weerstond hij degenen die zich in hun dwaling hadden verstokt, om allen te bekeren tot de vrijheid waarin het geloof de christen stelt. Met hetzelfde ijverig streven naar het betamende moeten ook wij handelen, nl. zó dat we de zwakken in het geloof opvangen, zoals Rom. 14: 1 ons leert, maar de leraars die met verstoktheid de werken aanprijzen ten sterkste weerstaan - waarover we hierna meer in den brede zullen spreken.

Ook Christus - in Mattheüs 17 wordt het ons verhaald - toen de ontvangers het hoofdgeld van zijn discipelen eisten - stelde aan Petrus de vraag of koningskinderen niet van belasting betalen waren vrijgesteld; maar nadat Petrus een bevestigend antwoord op die vraag had gegeven, liet Hij hem toch naar het meer gaan en zeide: “Opdat we hun geen ergernis geven, ga vissen, en neem de vis die het eerst zal bovenkomen, en open de bek van het dier en gij zult er een stater in vinden, een zilverstuk; welnu, neem dat en geef het [de belastinggaarder] voor is en voor mij”. Dit voorbeeld heeft grote waarde voor het vooropgestelde woord waarin Christus Zich en de zijnen vrijen en koningskinderen noemt die aan niets gebrek hebben, en toch vrijwillig zich aan wetten onderwerpt en belasting betaalt. Zo weinig derhalve dit werk voor Christus noodzakelijk of nuttig was tot gerechtigheid of zaligheid, even zo weinig hebben alle andere werken van Hem of van de zijnen waarde tot [het verkrijgen van] gerechtigheid, omdat ze alle, nádat de gerechtigheid er te voren reeds was en geheel vrijwillig, gedaan zijn, alleen tot dienstbetoon van anderen en als voorbeelden [voor hen].

Van gelijke betekenis zijn de dingen die Paulus in Rom. 13 en Titus 3 beveelt, dat we de over ons gestelde machten onderdanig moeten zijn en bereid tot alle goed werk, niet opdat we daardoor gerechtvaardigd worden, immers we zijn reeds gerechtvaardigd door het geloof, maar opdat we in vrijheid van geest daardoor anderen en de over ons gestelde machten zullen dienen en hun wil in vrijwillig liefdebetoon zullen gehoorzaam zijn. In zodanige zin moeten ook de werken van alle college's, kloosterlingen en priesters gedaan worden, dat ieder de werken, die bij zijn beroep en staat

behoren, alleen met dit doel ten uitvoer legge, opdat hij daardoor, niet gerechtigheid zou beoefenen, maar zijn eigen lichaam zou oefenen in de onderwerping en beheersing ervan, anderen tot een voorbeeld die ook zelf behoefte hebben aan zelfbedwang naar het lichaam nl. opdat hij hun alleen maar ter wille zou zijn in vrijwillig liefdebetoon; mits men echter maar steeds en met de grootste zorg dit in acht neme dat niemand in ijdel vertrouwen de verwachting zon koesteren door de werken gerechtvaardigd te zullen worden, verdienstelijkheid te verwerven of zalig te worden, omdat dit alléén door het geloof geschiedt, gelijk ik al meermalen heb opgemerkt.
Indien dus iemand er maar deze goede kijk op had zou hij zich gemakkelijk buiten al de gevaren kunnen houden waarmee hij wordt bedreigd door de talloze opdrachten en geboden van de paus, van bisschoppen, van kloosters en kerken, van vorsten en overheidspersonen, welke sommige dwaze Herders de mensen zo sterk opdringen, alsof zij tot gerechtigheid en zaligheid noodzakelijk zouden zijn, terwijl zij ze geboden van de kerk noemen, hoewel ze dit volstrekt niet zijn. Want een vrij christen spreekt aldus: ik zal vasten, ik zal bidden, ik zal dit en dat doen, dat door mensen geboden is, niet omdat ik dit moet doen om gerechtigheid en zaligheid te verkrijgen, maar omdat ik de paus, de bisschop, de gemeenschap, deze of gene magistraat ter wille wens te zijn of om mijn naaste een voorbeeld te geven; dáárom doe en lijd ik alles, zoals Christus mij ten goede veel meer dingen heeft gedaan en geleden, aan welke Hij volstrekt geen behoefte had om te doen of te lijden, toen Hij om mijnentwil is geworden onder de wet, hoewel Hij onder de wet niet was. En hoewel tirannen geweld plegen en onrecht doen, als ze dit eisen, toch zal het ook niet schade doen, zolang het maar niet gedaan wordt tegen God.

29. Uit al deze dingen kan een ieder zich een zuiver oordeel vormen over en een waarheidsgetrouw onderscheid maken tussen alle werken en wetten, en weten welke de blinde en dwaze en welke de ware en goede Herders zijn. Want ieder werk dat niet hierop alleen wordt gericht, dat het geschiedt tot kastijding van het lichaam, of tot dienstbetoon aan de naaste (mits het niets eist dat tegen God indruist), is geen goed christelijk werk. En hierom vrees ik zeer dat er weinige, of geen, college's, kloosters, altaren, kerkendienaren in deze tijd christelijk zijn, evenmin als het vasten en de korte gebeden tot bepaalde heiligen in het bijzonder gedaan. Ik vrees, zeg ik, dat men in alle deze slechts zoekt onze eigen dingen, zolang als men meent dat door deze onze zonden worden goedgemaakt en wij de zaligheid er door vinden; en zo wordt de christelijke vrijheid grondig vernietigd, en dit is dan te wijten aan onwetendheid omtrent het christelijk en geheel vrij geloof.
Deze onwetendheid en onderdrukking van de vrijheid maken zeer vele zeer blinde Herders ijverig erger, doordat zij tot deze neigingen prikkelen en drijven door ze te prijzen en door het vuur aan te blazen met hun aflaten, terwijl ze echter van het geloof nooit reppen. Ik wil u echter deze goede raad geven: wilt u om iets bidden, of vasten, of in de kerken (gelijk men dat noemt) een stichting in het leven roepen, draag er zorg voor dat u het doet niet met dit doel, dat u uzelf er een tijdelijk of eeuwig gewin mee bereidt. Want dan zou u schade doen aan uw geloof, dat, alléén, u alles in de schoot werpt; daarom moet u hier alleen naar jagen dat dit uw geloof vermeerderd worde en geoefend, hetzij door goede werken hetzij door lijden; maar geef, wat u geeft, vrij en gratis, opdat anderen door u en door uw goedheid verrijkt worden en het goed hebben. Zó immers zult u een waarlijk goed mens èn een waar christen zijn. In welk opzicht immers zullen uw goederen en uw werken, die tot tuchtiging van uw lichaam meer dan overvloedig zijn, u baten, daar u immers, u ten goede, overvloed hebt door uw geloof, in en door hetwelk God u alle dingen heeft geschonken?

Ziet, naar deze regel moet het gaan, dat de goederen, die wij van God hebben ontvangen, van de één naar de ander overvloeien en worden tot gemeenschappelijk bezit; opdat ieder afzonderlijk zich het lot van zijn naaste aantrekke en zich zó ten opzichte van hem moge gedragen, alsof hij stond in diens plaats. Uit Christus zijn zij gevloeid en vloeien zij tot ons; uit Christus, die zó zich ons lot heeft aangetrokken en voor ons zijn werk heeft gedaan, alsof Hijzelf ware wat wij zijn. Uit ons vloeien zij dan weer tot hen, die ze nodig hebben, in die zin dat èn mijn geloof èn mijn gerechtigheid voor God moet worden gesteld om de zonden van mijn naaste te bedekken en door bidden de bestraffing ervan te zoeken af te wenden; zijn zonden die ik op mij wil nemen, en er zó mee in arbeid zijn, om mijn naaste daarmee te dienen, alsof het mijn eigen zonden waren. Zó immers heeft Christus voor ons gedaan. Dit toch is de waarachtige liefde en de zuivere regel, te stellen aan het christelijk leven. Want dáár alléén is de liefde waar en echt, waar het waarachtige en echte geloof gevonden wordt. Vandaar dat de Apostel, 1 Cor. 13: 5, als kenmerk aan de liefde toeschrijft, dat zij zichzelf niet zoekt.

30. Samenvattende concluderen wij nu, dat een christen niet voor zichzelf leeft, maar dat hij leeft in Christus en voor zijn naaste, of anders geen christen is; in Christus door het geloof, in zijn naaste door de liefde. Door het geloof wordt hij naar omhoog gevoerd, boven zichzelf uit, tot God, en door de liefde daalt hij weer af, onder de plaats waar hij stond, tot de naaste, hoewel hij daarbij steeds blijft in God en in Diens liefde, zoals Christus betuigt, Joh. 1: 52, als Hij daar zegt: “Voorwaar, voorwaar, Ik zeg ulieden: gij zult de hemel open zien en de engelen Gods opstijgen en nederdalen op de Zoon des mensen”.
En dit zij nu genoeg gezegd over de vrijheid, die, zoals u ziet, geestelijk en waarachtig is; die onze harten vrij maakt van alle zonden, wetten en opdrachten, zoals Paulus opmerkt, 1 Tim. 1: “de wet is niet gesteld voor de rechtvaardige”. Zij gaat alle andere uitwendige vrijheden zóver te boven, als de hemel hoog verheven is boven de aarde. Háár moge Christus ons doen verstaan en behouden, beide!

AMEN

TEN BESLUIT

Ten besluite moge ik, ten goede van hen, tot wie men niets zó duidelijk kan zeggen of zij maken er door misverstand nog een karikatuur van, nog iets aan het dusver gezegde toevoegen; indien dit nu tenminste tot hun begrip zal kunnen doordringen!
Er zijn er nog zeer velen die, als ze van deze vrijheid door het geloof horen gewagen, deze heel spoedig verkeren in een reden voor het vlees om nu van oordeel te zijn dat thans dadelijk maar alle dingen hun geoorloofd zouden zijn en die nu door niets anders vrijen en christenen willen schijnen te zijn, dan door het verachten van en vele aanmerkingen maken op alle menselijke ceremoniën, tradities en wetten; alsof ze daarom christen zouden zijn, indien ze maar niet op gezette tijden vasten, of, als anderen vasten, zelf vlees eten of de gebruikelijke korte gebeden nalaten, met opgetrokken neus de voorschriften van mensen bespotten, en al de overige zaken die tot het wezen van de christelijke religie behoren volkomen op de achtergrond dringen.
Aan de andere zijde stellen op de hardnekkigste wijze tegenóver dezen zich zoveel anderen, die op het inachtnemen van en eerbied betonen aan de ceremoniën steunen, in de mening dat ze daardoor zalig worden, alsof ze op een dusdanige wijze zalig worden, omdat zij op bepaalde dagen vasten of zich van alle vlees onthouden of voorgeschreven gebeden opzeggen, met ophef van voorschriften van de Kerk en van de Vaderen gewagen, maar terwijl zij zelf geen zier doen van de dingen, die toch tot ons zuiver geloof behoren. Beide groepen van mensen staan zeer schuldig dááraan, dat zij, terwijl ze ernstiger dingen en die tot de zaligheid noodzakelijk zijn te enenmale verwaarlozen, over die veel onaanzienlijker dingen en die niet noodzakelijk [ter zaligheid] mogen heten, niet zoveel heftigheid strijd voeren.
Hoeveel juister is het dan toch dat de apostel Paulus ons leert om de middenweg in te slaan en alle eenzijdigheid streng veroordeelt, als hij zegt Rons. 14: 3: “Wie wèl eet, minachte hem niet, die niet eet en wie niet eet, oordele hem niet, die wèl eet”. Hier ziet u, dat zij die de, ceremoniën niet uit vrome zin maar uit pure verachting nalaten en er met sterke afkeuring over spreken, berispt worden, als de apostel vermaant om ze niet te verachten, want de kennis maakt hen opgeblazen. Aan de andere zijde onderwijst hij anderen die met hardnekkigheid zich aan de ceremoniën hechten, dat zij de eersten niet zullen oordelen. Want beiden op hun beurt maken zich hieraan schuldig dat zij niet uit de opbouwende liefde leven. Daarom moeten we in dit stuk naar de Schriftvermaning luisteren, die ons leert dat we noch naar de rechterzijde noch naar de linker van de rechte weg mogen afwijken, maar de rechte gerechtigheden van de Heere zullen navolgen, die het hart verheugen. Want gelijk iemand, wie ook, niet rechtvaardig is daarom dat hij tot werken en gebruiken van ceremoniën zich dienstvaardig betoont en zich daaraan toewijdt, zo zal hij ook niet dáárdoor alleen een rechtvaardige geacht worden omdat hij die dingen [integendeel] nalaat en veracht.
Immers door het geloof in Christus zijn we niet vrij van de werken, maar van een bepaalde mening over de werken, nl. deze: de dwaze verwachting dat men de rechtvaardiging in de weg van de werken zou kunnen zoeken. Want het geloof maakt onze gewetens vrij en rechtvaardigt en redt ze; immers door dit geloof komen wij tot de wetenschap dat de gerechtigheid niet is uit de werken, ofschoon de werken daarbij niet kunnen en niet mogen afwezig zijn, gelijk we niet kunnen leven zonder spijs en drank en alles waaraan ons sterfelijk lichaam behoefte heeft; en toch is onze gerechtigheid niet in die werkers gelegen, maar in het geloof; al is het ook dat vanwege deze waarheid de werken toch niet veracht of nagelaten mogen worden. Zó zijn we in de wereld bevangen onder de noodzakelijkheden die het leven in dit ons lichaam meebrengt, maar niet daaruit zijn wij gerechtvaardigden. “Mijn Koninkrijk”,

zegt Christus, "is niet van hier en niet van deze wereld". Maar Hij zegt niet: "Mijn Koninkrijk is niet hier en niet in deze wereld". En Paulus merkt op: "Ofschoon wij in het vlees wandelen, mogen we toch niet met vleselijke wapenen strijden". En, in Gal. 2: 20: "Voor zover ik nu (nog) in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God". Zo dan, wat wij doen, leven en zijn in werken en ceremoniën, dat bewerkt de dwang van dit leven en de zorg die we moeten dragen om ons lichaam te besturen; nochtans zijn we daarin niet gerechtvaardigd, maar in het geloof in de Zoon van God.
Daarom moet een christen de middenweg bewandelen en die twee soorten van mensen zich voor ogen stellen. Want één van beiden: òf hem ontmoeten hardnekkige, verstokte ceremoniën-onderhouders die als dove, ongevoelige adders de waarheid aangaande de vrijheid niet willen horen, maar van hun ceremoniën hoog opgeven, die anderen bevelen en er bij anderen op aandringen ze toch te doen, alsof ze rechtvaardiger zouden zijn, maar zonder enig geloof; zoals vroeger de Joden zich mensen betoonden die niet wilden verstaan in welke weg ze goed zouden kunnen handelen; zùlken moeten we weerstaan, het tegendeel doen van wat zij doen, en hun dapper sterke aanstoot geven, opdat zij niet door die goddeloze leer zeer velen met zich op een doolweg voeren. Het is dienstig om voor hun ogen vlees te eten, vasten te breken en andere dingen te doen ten gunste van de vrijheid waarin het geloof staat; dingen, die zij voor de ergste zonden houden. Van hen moet gezegd worden: "Laat hen gaan, het zijn blinden en leidslieden van blinden". Uit deze overweging heeft ook Paulus geweigerd Titus te besnijden, hoe zij er ook op aandrongen, en heeft Christus Zijn apostelen verdedigd, toen zij op de sabbath aren afbraken; en er zijn vele dergelijke gevallen.
Of die christen ontmoeten eenvoudigen, ondeskundigen, onwetenden en zwakken in het geloof (zoals de Apostel hen noemt), die deze vrijheid van het geloof nog niet in zich op kunnen nemen, ook al zouden zij het wel willen; met dezen moet men verschonend omgaan, opdat zij niet geërgerd worden en men moet met hun zwakheden geduld hebben, totdat men hen uitvoeriger zal hebben onderwezen. Omdat immers deze niet uit verstokte boosheid zo handelen en denken, maar alleen uit zwakheid van het geloof, moet men, om te voorkomen dat zij aanstoot nemen, vasten en andere dingen, die zij noodzakelijk achten, onderhouden; dit is immers eis van die liefde, die niemand wondt maar allen dient. Ze zijn immers niet door hun eigen schuld zwakken, maar het is de schuld van hun Herders, die hen door de strikken en wapenen van hun tradities hebben gevangengenomen en zwaar gewond; uit wier macht zij moeten worden bevrijd en genezen door de leer van het geloof en van de vrijheid. Zo zegt het de Apostel in Rom. 14: "Indien wat ik eet mijn broeder aanstoot geeft, wil ik in eeuwigheid geen vlees meer eten"[119]. En wederom: "Ik weet, dat in Christus niets uit zichzelf onrein is: alleen voor hen, die iets onrein acht, is het onrein ... maar het is verkeerd voor een mens, als hij door zijn eten tot aanstoot is", Rom. 14: 14 en 20.
Daarom, ofschoon men sterke wederstand moet bieden aan die leraars van de traditie en de inzettingen van priesters scherp af te keuren zijn, waarmee zij tegen het volk van God woeden, moet men toch de angstige mensen sparen, die de goddeloze tirannen gevangen houden in de netten van diezelfde wetten, totdat zij uit die strikken worden losgemaakt en bevrijd. Zo dan: strijd krachtig tegen de wolven en ten goede van de schapen, maar niet tegelijk tegen de schapen; en dat zult u doen, indien u op de wetten en de wetgevers aanvalt en toch tegelijk die wetten onderhoudt met de zwakken mee, opdat zij niet geergerd worden; totdat zij ook zelf de tiran leren kennen en begrijpen hoe ze in de vrijheid zijn gesteld. Maar indien u uw vrijheid wilt gebruiken, doe dat

[119] Luther citeert hier als gewoonlijk uit het hoofd; Paulus spreekt wel over dezelfde zaken in Rom. 14, maar het woord dat Luther hier aanhaalt, staat in 1 Cor. 8: 13. [Vert].

dan in het verborgen, gelijk Paulus zegt, Rom. 14: 22: “Houd gij het geloof, dat gij hebt, bij uzelf, voor het aangezicht Gods”. Hoed u er echter voor dat u die niet gebruikt in uw omgang met de zwakken. Gebruik daarentegen haar in de verhouding tot tirannen en verstokten wèl, tot hun verachting, en doe dat dan niet de grootste vastberadenheid en volharding, opdat zij ook zelf leren verstaan dat zij goddelozen zijn en dat hun wetten niets bijdragen tot gerechtigheid, ja, dat zij zelfs geen recht hadden om ze vast te stellen en uit te schrijven!
Daar men dus dit leven niet kan leiden zonder ceremoniën en werken, ja de vurige en onervaren leeftijd van de jeugdigen er behoefte aan heeft om door deze banden binnen de perken gehouden en beschut te worden en daar een ieder zijn lichaam met zo grote ijver moet tuchtigen, moet een dienaar van Christus verstandig en getrouw zijn, dat hij Christus' gemeente in al deze dingen zó regere en lere, dat hun geweten en hun geloof geen aanstoot ontvangt, dat in hen geen gedachte aan of wortel van bitterheid opkome en velen daardoor bezoedeld zouden worden, gelijk Paulus de Hebreeën tevoren vermaand heeft, nl, dat zij toch niet, na het geloof verloren te hebben, zich zouden verontreinigen met de inbeelding, dat de gerechtigheid vrucht van werken zou kunnen zijn, alsof ze door déze moesten gerechtvaardigd worden, wat gemakkelijk geschiedt en de zeer velen bezoedelt, indien niet tegelijk het geloof met standvastigheid wordt ingeprent. Maar het kan onmogelijk worden vermeden indien het geloof zwijgt en alleen inzettingen van mensen worden geleerd, zoals tot op heden geschied is door de verpeste, goddeloze, zieldodende overleveringen van onze Pausen en de leringen van de theologen, zodat een onbegrensd aantal zielen door deze hun gespannen strikken naar de hel zijn gesleept, zodat u daarin de Antichrist kunt herkennen.

Om kort te gaan: gelijk de armoede door rijkdom, de trouw door zaken doen, de nederigheid door eerbewijzen, de onthouding door gastmalen, de kuisheid door zingenot aan gevaren wordt blootgesteld, zó de gerechtigheid van het geloof door ceremoniën. “Zal iemand”, vraagt Salomo, “vuur in zijn boezem omdragen, zonder dat zijn klederen in brand geraken?” Spr. 6: 27. En toch mag men, gelijk in rijkdom, in zaken, in eerbewijzen, in genietingen, in maaltijden, zó dan ook in ceremoniën, dat is dus in gevaren, verkeren; maar, gelijk het voor jonge kinderen heel, héél nodig is om gekoesterd te worden aan de boezem en door de goede diensten van meisjes, opdat ze niet omkomen, terwijl het toch voor hen, als zij volwassen zijn geworden, een gevaar voor de ziel meebrengt ons onder meisjes te verkeren, zó is het de onervaren mensen van de [jonge] vurige leeftijd nodig dat zij door de zelff ijzeren kluisters van de ceremoniën worden in boeien geslagen en gekastijd, opdat niet hun geest zonder zelfbeheersing vanwege de misdaden in het verderf worde gestort; en toch zal het hun dood zijn, indien zij zouden hebben volhard in de waan dat hun rechtvaardiging in die dingen gelegen was, terwijl zij veelmeer daarin onderwezen moeten worden, dat zij niet dáártoe zo ingekluisterd zijn geweest, opdat zij daardoor gerechtvaardigden zouden zijn en vele verdiensten zich zouden hebben verworven, maar opdat zij geen verkeerde dingen zouden doen en lichter tot de gerechtigheid van het geloof zouden worden heengeleid, wat ze door de onstuimigheid, hun leeftijd eigen, indien die niet zou worden onderdrukt, niet voor zich zouden hebben verkregen.
Daarom moeten de ceremoniën in het christelijk leven geen andere plaats hebben dan bij ambachtslieden en kunstenaars de tot het bouwen en tot de arbeid geschikte voorbereidende benodigdheden hun plaats krijgen, die niet dáártoe worden gereedgelegd omdat ze voor het bouwwerk van wezenlijke en blijvende betekenis zouden zijn, maar omdat zonder die niets kon worden gebouwd of tot stand kon komen; als echter het gebouw voltooid is worden ze terzijde gelegd. Hier ziet u, dat zij

niet werden veracht, integendeel: zeer gezocht; maar de waan van de inbeelding, die wordt veracht, omdat niemand het er voor houdt dat deze dingen nu het echte en blijvende gebouw zijn. Indien echter iemand zo buitengewoon dwaas was en deed, dat hij zijn gehele leven lang zich om niets anders had bekommerd dan om deze voorbereidende toerustingen tot het werk zo weelderig, zo zorgvuldig, zo aanhoudend mogelijk in orde te brengen, maar hij er nooit aan toe kwam om te denken aan het gebouw zelf dat er door moest verrijzen; indien hij er zijn behagen in stelde en er hoog van opgaf dat hij zich zoveel moeite getroostte in het opstellen van uitrustingen en van die onbeduidende steigers, zouden dan niet alle mensen medelijden hebben met zijn dwaasheid en van mening zijn dat met al die nu weggeworpen grote uitgaven iets heel groots had kunnen worden opgebouwd?
Zo nu verachten wij de ceremoniën en de werken niet, integendeel: wij zoeken ze en achten ze op 't hoogste; maar wij verachten de waan die men zich omtrent die werken vormt, en wij doen dat, opdat toch maar niemand mene dat dit nu de ware gerechtigheid is; zoals de hypocrieten, de huichelaars, dat doen, die heel het leven in deze met ijver gedane werken vasthechten en het er in verspillen en datgene, waartoe al die dingen geschieden, niet bereiken; of, gelijk de Apostel zegt: “die zich te allen tijde laten leren, zonder ooit tot erkentenis der waarheid te komen”, 2 Tim. 3: 7. Want het schijnt dat zij willen bouwen en zij bereiden zich daartoe voor; en toch bouwen zij nooit werkelijk; zo blijven ze ronddolen in de uiterlijke schijn van vroomheid, maar de kracht ervan raken ze zelfs met geen vinger aan. Toch hebben zij intussen een welgevallen in zichzelf, om hun ijver en zij durven zelfs een afkeurend oordeel over anderen te vellen, die ze niet zien blinken in een dergelijke praal van werken, terwijl ze toch met een dergelijke verkwisting en zodanig misbruik van de gaven van God, indien die doortrokken waren geweest door het geloof, indrukwekkend-grote resultaten hadden kunnen bereiken tot hun eigen heil en dat van anderen.
Maar aangezien de menselijke natuur en de zogenaamde natuurlijke rede naar haar aard bijgelovig is en, als enige wetten en werken hun worden voorgelegd, bereid is zich in te beelden dat men daardoor de gerechtigheid kan verkrijgen - en voeg dan daaraan toe dat zij door de praktijk van alle aardse wetgevers er in is geoefend en gesterkt om datzelfde gevoelen te koesteren - is het onmogelijk dat zij in eigen kracht zich zou kunnen losmaken uit de slavernij van deze werkgerechtigheid, tot het opmerkzaam worden op dé vrijheid van het geloof.
Daarom is het noodzakelijk te bidden, dat de Heere ons moge trekken en ons moge maken: “theodidacten”, dat is: “door God geleerden”[120] en dat Hijzelf, zoals Hij beloofd heeft, in onze harten Zijn wet moge schrijven; anders is het met ons gedaan. Want indien Hijzelf niet deze wijsheid, als een mysterie, in het verborgene binnen in ons hart ons leert[121], dan kan onze natuur niet anders doen dan haar veroordelen en voor ketters achten, omdat zij zich aan haar stoot en die wijsheid haar “dwaasheid” voorkomt te zijn; zoals wij zien dat het oudtijds de profeten en apostelen is overkomen, en zoals nu de goddeloze en blinde pausen het mij en mijns gelijken aandoen, met hun vleiers - over wie God Zich eens, gelijk over ons, moge ontfermen en Hij doe Zijn aangezicht over ons lichten, opdat we op aarde zijn weg leren kennen, onder alle volken het heil van Hem, Die geprezen zij tot in eeuwigheid. Amen.

[120] Joh. 6: 45.
[121] 1 Kor. 2: 7.